

association pour la prévention de la torture
asociación para la prevención de la tortura
association for the prevention of torture

Nadgledanje mjest za zadržavanje

praktični vodič

Udruženje za sprječavanje mučenja

Udruženje za sprječavanje mučenja (APT) je nezavisna nevladina organizacija (NVO) sa sjedištem u Ženevi, Švajcarska, od 1977. godine.

Njihov primarni cilja je sprječavanje mučenja i drugog zlostavljanja širom svijeta. Da bi ovo postigli APT se bavi sledećim aktivnostima:

1. Promoviše nadgledanje mjesta za zadržavanje i druge mehanizme za kontrolu koji mogu da spriječe mučenje i zlostavljanje.
2. Podstiče usvajanje i poštovanje pravnih normi i standarda koji zabranjuju mučenje i bore se protiv nekažnjavanja.
3. Ojačava kapacitete lica koja rade na sprječavanju mučenja, posebno domaćih aktera. Ovo se radi putem obuke (npr. policija, NVO-i, nacionalne institucije, sudije, tužioci itd.) i davanjem praktičnih smjernica i relevantnih pravnih savjeta na mnogim jezicima.

APT funkcionise kao izvor ideja i ekspertize za širok spektar partnera u borbi protiv mučenja, počevši od vlada do NVO-a, UN tijela, regionalnih tijela (npr. Afrička komisija za ljudska i prava i prava naroda, Među-američka komisija, OEBS i Savjet Evrope), nacionalne institucije za ljudska prava, zatvorski organi i policijske službe.

APT je pokretač pripreme, usvajanja i sprovođenja: Opcionog protokola uz UN Konvenciju protiv mučenja; Evropske konvencije za sprječavanje mučenja; Uputstva sa ostrva Roben afričke komisije za sprječavanje mučenja u Africi; kao i Organizacija južnoafričke regionalne saradnje šefova policije (SARPPCO) Kodeks ponašanja za policijske službenike.

APT je član Koalicije međunarodnih NVO protiv mučenja (CINAT). Ima savjetodavni status u UN, Organizaciji Američkih država, Afričkoj komisiji i Savjetu Evrope. Od strane švajcarskih vlasti vodi se kao neprofitno udruženje.

Adresa: 10 Route de Ferney, P.O. Box 137, 1211 Geneva 19, Switzerland

Tel: +41 22 919 21 70 - Fax: +41 22 919 21 80

apt@apt.ch www.apt.ch

Ova publikacija ne bi bila napravljena bez velikodušne podrške naših donatora. Željeli bismo da se posebno zahvalimo onima koji su naš rad podržali osnovnim doprinosima (Ministarstva spoljnjih poslova Danske, Finske, Holandije, Norveške, Švedske, Švajcarske i švajcarske Agencije za razvoj i saradnju), kao i donatorima koji su doprinijeli ovom projektu, a posebno: gradu Ženevi, Ministarstvu spoljnjih poslova Finske, Oak fondaciji i Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a

association pour la prévention de la torture
asociación para la prevención de la tortura
association for the prevention of torture

Nadgledanje mjest za zadržavanje

praktični vodič

**Originalna verzija publikovana je od strane APT-a
na engleskom jeziku, 2004 godine,
a revidirana 2009. (APT/BB/05.01.09)**

**Originalni naslov:
Monitoring places of detention: a practical guide**

**Prevod je obezbijedila Misija OEBS-a u Crnoj Gori
Podgorica, 2014. godine**

ISBN 978-2-940337-69-9

ZAHVALNICA

Prije svega, APT bi želio da se zahvali OEBS-ovoj Kancelariji za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) koja je dala pristanak da publikujemo ovaj vodič kao dopunu našoj pređašnjoj zajedničkoj publikaciji “Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič za NVO” (Ženeva, decembar 2002). Zahvaljujemo se g-đi Annette Corbaz, koja je napisala pređašnji vodič.

Dopunjeni nacrt je razmatran na sastanku eksperata koji je održan u Ženevi 20. oktobra 2003. godine i željeli bismo da se zahvalimo sledećim ekspertima koji su prisustvovali sastanku: g-dinu Paul English (Penal Reform International), g-đi Mary Murphy, članu nezavisnog odbora za nadgledanje Ujedinjenog Kraljevstva i bivšem iztraživaču Amnesty International-a, g-dinu André Picot, Međunarodni komitet crvenog krsta (ICRC), g-dinu Jean-Pierre Restellini, članu Evropskog komiteta za sprječavanje mučenja (CPT), g-đi Margaret Sekaggya, predsjedavajućoj Komisije za ljudska prava Ugande i g-dinu Morris Tidball-Binz, Kancelarija branioca ljudskih prava (Human Rights Defenders Office) Međunarodnog servisa za ljudska prava (ISHR). Njihovi korisni i relevantni komentari na nacrt dali su suštinski doprinos krajnjoj verziji ovog vodiča.

APT bi takođe htio da zahvali sledećim osobama i institucijama: “Instituto de estudios comparados en ciencias penales y sociales” iz Argentine, g-đi Maria Noel Rodriguez, iz Kancelarije visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija (UN OHCHR) - kancelarija u Kolumbiji, i dr Andrew Coyle, direktoru Međunarodnog centra za studije o zatvoru, na njihovim korisnim pisanim komentarima na nacrt. G-đa Mary Murphy odradila je predivan posao korekture i ispravljanja konačne verzije.

Naša zahvalnost ide i g-dinu Theo van Boven, UN specijalnom izvjestiocu o mučenju koji je pristao da napiše predgovor za ovu publikaciju.

Na kraju, ovaj vodič ne bi mogao biti publikovan bez velikodušne finansijske podrške naših donatora.

RIJEČ UREDNIKA

Više od četvrtine vijeka, Udruženje za sprječavanje mučenja (APT) branilo je jednostavnu ali novu ideju koju je predložio njegov osnivač Jean-Jacques Gautier, da je posjeta mjestima gdje se drže ljudi koji su lišeni svoje slobode jedan od najefikasnijih načina sprječavanja mučenja i zlostavljanja. APT nastavlja da promovira ovu ideju i na međunarodnom i na domaćem nivou.

APT je bio aktivno uključen u pisanju međunarodnih instrumenata na osnovu preventivnih posjeta mjestima za zadržavanje. Organizacija je, dakle, zasnovana na Evropskoj konvencije za sprječavanje mučenja (1987) kao i Opcionom protokolu uz Konvenciju protiv mučenja Ujedinjenih nacija koja je usvojena 18. decembra 2002. godine (OPCAT). OPCAT je posebno inovativan jer se oslanja na kompletnost preventivnih posjeta međunarodnog tijela i “jednog ili više nacionalnih preventivnih mehanizama” koje države ugovornice moraju da osnuju nakon ratifikacije.

Ovaj “dvostubni” pristup je odraz APT-ovog pristupa, koji je nekoliko godina podsticao nadgledanje mjesta za zadržavanje na nacionalnom nivou. Stoga je, u ovom kontekstu, APT 2000. Godine razvio zajednički projekat sa ODIHR-om o “Podsticanju nacionalnih NVO-a da nadgledaju mjesta za zadržavanje”. Ovaj projekat rezultirao je zajedničkom publikacijom pod naslovom “Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič za NVO”, koja je publikovana u decembru 2002. godine na engleskom i u septembru 2003. godine na ruskom jeziku. Zajednički vodič napisala je Annette Corbaz, APT-jeva konsultantkinja koja ima više od deset godina iskustva u posjećivanju mjesta za zadržavanje sa Međunarodnim komitetom Crvenog krsta (ICRC).

Naš novi vodič je prerada ove prethodne verzije, kako bi se uključili elementi novoprihvaćenog OPCAT-a i proširila ciljna grupa korisnika na bilo koju osobu ili tijelo koje je ovlašćeno da sprovodi posjete mjestima za zadržavanje na nacionalnom nivou. Vodić će biti publikovan na engleskom, francuskom, portugalskom, španskom i moguće ruskom jeziku.

Nadamo se da će vodič biti od koristi onima koji učestvuju u nadgledanju mjesta za zadržavanje, u pripremi, sprovođenju ili radnjama nakon sprovedenih posjeta i da će na kraju doprinijeti popravljanju uslova zadržavanja i sprječavanju mučenja i zlostavljanja u svijetu.

Ženeva, februar 2004

ESTHER SCHAUFELBERGER
*APT savjetnik na programu
Program za posjete*

BARBARA BERNATH
*APT savjetnik na programu
Program za Evropu*

PREDGOVOR

Mučenje i zlostavljanje lica koja su lišena svoje slobode obično se dešava u centrima za zadržavanje koja su nedostupna bilo kojoj formi javnog ispitivanja. Ovo je idealan kontekst za mučitelje da djeluju pod potpunim imunitetom.

Kao specijalni izvjestilac UN-a o mučenju zastupao sam stav, kao i moja dva prethodnika, da je nadgledanje mjesta za zadržavanje, od strane odgovarajuće kvalifikovanih nezavisnih tijela, jedan od najefektivnijih načina suzbijanja prakse mučenja i zlostavljanja. Dalje, oni bi trebali da budu u poziciji da daju preporuke koje će biti ozbiljno shvaćene i dovesti do pozitivnih poboljšanja u postupanju sa zadržanim licima.

Pozdravljam ovaj vodič Udruženja za sprječavanje mučenja, jer daje praktičan alat svakome ko hoće da posjeti neko mjesto za zadržavanje sa namjerom sprječavanje mučenja ili zlostavljanja. Vodič pruža savjet kako vršiti nadgledanje tako da se poboljša efikasnost i daje smjernice za pitanja koja zahtijevaju posebnu pažnju, kao što su medicinske usluge ili zaštitne mjere. Povrh toga, objašnjava na jasan način različite vrste mehanizama za nadgledanje i njihove komplementarne osobine.

Ovaj priručnik je i pravovremen jer se pojavljuje neposredno prije stupanja na snagu nedavno usvojenog Opcionog protokola uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv mučenja. Preventivna tijela koja su predviđena Protokolom, posebno na nacionalnom nivou, će u ovoj knjizi naći veoma koristan izvor informacija. Zato se iskreno nadam da će ovaj vodič ohrabriti mnoge države da potpišu i ratifikuju Protokol. Ova važna nova međunarodna inicijativa obećava stvaran uticaj na zaštitu zadržanih osoba od užasa mučenja i zlostavljanja.

8 mart 2004

PROFESOR THEO VAN BOVEN
specijalni izvjestilac UN-a o mučenju

ODABRANE SKRAĆENICE

ACHPR	Afrička povelja o ljudskim i narodnim pravima
APT	Udruženje za sprječavanje mučenja
BPP	Tijelo načela za zaštitu svih osoba pod bilo kakvom vrstom pritvora ili zatvora
BPTD	Osnovna načela za postupanje prema zadržanim osobama
CAT	Komitet protiv mučenja
CPT	Evropski komitet za sprječavanje mučenja
ECPT	Evropska konvencija za sprječavanje mučenja
EPR	Evropska zatvorska pravila
ICCPR	Međunarodna povelja o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija
ICPR	Među-američka konvencija za sprječavanje i kažnjavanje mučenja
ICRC	Međunarodni komitet Crvenog krsta
NGO	Nevladina organizacija
ODHIR	OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava
OHCHR	Kancelarija visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija
OPCAT	Opcioni protokol uz Konvenciju protiv mučenja Ujedinjenih nacija
OSCE	Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
UN	Ujedinjene nacije
UNCAT	Konvencija protiv mučenja Ujedinjenih nacija

Skraćenice za standarde koji se koriste samo u dijelu o standardima u poglavlju IV date su na početku tog poglavlja.

SADRŽAJ

ZAHVALNICA	3
RIJEČ UREDNIKA	5
PREDGOVOR	7
ODABRANE SKRAĆENICE	8
SADRŽAJ	9
UVOD	13
Poglavlje I: Kontekst nadgledanja mjesta za zadržavanje	19
1. Zaštita lica lišenih slobode	21
1.1 Lišenje slobode	21
1.2 Zaštita lica lišenih slobode	22
2. Nadgledanje mjesta za zadržavanje kroz posjete	24
2.1 Šta se misli pod nadgledanjem mjesta za zadržavanje?	24
2.2 Važnost nadgledanja	24
2.3 Posjećivanje mjesta za zadržavanje-glavna alatka za nadgledanje	26
3. Osnovni principi nadgledanja mjesta za zadržavanje	27
Poglavlje II: Tijela koja vrše nadgledanje mjesta za zadržavanje	33
1. Posjete na nacionalnom nivou	35
1.1 Unutrašnja kontrola	36
1.2 Sudska kontrola	36
1.3 Nezavisno spoljašnje nadgledanje	37
2. Mehanizmi za posjete na međunarodnom i regionalnom nivou	38
3. Opcioni protokol uz UN Konvenciju protiv torture	42
3.1 Podkomitet CAT-a	42
3.2 Nacionalni preventivni mehanizam pod OPCAT-om	44
3.2.1 Postavljanje ili imenovanje nacionalnih preventivnih mehanizama ...	44
3.2.2 Oblik nacionalnih preventivnih mehanizama	45

3.2.3 Mandat nacionalnih preventivnih mehanizama	45
3.2.4 Garancije za nacionalne preventivne mehanizme	47
3.2.5 Pristup mjestima gdje su lica lišena svoje slobode	50
3.3 Radnje nakon sprovedenih posjeta pod Opcionim protokolom	51
3.3.1 Izvještavanje i preporuke	51
3.3.2 Komplementarne preventivne radnje	51
3.3.3 Neposredni kontakt sa Podkomitetom	52
4. Koordinacija među raznim tijelima za posjete	52
4.1 Koordinacija među domaćim tijelima za posjete	53
4.2 Koordinacija među međunarodnim i nacionalnim tijelima za posjete	53
4.3 Koordinacija među međunarodnim tijelima za posjete	55

Poglavlje III: Kako nadgledati mjesta za zadržavanje59

1. Okvir nadgledanja	61
2. Utvrđivanje programa nadgledanja	65
2.1 Utvrđivanje programa posjeta	65
2.2 Odabir mjesta za nadgledanje	65
2.3 Dužina trajanja posjete	66
2.4 Učestalost posjeta	68
2.5 Tim za posjete.....	69
2.5.1 Sastav	69
2.5.2 Veličina.....	70
2.5.3 Obuka	70
3. Pripremanje posjete	71
3.1 Pripremni rad.....	71
3.2 Postavljanje cilja posjete	73
4. Posjeta.....	74
4.1 Početni razgovor sa starješinom mjesta za zadržavanje	74
4.2 Uvid u register i druga dokumenta	75
4.3 Posjeta prostorija u objektu za zadržavanje	77
4.4 Razgovori sa licima koja su lišena slobode.....	78
4.4.1 Opšta razmatranja	78
4.4.2 Grupni razgovori	79
4.4.3 Razgovori nasamo.....	80
4.4.4 Razgovori sa osobljem koje je zaduženo za osobe lišene slobode	82

4.5 Završni razgovor sa direktorom	83
5. Radnje nakon sprovedenih posjeta	84
5.1 Unutrašnje naknadne radnje	84
5.2 Pisanje izvještaja o nadgledanju o uslovima zadržavanja	85
5.2.1 Pisanje izvještaja o posjeti	85
5.2.2 Pisanje opšteg izvještaja	88
5.2.3 Distribucija opštih izvještaja	89
5.3 Praćenje sprovođenja preporuka	90
5.4 Naknadne radnje izvan procesa nadgledanja	90
Poglavlje IV: Koje aspekte zadržavanja ispitati	93
Postupanje	97
Mučenje i zlostavljanje	98
Izolacija	106
Sredstva za sputavanje	109
Korišćenje sile	112
Zaštitne mjere	117
Registri zadržavanja	118
Informisanje zadržanih lica	121
Inspekcija	123
Disciplinski postupci	125
Žalbeni postupci	128
Odvajanje kategorija zadržanih lica	132
Materijalni uslovi	137
Hrana	139
Osvjetljenje i ventilacija	142
Sanitarni objekti	144
Lična higijena	146
Oblačenje i posteljina	149
Prenatranost i smještaj	152
Režim i aktivnosti	157
Kontakt sa porodicom i prijateljima	159
Kontakt sa spoljašnjim svijetom	164
Obrazovanje	168
Vježbe na otvorenom	173

Slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti	176
Vjera	179
Rad	181
Medicinske usluge	187
Pristup medicinskoj njezi	188
Medicinsko osoblje	192
Posebna zdravstvena zaštita za djecu i bebe	196
Posebna zdravstvena zaštita za mentalno oboljele zatvorenike	198
Osoblje	203
Opšta pitanja	205
Obuka osoblja	209
Zadržavanje od strane policije	213
Osnovne zaštitne mjere	215
Registry	219
Ispitivanja	221
Informacije	225
Materijalni uslovi	227
PRILOZI	231
Prilog 1: Kontrolna lista	233
Prilog 2: Primjer obavještenja o unutrašnjoj posjeti	239
Prilog 3: Opcioni protokol uz UN Konvenciju protiv mučenja	242
Prilog 4: Spisak relevantnih standarda	260
Prilog 5: Dodatno štivo	268
Prilog 6: Korisne adrese	272

UVOD

“Specijalni izvjestilac je uvjeren da je potrebna radikalna transformacija pretpostavke koja vlada u međunarodnoj zajednici o prirodi lišenja slobode. Osnovna paradigma, uzeta zdravo za gotovo tokom više od vijeka, je da su zatvori, policijske stanice i slično, zatvorena i tajna mjesta sa unutrašnjim aktivnostima koje su sakrivene od očiju javnosti. (...) Ono što je potrebno je da se paradigma neprozirnosti zamijeni paradigmom transparentnosti. Pretpostavka bi trebala da bude ona o otvorenom pristupu svim mjestima za lišavanje slobode.”

Sir Nigel Rodley

Bivši specijalni izvjestilac UN-a o mučenju
3. Jul 2001. godine A/56/156, §35

ZAŠTO VODIČ O NADGLEDANJU MJESTA ZA ZADRŽAVANJE?

Transparentnost i nezavisna kontrola javne vlasti je dio svakog sistema koji se temelji na principima demokratije i vladavine prava. Ovo je posebno tačno u slučaju nadgledanja moći države da liši ljude njihove slobode. Nadgledanje postupanja i uslova zadržavanja osoba lišenih slobode kroz nenajavljene i redovne posjete je jedan od najefikasnijih načina sprječavanja mučenja i zlostavljanja.

Ideja o spoljnom i nezavisnom nadgledaju mjesta za zadržavanje je zavidno napredovala u zadnjih nekoliko godina. Sada je široko prihvaćeno da je jedan od najboljih puteva zaštite protiv mučenja i zlostavljanja da mjesta za zadržavanje budu konstantno i koliko je god to moguće transparentna, dozvoljavajući redovan pristup od strane ugled-

nih članova zajednice. Ova pozitivna evolucija se ogleda u usvajanju Opcionog protokola uz Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv mučenja (OPCAT) 18. decembra 2002. godini, čiji cilj je “da uspostavi sistem redovnih posjeta mjestima gdje se nalaze lica lišena slobode od strane nezavisnih međunarodnih i domaćih tijela, radi sprječavanja mučenja i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka”.

Po OPCAT-u, glavna obaveza u sprječavanju mučenja leži na domaćem nivou, jer: “Svaka država članica uspostaviće, odrediti ili imati jedno ili više nacionalnih mehanizama za prevenciju”. Novi mehanizmi će morati da budu uspostavljeni ili stari prilagođeni u skladu sa kriterijumima iz OPCAT-a. Ovaj razvoj ne bi trebao da isključi ili bude štetan za druge oblike nadgledanja na domaćem nivou. U ovom kontekstu, cilj ovog praktičnog vodiča je da služi kao korisna alatka za promociju efikasnih preventivnih posjeta od strane bilo koje grupe ili tijela za nadgledanje na nacionalnom nivou.

CILJANA PUBLIKA

Ovaj vodič se obraća bilo kojem licu ili tijelu koje je nadležno da nadgleda i sprovodi posjete mjestima za zadržavanje na nacionalnom nivou. Kao što je pomenuto gore, primarni korisnici biće članovi mehanizama uspostavljenih ili određenih kao “nacionalni preventivni mehanizmi” po OPCAT-u.

Vodič, sa druge strane, nije ograničen samo na ova tijela, nego ima širu upotrebu kao alatka za druga lica ili institucije koje su nadležne da nadgledaju mjesta za zadržavanje u svojoj zemlji. Upućen je tijelima koja su već dobila pravo na pristup mjestima za zadržavanje kroz svoj mandate ili kroz posebne ugovore. Stoga, pitanje dobijanja prava na pristup mjestima za zadržavanje nije pokriveno.

1. Ovo pitanje je pokriveno u Dijelu II APT/ODIHR vodiča “*Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič za NVO*”, Ženeva, decembar 2002, pp. 36-39

Pored domaćih mehanizama za posjete, vodič može biti korisna alatka i za tijela koja su više uopšteno zainteresovana za pitanja koja se tiču lišenja slobode, kao što su međunarodne i nacionalne nevladine organizacije, međunarodne i regionalne organizacije i njihove područne kancelarije.

Na kraju, naša namjera je da informacije koje su date u vodiču budu od koristi i vlastima koje su odgovorne, kao i osoblju koje radi u mjestima za zadržavanje, jer su oni ti koji će morati da sarađuju sa tijelima za nadgledanje.

Ciljevi vodiča

Opšti cilj vodiča je da promoviše efikasna domaća tijela za posjete, ona koja su novouspostavljena ili ona postojeća, kroz povećavanje njihovog profesionalizma i time njihovog uticaja na sprječavanje mučenja i poboljšanja uslova zadržavanja.

Posebni ciljevi su:

- Da se pruže konkretni savjeti i preporuke o metodologiji posjeta, idući korak po korak (priprema, sprovođenje, praćenje učinjenog);
- Da se promoviše saradnja između različitih domaćih tijela za posjete, kao i saradnja između nacionalnih i međunarodnih tijela;
- Da se na praktičan i tematski način predstave različiti međunarodni standardi relevantni za nadgledanje mjesta za zadržavanje;
- Da se pruže informacije o sadržaju OPCAT-a, dokumentu koji po prvi put u nekom međunarodnom ugovoru postavlja jasne kriterijume i garancije za nezavisno i efikasno funkcionisanje “nacionalnog preventivnog mehanizma”;
- Pri tome, da se pomogne u sprečavanju postavljanja mehanizama na način koji je u suprotnosti sa principima OPCAT-a.

Vodič nije napravljen po uzoru na neki određeni mehanizam ili neku tačno određenu zemlju ili region. Namjera je da važi za široku i opštu javnost.

Opseg vodiča

Namjera vodiča je da se bavi nadgledanjem svih mjesta u kojima se nalaze lica lišena svoje slobode. U praksi se, sa druge strane, fokusira uglavnom na zatvore i, u manjoj mjeri, na policijske stanice. Za nadgledanje specifičnih mjesta kao što su psihijatrijske ustanove, centri za maloljetnike ili zadržane strane državljane, potreban je poseban pristup, mada su neki generalni koncepti primjenljivi.

Posebne kategorije osjetljivih zadržanih lica, kao što su žene, djeca, manjine i strani migrant, ne razmatraju se u posebnom poglavlju, nego su, gdje je to moguće, obrađene u vodiču u okviru različitih tema.

Vodič je strukturiran na sledeći način: Prvo poglavlje sadrži opšti uvod o važnosti nadgledanja uslova u kojima se zadržavaju lica lišena slobode. Drugo poglavlje ukratko opisuje postojeće međunarodne i domaće mehanizme, i pravi poseban osvrt na karakteristike nacionalnih preventivnih mehanizama shodno OPCAT-u. Treće poglavlje je više operativne prirode, opisujući kako da se sprovede posjeta od pripreme do radnji nakon izvršenih posjeta. Posljednje poglavlje izlaže, temu po temu, aspekte zadržavanja koje bi trebalo uzeti u obzir u toku posjete i komentariše odgovarajuće odredbe međunarodnih standarda.

Definicije glavnih termina:

Nadgledanje mjesta za zadržavanje

Nadgledanje mjesta za zadržavanje opisuje process, koji traje, redovnih ispitivanja, kroz posjete na licu mjesta, svih aspekata zadržavanja. Ispitivanje može da uključi sve ili samo neke kategorije zadržanih lica (pogledati u daljem tekstu) koji se nalaze na jednom ili više mjesta za zadržavanje (pogledati u daljem tekstu).

Nadgledanje uključuje usmeni ili pismeni prenos rezultata ispitivanja, kao i preporuke nadležnim vlastima kao i drugim akterima koji su uključeni u zaštitu lica lišenih svoje slobode na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ono uključuje i radnje nakon izvršene posjete koje se tiču sprovođenja preporuka datih vlastima.

Zadržano lice

Termin “zadržano lice” se koristi na različite načine u različitim zemljama, pa čak i u različitim međunarodnim dokumentima. Termin se ponekad odnosi samo na lica u istražnoj fazi ili u administrativnom pritvoru, a ne i na osuđene zatvorenike. U ovom vodiču, termin “zadržano lice” se koristi na najširi mogući način kako bi pokrio sva lica koja su lišena lične slobode kao rezultat hapšenja, administrativnog pritvora, istražnog pritvora ili osude i koja se nalaze u mjestu za zadržavanje (pogledati u daljem tekstu).

Mjesto za zadržavanje

Termin “mjesto za zadržavanje”, ovdje se, takođe, koristi u širokom smislu. On pokriva sva mjesta u kojima se nalaze lica lišena slobode: zatvore, policijske stanice, centre za strance ili azilante, centre za maloljetnike, domove za socijalno staranje, psihijatrijske ustanove, zatvore ili ćelije za vojne službenike i sva druga mjesta gdje se mogu nalaziti lica lišena svoje slobode.

Domaća tijela za posjete

Ovaj termin se odnosi na sve aranžmane na domaćem nivou (državnom, lokalnom ili nivou zajednice) shodno kojima različite vrste nezavisnih tijela (nacionalne institucije za ljudska prava, kancelarije ombudsmana, specijalna tijela za posjete, nacionalne NVO, građanski odbori i druge grupe civilnog društva) vrše nadgledanje mjesta za zadržavanje.

Nacionalni preventivni mehanizam

Ovaj termin se odnosi posebno na mehanizme koje je država potpisnica odredila kao “nacionalni preventivni mehanizam” pod OPCAT-om.

Posjeta

Termin “posjeta” je shvaćen u širokom smislu tako da pokrije ne samo samu posjetu mjestu za zadržavanje, nego njenu pripremu i naknadne radnje. On pokriva posjetu cjelokupnom mjestu za zadržavanje kao i fokusirane posjete određenim zadržanim licima ili u pogledu određenog problema, teme ili incidenta.

POGLAVLJE I

Kontekst
nadgledanja
mjest
za zadržavanje

1. ZAŠTITA LICA LIŠENIH SVOJE SLOBODE

1.1 Lišenje slobode

Pravo na slobodu i sloboda kretanja je jedno od osnovnih ljudskih prava. Međutim, ono nije apsolutno. Države imaju mogućnost da ljude liše svoje slobode putem hapšenja ili zadržavanja kada su razlozi za lišenje slobode, i postupci koji su slijeđeni jasno određeni u zakonu. Arbitrarno hapšenje ili zadržavanje su zabranjeni shodno međunarodnom pravu.

Lišenje slobode znači stavljanje lica u javni ili privatni objekat koji to lice ne može svojevolumno napustiti, odlukom sudske, upravne ili druge vlasti.

Primjeri lišenja slobode:

- Hapšenje
 - Pritvor prije optužbe (policijski pritvor)
 - Pritvor nakon optužbe i prije suđenja (istražni pritvor ili mjera pritvora)
 - Zatvor (služenje zatvorske kazne nakon što je donijeta pravosnažna odluka)
 - Administrativni pritvor
 - Maloljetnički pritvor
 - Psihijatrijsko interniranje
 - Pritvor kao disciplinsko kažnjavanje u vojsci
-

Međunarodni standardi podstiču države da ograniče korišćenje lišavanja slobode. Istražni pritvor ne bi trebao da se koristi na sistematski način, već kao “sredstvo posljednjeg izbora u krivičnom postupku, uz dužno poštovanje istrage navodnog krivičnog djela i zaštite društva i

žrtava”. Standardi promovišu korišćenje nepritvorskih ili alternativnih mjera mjeri zadržavanja, kao što je društveno-korisni rad.

Međunarodni standardi posebno podstiču države da izbjegavaju maloljetnički pritvor, uključujući i onaj istražni.

Pri zadržavanju pojedinci gube svoje pravo na slobodu kretanja. Pri tome oni moraju nastaviti sa uživanjem svojih drugih ljudskih prava. Moraju posebno biti tretirani na način koji poštuje njihovo dostojanstvo kao ljudskih bića.

1.2 Zaštita lica lišenih slobode

Ljudi lišeni svoje slobode su ranjivi i posebno u riziku od povrede ljudskih prava. Njihova sigurnost i dobrobit su pod odgovornošću vlasti koja ih zadržava, koja bi trebala da garantuje uslove zadržavanja kojom se poštuju ljudska prava i ljudsko dostojanstvo. U tom smislu nadgledanje uslova u mjestima za zadržavanje čini sastavni dio **sistema za zaštitu lica koja su lišena svoje slobode**. Suštinski element sistema za nadgledanje su redovne, nenajavljene posjete mjestima za zadržavanje od strane nezavisnih tijela, koje su praćene izvještajima i preporukama vlastima i sistematično praćenje implementacije ovih preporuka. Sve države koje brinu da ljudska prava budu ispoštovana u ovoj oblasti trebaju da imaju, ili naprave, sistem ove vrste.

Iskustvo je pokazalo da efikasni nacionalni sistem za zaštitu onih koji su lišeni svoje slobode uključuje sledeće:

2. Član 6, Minimalna standardna pravila za nepritvorske mjere Ujedinjenih nacija (Tokijska pravila), usvojena rezolucijom generalne skupštine 45/110 od 14. decembra 1990. godine.

1. nacionalni zakonodavni okvir u kojem su integrisani standardi zaštite koji su utvrđeni u međunarodnom pravu: tj. usvajanje odgovarajućih zakona i propisa koji obezbjeđuju okvir za vladine politike i uputstva.

2. efikasna implementacija ovog zakonodavnog okvira u održavanju reda i zakona, u zakonskoj praksi, i u organizaciji i postupanju prema licima lišenim svoje slobode. Ovo uključuje:

- jasno izraženu i široko rasprostranjenu političku volju za implementaciju zakonskog okvira;
- ljudske resurse obučene u skladu sa čvrstim kodeksom profesionalne etike;
- finansijska i materijalna sredstva.

3. nadgledanje efikasne primjene zakonskog okvira od strane:

- unutrašnje inspeksijske kontrole;
- sudske kontrole od strane sudija i tužioca;
- advokata i advokatske komore;
- nacionalnih institucija za ljudska prava i ombudsmana;
- nezavisnih domaćih tijela za posjete;
- nevladinih organizacija;
- međunarodnih mehanizama (ICRC, CPT, budući UN Podkomitet CAT-a)

Cjelokupno gledano, ovo nadgledanje pomaže da se obezbijedi pregled rada koji sprovode državni organi. Mjere mogu biti predložene i na praktičnom i na zakonodavnom nivou. Dobra praksa može biti identifikovana i podijeljena.

2. NADGLEĐANJE MJESTA ZA ZADRŽAVANJE KROZ POSJETE

2.1 Šta se misli pod nadgledanjem mjesta za zadržavanje?

Nadgledanje opisuje proces, u toku vremena, **redovnih ispitivanja svih aspekata zadržavanja**. Ispitivanje može da uključi sve ili samo neke kategorije lica lišenih svoje slobode u jednom ili više mjesta za zadržavanje.

Svi aspekti zadržavanja su međuzavisni i moraju biti ispitani u korelaciji jedan sa drugim (pogledati Poglavlje IV):

- Zakonske i upravne mjere koje su postavljene i primjenjuju se u okviru mjesta za zadržavanje sa ciljem zaštite lica, garantujući njegovo ili njeno pravo na život i fizički i mentalni integritet;
- uslovi za život u toku zadržavanja;
- režim zadržavanja (aktivnosti, kontakti sa spoljašnjim svijetom);
- pristup medicinskoj njezi;
- organizaciju i upravljanje zadržanim licima i zaposlenima, kao i odnos između zadržanih lica i vlasti koja ih je zadržala.

Nadgledanje uključuje usmeni ili pismeni prenos rezultata ispitivanja vlastima u pitanju i, u nekim slučajevima, drugim akterima koji su uključeni u zaštitu lica lišenih svoje slobode na nacionalnom i međunarodnom nivou, kao i medijima. Ono uključuje i radnje nakon izvršene posjete koje se tiču sprovođenja preporuka datih vlastima.

2.2 Važnost nadgledanja

Nadgledanje uslova mjesta za zadržavanje je apsolutno neophodno iz raznih razloga:

- Lišiti lice njene ili njegove slobode je ozbiljna prinudna radnja države, sa nerazdvojivim rizikom od zloupotreba ljudskih prava;
- Kroz gubitak slobode, zadržano lice dolazi u poziciju gotovo potpune zavisnosti od vlasti i javnih službenika kod garantovanja

njegove ili njene zaštite, prava i sredstava za život;

- Mogućnosti da lica lišena svoje slobode utiču na svoju sudbinu su ograničene ili ih uopšte i nemaju;
- Mjesta za zadržavanje su po definiciji zatvorena i one koji su zadržani drže podalje od oka društva.

Uvijek i na svakom mjestu, **lica lišena svoje slobode su osjetljiva i u riziku** od maltretiranja, pa čak i mučenja. Ovo znači da njima mora biti priuštena pojačana zaštita putem nadgledanja uslova mjesta u kojem su zadržani.

Treba primijetiti da činjenica da su mehanizmi za nadgledanje integrisani u sistem trajne zaštite lica lišenih svoje slobode ne znači da postoje ozbiljni problem u mjestima za zadržavanje ili sveopšte po-manjkanje povjerenja u zadužene službenike.

To je više stvar podvrgavanja velikog jaza moći u odnosima lica koje zadržava-zadržano lice spoljnjem nadzoru od strane tijela koje ima ovlašćenje da djeluje u slučajevima zloupotrebe ove moći. **Ovi kontrolni mehanizmi promovišu ljudska prava, pomažu da se rizik od zlostavljanja ograniči** i reguliše sve pretjerane mjere koje su preduzete protiv onih koji su lišeni svoje slobode.

Ovo doprinosi i transparentnosti i odgovornosti mjesta za lišenje slobode, time povećavajući legitimnost uprave mjesta i **povjerenje javnosti u institucije**.

2.3 Posjećivanje mjesta za zadržavanje – glavna alatka za nadgledanje

Mjesta za zadržavanje se u suštini nadgledaju kroz posjete mjestima gdje se nalaze zadržana lica. Ovakve posjete imaju različite funkcije:

- **preventivnu funkciju:** Jednostavna činjenica da neko iz spoljašnjosti redovno dolazi u mjesto za zadržavanje sama po sebi doprinosi zaštiti onih koji se tamo nalaze.
- **neposredna zaštita:** In situ posjete daju mogućnost da se odmah reaguje na probleme koji utiču na zadržana lica, a koji nisu riješeni od strane zaduženih službenika;
- **dokumentacija:** U toku posjeta, mogu biti ispitivani različiti aspekti zadržavanja i procijenjena njihova adekvatnost; prikupljene informacije daju osnov za formiranje procjene i njenog dokumentovanja i za opravdavanje svih korektivnih mjera koje su predložene.

Posjete, takođe, daju mogućnost da se dokumentuju posebni aspekti zadržavanja koji se mogu obraditi u tematskoj studiji;

- **polazište za dijalog sa vlastima za zadržavanje:** Posjete daju mogućnost da se uspostavi neposredan dijalog sa vlastima i službenicima koji su zaduženi za objekte za zadržavanje. Ovaj dijalog, dok god se zasniva na obostranom poštovanju, otvara put razvoju konstruktivnog radnog odnosa, gdje se može dobiti i mišljenje službenika o njihovim radnim uslovima i problemima koje su mogli da identifikuju.

Pored toga, trebalo bi primijetiti da je za lica lišena slobode, značajno da imaju kontakte sa licima izvana koja se bave njihovim uslovima i čini oblik zaštite kao i moralne podrške.

-
3. Informacije o uslovima u mjestima za zadržavanje koje su prikupljene van mjesta za zadržavanje takođe mogu biti koščene kao osnova za intervenciju u slučajevima kada ova mjesta nisu pristupačna. Ipak, validnost i legitimitet ovakvih intervencija može le lakše osporiti nego onih koje proizilaze iz posjeta in situ.

3. OSNOVNI PRINCIPI NADGLEDANJA MJESTA ZA ZADRŽAVANJE

Nadgledanje mjesta za zadržavanje kroz posjete je delikatan i osjetljiv zadatak. Iz razloga i etičnosti i efikasnosti, važno je da oni koji sprovode posjete imaju na umu i poštuju nekoliko osnovnih principa.

Principi navedeni u daljem tekstu su uglavnom urađeni po ugledu na osamnaest osnovnih principa nadgledanja utvrđenih u Priručniku Ujedinjenih nacija za edukaciju o nadgledanju ljudskih prava . Tamo gdje je to bilo potrebno oni su prilagođeni kako bi se uzele u obzir specifičnosti nadgledanja mjesta za zadržavanje.

Mehanizmi trebaju da razviju strategiju zapošljavanja, radne prakse i edukaciju koja čuva ove osnovne kvalitete. Evaluacije uporedivih svojstava su se pokazale kao instrumentalne u osiguravanju uvođenja ovih principa u praksu nadgledanja.

1. Ne čini štetu

Zadržana lica su posebno osjetljiva i njihova sigurnost treba uvijek da bude na umu posjetilaca, koji ne treba da preduzimaju nikakve radnje ili mjere koje mogu ugroziti nekog pojedinca ili grupu. Posebno bi, u slučajevima navoda o mučenju ili zlostavljanju, princip povjerljivosti, sigurnosti i osjetljivosti, trebali imati na umu. Nedovoljno isplanirane ili pripremljene posjete, ili posjete koje nisu sprovedene shodno metodologiji ili na osnovu ovih osnovnih principa, mogu ustvari da naprave više štete nego koristi.

4. Poglavlje V, (pp.87-93) Priručnika za edukaciju o nadgledanju ljudskih prava Ujedinjenih nacija, Serija br. 7 Stručne obuke, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava, Ujedinjene nacije, Njujork, Ženeva, 2001.

2. Daj dobru procijenu

Oni koji vrše nadgledanje treba da budu svjesni standarda i pravila po kojima sprovode svoje nadgledanje. Međutim, koliko god ih bilo, koliko god bila relevantna i precizna, pravila ne mogu da zamijene dobru ličnu procjenu i zdrav razum. Oni koji vrše nadgledanje bi trebali stoga da posjeduju i daju dobru procjenu u svim okolnostima.

3. Poštuj vlasti i zadužene službenike

Dok god ne bude postojao minimalni osnov uzajamnog poštovanja između službenika i tima za posjete, rad u mjestu za zadržavanje bi mogao biti ugrožen. Posjetioci bi uvijek trebali da poštuju funkcionisanje institucije i da pokušaju da utvrde nivoe hijerarhije i njihove odgovornosti tako da mogu da adresiraju probleme odgovarajućem nivou. I dok je jasno da se mogu naći pojedini službenici koji se neprikladno ponašaju, mnogi problemi dolaze ne od pojedinaca već od neodgovarajućeg sistema za lišenje slobode koje podstiče neprikladno ponašanje. Posjetioci bi trebali da uzmu u obzir i činjenicu da osoblje koje radi na mjestima za zadržavanje radi vrlo zahtjevan posao, često su društveno podcijenjeni i, u mnogim zemljama, slabo plaćeni.

4. Poštuj lice lišeno slobode

Koji god da je razlog za lišenje slobode, sa zadržanim licima mora se ophoditi sa poštovanjem i ljubaznošću. Posjetioc treba da se predstavi.

5. Budi vjerodostojan

Posjetioci trebaju jasno da objasne, zadržanim licima i osoblju, ciljeve i ograničenja svog rada u pogledu nadgledanja i da se shodno tome ponašaju. Ne bi trebali da daju obećanja koja imaju malu vjerovatnoću da održe ili ih ne mogu održati, da ne započnu radnje koje ne mogu u potpunosti da isprate.

6. Poštuj povjerljivost

Poštovanje povjerljivosti informacija koje su date u ličnim razgovorima je od presudnog značaja. Posjetioci ne treba da vrše bilo kakvo zastupanje koristeći ime zadržanog lica bez njenog ili njegovog izričitog i svjesnog pristanka. Posjetioc treba da se pobrine da zadržano lice u potpunosti razumije korist kao i eventualni rizik ili negativne posljedice bilo koje radnje koja je preduzeta u njegovo ime. Posjetioci, ljekari i prevodioci sus vi vezani obavezom poštovanja povjerljivosti.

7. Poštuj sigurnost

Sigurnost se odnosi na ličnu sigurnost posjetioca, sigurnost zadržanih lica koja su u kontaktu sa njim i na sigurnost mjesta za zadržavanje.

Važno je da se poštuju unutrašnja pravila mjesta koja se posjećuju i da se potraži savjet ili zatraži neki poseban dopust od onih koji su nadležni. Organi se često pozivaju na razloge sigurnosti da ne bi dopustili posjete određenim mjestima ili da bi postavili uslove na razgovor sa određenim zadržanim licima. U krajnjoj instanci odgovornost je na delegaciji koja posjećuje da odluči da li i kako želi da slijedi ove savjete.

Posjetioци ne bi trebali da unose ili iznose stvari bez prethodne saglasnosti organa. Trebali bi da prikažu svoј identite noseći beđ ili neko drugo sredstvo za identifikaciju.

U pogledu sigurnosti zadržanog lica koje se posjećuje, posjetilac bi trebao da razmotri kako da iskoristi informacije na način da pojedince ne stavi u rizik. Posjetioци bi trebali da ponavljaju posjete i da ponovo posjete većinu zadržanih lica koja su prethodno posjetili da bi se uvjerali da nisu pretrpjeli odmazdu.

8. Budi dosledan, uporan i strpljiv

Legitimnost mehanizma za posjete se postiže tokom vremena, najviše kao rezultat relevantnosti, postojanosti i dosljednosti njegovog rada. Nadgledanje mjesta za zadržavanje zahtijeva efikasnost, redovnost i kontinuitet. To podrazumijeva redovno posjećivanje istog mjesta, i stvaranje dovoljno dokaza iz kojih bi se izveli dovoljno osnovani zaključci i dale preporuke. Od presudnog je značaja da se bude uporan i u aktivnostima nakon izvršenih posjeta.

9. Budi tačan i precizan

U toku posjete na licu mjesta važno je da se prikupe čvrste i precizne informacije kako bi se dobila mogućnost da se napišu dobro dokumentovani izvještaji i relevantne preporuke.

10. Budi senzibilan

Posebno kada razgovaraju sa zadržanim licima, posjetioци bi trebali da imaju osjećaj za situaciju, raspoloženje i potrebe pojedinca, kao i za potrebu da se preduzmu

neophodni koraci da se zaštiti njegova ili njena sigurnost. U slučajevima navoda o mučenju ili zlostavljanju, posjetioци bi trebali da su svjesni problema ponovne traumatizacije (pogledati Poglavlje IV: mučenje i zlostavljanje).

11. Budi objektivan

Posjetioци moraju da teže da zabilježe stvarne činjenice, i da se i sa osobljem i sa zadržanim licima ophode na način koji nije obojen osjećanjima ili unaprijed stvorenim mišljenjima.

12. Imaj integritet

Posjetioци treba da se ponašaju pristojno i sa poštovanjem prema svim zadržanim licima, organima i osobljem i svojim kolegama posjetioциma. Ne bi trebali da budu motivisani sopstvenim interesom i trebali bi da budu skrupulozno poštени. U svim svojim radnjama trebali bi da djeluju u skladu sa međunarodnim standardima za ljudska prava koja podržavaju shodno mandatu.

13. Budi vidljiv

U mjestu za zadržavanje, posjetioци bi trebali da osiguraju da su osoblje i zadržana lica svjesna metodologije i mandata tijela za posjete, i da znaju kako da im se obrate. Posjetioци bi trebali da nose bedž ili drugo sredstvo za identifikaciju. Izvan mjesta za zadržavanje, rad mehanizma za posjete bi trebao da bude objavljen kroz pisane izvještaje i pažljivo korišćenje medija (pogledati Poglavlje III, odjeljak 5: radnje nakon izvršenih posjeta).

Dodatna literatura

Ujedinjene nacije, Kancelarija visokog komesara za ljudska prava, Serija br. 7 Stručne obuke, Priručnik za obuku o nadgledanju ljudskih prava, Njujork, Ženeva, 2001.

Helsinška fondacija za ljudska prava, Nadgledanje ljudskih prava, Varšava, 2001.

POGLAVLJE II

Tijela za
nadgledanje
mjesto
za zadržavanje

Dugo vremena se nadgledanje na nacionalnom nivou baziralo samo na inspekciju koju su sprovodila unutrašnja administrativna tijela. Ali neophodnost da se ima širi javni nadzor mjesta za lišavanje slobode je sve više prepoznavan, pa su se pojavile i druge forme nacionalnog nadgledanja, koje su u potpunosti nezavisne od organa za zadržavanje. Uporedo, ideja o međunarodnoj kontroli se takođe razvijala i nadziranje od strane međunarodnih tijela je polako postalo realnost.

Sa nedavnim usvojanjem OPCAT-a, na osnovu preventivnih posjeta mjestima za zadržavanje od strane i međunarodnih i nacionalnih mehanizama za posjete, napravljen je korak dalje ka utvrđivanju globalnog sistema zajedničkog ojačavanja međunarodnih i nacionalnih mehanizama.

Takođe je važno primijetiti da su sa usvajanjem OPCAT-a, po prvi put u nekom međunarodnom instrumentu postavljeni kriterijumi i garancije za efikasno funkcionisanje nacionalnih mehanizama za posjete.

Odjelci 1 i 2 ovog poglavlja daju pregled vrsta postojećih mehanizama na domaćem i međunarodnom nivou. Odjeljak 3 daje mehanizam za posjete koji su predviđeni OPCAT-om, sa posebnim osvrtom na nacionalne preventivne mehanizme. Na kraju, odjeljak 4 se bavi pitanjem neophodne koordinacije između domaćih tijela za posjete, i međunarodnim tijelima za posjete.

1. POSJEĆIVANJE NA NACIONALNOM NIVOU

Nadgledanje uslova u kojima borave zadržana lica je, prije svega, odgovornost nacionalnih organa koji su zaduženi za lica lišena svoje slobode.

“Da bi se kontrolisalo striktno poštovanje relevantnih zakona i propisa, mjesta za zadržavanje moraju da budu redovno posjećivana od strane kvalifikovanih i iskusnih lica koja su imenovana od strane i koja odgovaraju nadležnom organu drugačijem od organa koji je zadužen za upravu mjesta za pritvaranje ili zatvaranje.” *Princip 29,*

paragraf 1, Tijela Ujedinjenih nacija za principe zaštite svih lica pod bilo kojom vrstom pritvora ili zatvora.

Većina država je napravila svoje sopstvene unutrašnje inspeksijske mehanizme, koji su ponekad dopunjeni sudskom kontrolom. Međutim, bile su sporije u razvijanju spoljnjih nezavisnih mehanizama za nadgledanje.

1.1 Unutrašnja kontrola

Većina država je postavila unutrašnje administrativne inspekcije preko vladinih institucija zaduženih za sprovođenje posjeta mjestima za lišenje slobode, kao dio normalnog poslovanja velikih birokratija. Uloga takvog administrativnog tijela je obično ograničena na kontrolu usklađenosti osbolja i procedura sa nacionalnim standardima i administrativnim smjernicama i propisima. Ona rijetko uključuje širi pristup koji uključuje pitanja kao što su dostojanstvo i ljudska prava lica lišenih svoje slobode. Stoga je moguće da procedure unutrašnje inspekcije sprovode svoj mandat u potpunosti, a da uslovi zadržavanja ostanu neusklađeni sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Ovo je jedan od razloga zašto unutrašnje nadgledanje nije dovoljno samo po sebi i mora biti dopunjeno sa spoljnim nezavisnim nadgledanjem.

1.2 Sudska kontrola

U okviru svog mandata, sudije i tužioci su često odgovorni za sprovođenje redovnih posjeta mjestima za zadržavanje i istraživanje uslova zadržavanja. U nekim zemljama, “nadzorni sudija” može da posjećuje zatvore zbog osuđenih kriminalaca i odlučuje o stvarima koje su vezane za izvršenje kazne. Sudske inspekcije variraju u učestalosti i kvalitetu. One mogu biti efikasne u slučaju kada sudija može da izda obavezujuće odluke o uslovima u zatvoru.

1.3 Nezavisno spoljašnje nadgledanje

Poslednjih godina, uviđanje da mjesta za zadržavanje trebaju da budu transparentna i za to odgovorna dovelo je do postavljanja domaćih nezavisnih mehanizama za nadglaedanje. Oni su postali profesionalniji i njihov uticaj je porastao. Takvi spoljašnji mehanizmi mogu biti veoma različiti: zvanične institucije koje je postavila skupština, tijela koja pripadaju određenim ministarstvima ili grupe civilnog društva ili mješavina svega ovoga.

Spoljšnji mehanizmi koje postavlja skupština uključuju **kancelarije ombudsmana i nacionalne institucije za ljudska prava**. Nihov obično široki mandat da nadgledaju i promovišu poštovanje ljudskih prava, kombinovano sa njihovim ovlašćenjem da ispituju pojedinačne pritužbe, često uključuje mogućnost posjećivanja i nadgledanja mjesta za zadržavanje. Dubina i učestalost posjeta, može, međutim, da varira. Pri tome, posjećivanje mjesta za zadržavanje se često preduzimaju da bi se provjerili određeni navodi i ispitala neka individualna pritužba, prije nego da bi se preventivno ispitali i procijenili uslovi za zadržavanje u cilju predupređivanja budućih problema. Prednost ombudsmana i nacionalnih institucija za ljudska prava je što oni podnose javni izvještaj skupštini i njihove preporuke su, zahvaljujući njihovom zvaničnom statusu, viđene kao mjerodavne.

U nekim zemljama, **specijalna tijela za nadgledanje** su uspostavljena u okviru određenog ministarstva. Ova tijela često imaju dupli mandat, da kontrolišu uslove za zadržavanje u mjestima koja su u nadležnosti tog ministarstva i da savjetuju ministarstvo o neophodnim poboljšanjima. Takva tijela mogu da se sastoje od državnih službenika, predstavnika NVO-a, nezavisnih članova civilnog društva (laika) ili kombinacije ovoga. Ova tijela obično donose neobavezujuće preporuke. Ponekad su one publikovane u formi izvještaja.

Na kraju, u nekim zemljama, **nacionalne NVO za ljudska prava i organizacije civilnog društva** su uspjela da dobiju ovlašćenje i pristanak da redovno nadgledaju mjesta za zadržavanje. Nadgledanje od strane civilnog društva se karakteriše velikim stepenom nezavisnosti od vlasti i publicitetom koji se daje njihovim nalazima i izvješta-

jima, često upravo zbog te nezavisnosti i viđenja da ovo čini njihove nalaze objektivnijim. Međutim, zakonska osnova za nadgledanje često može biti slaba, zasnovana na pisanim sporazumima sa raznim ministarstvima, ili čak pojedinim resornim ministrom, što ostavlja one koji nadgledaju zavisnim od političke volje vlasti. U nekim zemljama, nedostatak sredstava, čak i za putovanje, može zadatak doslednog nadgledanja učiniti skoro nemogućim za takve nezavisne grupe.

2. Mehanizmi za posjete na međunarodnom i regionalnom nivou

Praksa međunarodnih tijela da sprovede posjete mjestima za zadržavanje se relativno nedavno razvila. ICRC je bio prvi koji je dobio takav mandat, u kontekstu oružanih sukoba, da posjećuje ratne zarobljenike. Kasnije, mandat se proširio kroz pravo na inicijativu, dajući pravo na posjetu zadržanim licima u toku unutrašnjih nemira ili tenzija, uz saglasnost vlade u pitanju. ICRC-ove preporuke mogu da pokriju i zadržana lica po precedentnom pravu.

Većina postojećih međunarodnih mehanizama koji imaju pravo da vrše posjete mjestima za zadržavanje u suštini funkcionišu na reaktivan način i sprovedu posjete na licu mjesta nakon dobijanja informacije o mučenju ili zlostavljanju (npr. UN Specijalni izvjestilac, CAT). Malo njih ima mandat da redovno i proaktivno sprovedu posjete (npr. Specijalni izvjestilac o zatvorima i uslovima za zadržavanje u Africi). Ovi mehanizmi mogu da sprovedu posjete na licu mjesta samo uz dozvolu države u pitanju.

Dva međunarodna tijela rade na radikalno različitim osnovama. Evropski komitet za sprječavanje mučenja (CPT) bio je 1987. godine prvo tijelo postavljeno da sprovodi preventivne posjete mjestima za zadržavanje. Nakon ratifikacije Konvencije, države potpisnice prihvataju posjete CPT-a u bilo koje vrijeme na bilo kom mjestu gdje su lica lišena svoje slobode. Podkomitet Komiteta protiv mučenja, koji će biti osnovan pod OPCAT-om, će takođe moći da sprovodi redovne

posjete mjestima u kojima se nalaze lica lišena svoje slobode, bez obzira da li je podnijeta neka pritužba i bez prethodnog odobrenja države potpisnice u pitanju.

TABELA 1 : MEĐUNARODNI I REGIONALNI MEHANIZMI ZA POSJETE

VRSTA	ZAKONSKA OSNOVA	KARAKTERISTIKE
<i>Međunarodni mehanizmi</i>		
UN Tematske procedure • Specijalni izvjestilac o mučenju i drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju; • Specijalni izvjestilac za vansudska, skraćena ili arbitražna izvršenja; • Radna grupa za prinudne i nedobrovoljne nestanke; • Radna grupa za arbitražno zadržavanje	Rezolucije Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava	<ul style="list-style-type: none"> • Prethodni pristanak zemlje u pitanju; • Povremene posjete mjestima za zadržavanje da bi se procijenilo stanje u zemlji u pogledu situacije vezane za njihov mandat; • Preporuke date na osnovu informacija koje su date Izvjestiocu i provjerene, ili su izvršene naknadne posjeteu zemlji u pitanju; • Preporuke koje nemaju obavezujući karakter za zemlje; • Javni izvještaji predstavljeni na sjednici UN Komisije za ljudska prava.
Komitet protiv mučenja	Član 20 Konvencije Ujedinjenih nacija (1984)	<ul style="list-style-type: none"> • Može da posjećuje samo države potpisnice Konvencije ; • Posjećuje samo u slučaju “sistematskog mučenja”; • Odobrenje zemlje u pitanju; • Povjerljiva procedura.
Pod-komitet Komiteta protiv mučenja	Opcioni protokol uz konvenciju protiv mučenja (OPCAT) (2002)	<ul style="list-style-type: none"> • Posjete državama potpisnicama protokola; • Biće osnovan da bi sproveodio preventivne posjete; • Prihvatanje posjeta bez prethodne saglasnosti nakon ratifikacije ili pristupanja OPCAT-u; • Preventivne periodične posjete; moguća jedna naknadna posjeta; • Neograničen pristup bilo kojem mjestu u kome se nalaze lica lišena svoje slobode; • Povjerljivi izvještaji; mogućnost za državu da odobri publikaciju ili za Komitet da ga objavi u slučaju da država ne saraduje; • Godišnji izvještaj CAT-u; • Neposredan kontakt sa nacionalnim preventivnim mehanizmom.

TABELA 1 : MEĐUNARODNI I REGIONALNI MEHANIZMI ZA POSJETE

VRSTA	ZAKONSKA OSNOVA	KARAKTERISTIKE
<i>Međunarodni mehanizmi</i>		
Međunarodni komitet Crvenog krsta	<p>Po osnovu Ženevskih konvencija (1949) u konfliktnim situacijama;</p> <p>Po osnovu sporazuma sa državom za druge situacije.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nadgledanje uslova zadržavanja ciljano na lica koja su uhapšena i zadržana u vezi sa konfliktnim situacijama ili unutrašnjeg sukoba. U određenim situacijama, nadgledanje se proširuje na druge kategorije lica lišenih svoje slobode; • U situaciji unutrašnjeg konflikta, strane učesnice u konfliktu su obavezne da odobre posjete vojnim zatvorenicima i civilima državljanima inostrane sile koja je uključena u konflikt; • U drugim situacijama, posjete zavise od prethodnog pristanka vlasti; • Stalne i redovne posjete u toku konfliktne situacije ili sukoba ili njihovih neposrednih posljedica; aktivnosti pri oslobođenju ili rehabilitaciji uz pristanak vlasti; • Pomoć u ponovnom uspostavljanju porodičnih veza • Provjerljive procedure i izvještaji.
<i>Regionalni mehanizmi</i>		
Među-američka komisija za ljudska prava	<p>Američka konvencija o ljudskim pravima (1978)</p> <p>Američka deklaracija o pravima i obavezama čovjeka (1948)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Posjete u zemlji, uključujući mjesta za zadržavanje, u državama potpisnicama Konvencije ili Deklaracije; • Svaka posjeta se pregovara sa državom u pitanju; • Javni izvještaji o situaciji u zemlji.
Specijalni izvjestilac o zatvorima i uslovima za zadržavanje i Africi	Nakon Deklaracije u Kampali, osnovana je Rezolucijom Afričke komisije o ljudskim i pravima naroda (1996)	<ul style="list-style-type: none"> • Posjete državama potpisnicama Afričke povelje o ljudskim i pravima naroda; • Posjete samo nakon odobrenja države u pitanju; • Opšta ocjena uslova zadržavanja i postupanja; • Izvještaji se objavljuju nakon integrisanja komentara i primjedbi vlasti države u pitanju.

VRSTA	ZAKONSKA OSNOVA	KARAKTERISTIKE
<i>Regionalni mehanizmi</i>		
Evropski komitet za sprječavanje mučenja (CPT)	Evropska konvencija za prevenciju mučenja (1987)	<ul style="list-style-type: none"> • Posjete zemljama potpisnicama Konvencije; • Ustanovljena u svrhu sprovođenja preventivnih posjeta; • Neograničen pristup: u svakom momentu svakom mjestu u kojem se nalaze lica lišena svoje slobode; • Periodične i ad hoc posjete (“u zavisnosti od okolnosti”); • Izvještaji teoretski povjerljivi, ali njihovo objavljivanje je postalo pravilo

-
5. Ukoliko država nije dala izjavu pod članom 20.
 6. Pod-komitet će biti osnovan 6 mjeseci nakon stupanja na snagu Opcionog protokola, tj. nakon 20. ratifikacije
 7. IACHR primjenjuje Deklaraciju na one države članice koje nisu potpisnice Konvencije

3. OPCIONI PROTOKOL UZ UN KONVENCIJU PROTIV TORTURE

Opcioni protokol uz UN Konvenciju protiv torture (OPCAT) zasni-va se na komplementarnosti posjeta mjestima za zadržavanje od strane međunarodnih i nacionalnih mehanizama:

“Cilj Protokola je da uspostavi sistem redovnih posjeta od strane nezavisnih međunarodnih i nacionalnih tijela mjestima gdje su lica lišena svoje slobode, da bi se spriječilo mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje” (član 1 OPCAT).

3.1 Podkomitet CAT-a

Protokol predviđa stvaranje Podkomiteta Komiteta protiv mučenja (u daljem tekstu: Podkomitet). Ovo tijelo biće sastavljeno od deset nezavisnih članova, predloženih i izabranih od strane država potpisnica Protokola, sa relevantnim profesionalnim iskustvom koji će predstavljati različite regione i pravne sisteme svijeta. U svom radu Podkomitet će biti vođen principima “povjerljivosti, nepristrasnosti, neselektivnosti i objektivnosti” (član 2).

Mandat Podkomiteta je da posjećuje mjesta gdje su lica lišena svoje slobode: on može imati pristup ne samo zatvorima ili policijskim stanicama, nego i, na primjer, bilo kojem centru za azilante, vojnim kampovima, centrima za maloljetnike, psihijatrijskim bolnicama i tranzitnim zonama međunarodnih aerodroma.

Podkomitet može sprovesti samo “redovne posjete” i treba da utvrdi program i obavijesti države potpisnice. Pored toga, može sprovesti i kratke naknadne posjete koje slijede već izvršene redovne posjete.

8. Ovaj broj će se popeti na 25 nakon 50. ratifikacije.

9. Vrsta mjesta je ista kao i u slučaju nacionalnog mehanizma za posjete (pogledati ispod).

Mandat i ovlašćenja u pogledu posjeta:

- Pristup svim informacijama koje se tiču broja lica lišenih slobode, postupanja sa njima i uslova zadržavanja;
 - Pristup svim mjestima i svim objektima. U posebnim okolnostima, moguće je da država privremeno odloži pristup mjestima iz hitnih razloga kao što je zaštita nacionalne odbrane, javne sigurnosti, nacionalnih katastrofa ili ozbiljnih nemira u mjestu koje treba da se posjeti;
 - Mogućnost da se razgovori obave nasamo;
 - Sloboda da se odabere mjesto koje će se posjetiti i lica sa kojima će razgovarati;
 - Dodatno, postoji i odredba koja štiti lica koja su u kontaktu sa Podkomitetom ili nacionalnim preventivnim mehanizmom od odmazde/sankcije (član 15).
-

Nakon posjete, Podkomitet pravi povjerljivi izvještaj sa preporukama, koji se šalje državama potpisnicama, i ukoliko je potrebno, nacionalnim preventivnim mehanizmima. Izvještaj je povjerljiv, no države mogu da odobre njegovo objavljivanje. Preporuke nisu obavezujuće, ali država ima obavezu da ih razmotri i uđe u dijalog o mjerama za sprovođenje. OPCAT takođe predviđa osnivanje specijalnog dobrovoljnog fonda za podršku sprovođenja preporuka.

Ukoliko država odbije da sarađuje, onda Podkomitet može predložiti UN Komitetu protiv mučenja da donese javno saopštenje ili da objavi izvještaj.

3.2 Nacionalni preventivni mehanizam pod OPCAT-om

Standardi i kriterijumi dati u OPCAT-u su od posebne važnosti za domaće mehanizme za posjete koji mogu biti određeni kao “nacionalni preventivni mehanizmi”. Oni su od interesa i za druga domaća tijela za posjete, zbog toga što predstavljaju ‘poslednju riječ’ u međunarodnom razmišljanju o garancijama koje su potrebne da bi se obezbijedila efikasnost domaćih tijela za posjete.

3.2.1 Postavljanje ili imenovanje nacionalnih preventivnih mehanizama

Države potpisnice imaju obavezu da “održe, odrede ili uspostave (...) jedno ili više nezavisnih nacionalnih preventivnih mehanizama za sprječavanje mučenja na domaćem nivou” (član 17) 10. Shodno tome, neke države će biti obavezne da uspostave nova tijela, dok će ostale, koje možda već imaju takav mehanizam, trebati da uzmu u razmatranje da li on u potpunosti ispunjava uslove iz Opcionog protokola.

Da bi se pomoglo državama potpisnicama da naprave efikasne nacionalne mehanizme, Podkomitet može dati pomoć i savjet. Stoga, Podkomitet ima mandat da savjetuje države potpisnice u vezi ustanovljenja nacionalnih mehanizama. Podkomitet može pružiti i direktnu pomoć i obuku nacionalnim preventivnim mehanizmima.

Kada država odredi neko postojeće tijelo da bude “nacionalni preventivni mehanizam” po OPCAT-u, ona treba da procijeni da li ono ispunjava kriterijume koji su definisani u Opcionom protokolu, posebno u vezi funkcionalne nezavisnosti. Podkomitet će takođe biti u mogućnosti da prati efikasno funkcionisanje nacionalnog preventivnog mehanizma. On može davati preporuke državi potpisnici sa ciljem da ojača njene kapacitete i mandat vezan za sprječavanje mučenja i zlostavljanja.

10. Države potpisnice su obavezne da imaju postavljene nacionalne preventivne mehanizme u roku od jedne godine od stupanja na snagu OPCAT-a ili, kada već stupi na snagu, nakon ratifikacije OPCAT-a. Međutim, države mogu da naprave rezervu pri ratifikaciji po članu 24 i da privremeno odlože svoje obaveze u pogledu nacionalnih mehanizama na najviše pet godina.

Takođe bi trebalo istaći da određivanje ili uspostavljanje nacionalnog preventivnog mehanizma ne bi trebalo biti korišćeno od strane država da smanje aktivnosti vezane za posjete drugih domaćih tijela, posebno nevladinih organizacija. Aktivnosti nadgledanja od različitih aktera bi trebalo razmatrati kao komplementarne u sprječavanju mučenja.

3.2.2 Oblik nacionalnih preventivnih mehanizama

OPCAT ne propisuje nikakvu posebnu formu koju bi nacionalni preventivni mehanizam morao da ima. Države potpisnice, stoga, imaju fleksibilnost da odaberu vrstu tijela koja je najadekvatnija njihovom posebnom kontekstu zemlje. Nacionalni preventivni mehanizam može biti neka nacionalna institucija za ljudska prava, Ombudsman, skupštinski odbor, NVO, postavka lica koji su laici, ili bilo koje specijalizovano tijelo koje je posebno napravljeno da nadgleda mjesta za zadržavanje.

Države potpisnice mogu da odluče da imaju nekoliko nacionalnih preventivnih mehanizama zbog državne strukture (na primjer, kod federacija) ili po osnovu tematske podjele. Kada država odluči da ima više nacionalnih preventivnih mehanizama, po regionu ili temi, bilo bi preporučljivo da se nađe način da se uspostavi saradnja između njih, na primjer napraviti jedno koordinaciono tijelo na nacionalnom nivou koje radi na harmonizaciji doprinosa svakog tijela za posjete.

3.2.3 Mandat nacionalnih preventivnih mehanizama

Preventivni efekat posjeta mjestima za zadržavanje zavisi od redovnosti tih posjeta i od radnji koje slijede nakon tih posjeta. Stoga, nacionalni preventivni mehanizmi imaju mandat da sprovedu redovne posjete svim mjestima gdje su lica lišena svoje slobode i da daju preporuke.

Cilj mandata (član 19)

Nacionalnim preventivnim mehanizmima se mora dati ovlaštenje najmanje da:

- Redovno ispituju postupanje sa licima lišenim svoje slobode u mjestima za zadržavanje;
- Daju preporuke relevantnim organima za unapređenje stanja;
- Podnose predloge i primjedbe na postojeće zakone ili na nacрте zakona.

Definicija mjesta za zadržavanje

Mjesta gdje su lica lišena svoje slobode su široko definirana u OPCAT-u i uključuju:

- Policijske stanice
 - Stanice snaga bezbjednosti
 - Istražni centri
 - Pritvori za osumnjičena lica (policijske prostorije za zadržavanje)
 - Zatvori za osuđena lica
 - Centri za maloljetnike
 - Centri za imigrante
 - Transitne zone na međunarodnim aerodromima
 - Centri za azilante
 - Psihijatrijske institucije
 - Mjesta za administrativni pritvor
 - bilo koje drugo mjesto gdje su lica lišena svoje slobode
-

3.2.4 Garancije za nacionalne preventivne mehanizme

OPCAT postavlja posebne garancije i uslove za nacionalne preventivne mehanizme, kako bi osigurali sa su slobodni od bilo kakvog miješanja države. Ove odredbe su međuzavisne i moraju se poštovati u njihovoj ukupnosti kako bi se osigurala nezavisnost ovih tijela.

Kao izvor smjernica OPCAT zahtijeva od država članica da posвете dužnu pažnju “Principima koji se tiču statusa i funkcionisanja nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava” (Pariški principi) .

Garancije i uslovi za nacionalne preventivne mehanizme (član 18)

Shodno članu 18 OPCAT-a, nacionalnim preventivnim mehanizmima moraju se dati sledeće garancije:

- Funkcionalna nezavisnost
 - Potrebni kapaciteti i profesionalno znanje
 - Odgovarajuća sredstva
-

Funkcionalna nezavisnost

Nezavisnost nacionalnih preventivnih mehanizama je od suštinskog značaja za obezbeđenje efikasnosti ovih tijela u sprječavanju mučenja i drugih oblika zlostavljanja. U praksi, ovo znači da nacionalni preventivni mehanizmi moraju biti sposobni da djeluju nezavisno od državnih vlasti. Takođe je od suštinskog značaja da nacionalni preventivni mehanizmi budu doživljeni kao nezavisni od strane državnih vlasti.

11. Ovi principi su usvojeni u oktobru 1991. godine u Parizu na međunarodnoj radionici organizovanoj od strane Centra za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Komisija za ljudska prava usvojila je preporuke u martu 1992. godine.

Funkcionalna nezavisnost nacionalnih mehanizama može biti postignuta kroz:

- **Nezavisni osnov formiranja**

Kako bi se formirao na jakim zakonskim osnovama koje će dozvoliti njihov kontinuitet kroz vrijeme, nacionalni preventivni mehanizmi bi trebali, u idealnoj situaciji, da budu osnovani Ustavom ili aktom Skupštine.

- **Sposobnost da prave svoja sopstvena pravila i procedure**

Poslovnik ne može biti otvoren za modifikovanje od strane spoljnih organa;

- **Razdvojenost od izvršne i sudske vlasti**

Kako bi garantovao svoju efikasnost, kao i svoju nezavisnost doživljenu kao takvu, nacionalni preventivni mehanizam ne bi trebao da bude formalno pripojen ministarstvu ili sudskom tijelu.

- **Nezavisna i transparentna procedura za imenovanje**

Procedura imenovanja treba da utvrdi način i uslove za imenovanje, kao i trajanje imenovanja, bilo koje privilegije i imunitet, postupak razrješenja i žalbe. Pariški principi ističu da “u cilju obezbjeđenja stabilnog mandata za članove institucije, bez kojeg ne bi bilo stvarne nezavisnosti, njihovo imenovanje treba da bude izvršeno putem zvaničnog akta koji će utvrditi određeno trajanje mandata. (...)”, 3. Princip. Process imenovanja treba takođe da uključi i konsultacije sa civilnim društvom.

- **Finansijska nezavisnost**

Finansijska autonomija je osnovni kriterij, i podrazumijeva adekvatno finansiranje (pogledati ispod) kao i nadležnost za nezavisno definisanje i predlaganje budžeta.

- **Transparentna radna praksa i javno izvještavanje**

Kroz javno izvještavanje o svom radu i funkcionisanju, nacionalni mehanizam ojačaće svoju nezavisnost i, pri tome, biće viđen kao nezavisan.

Odgovarajuća ekspertiza i znanje

Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere da osiguraju da članovi eksperti imaju potrebne sposobnosti i stručno znanje u pogledu ljudskih prava i pitanja koja se tiču lišenja slobode. OPCAT preporučuje da se postigne i rodni balans i odgovarajuća zastupljenost manjina u sastavu preventivnih mehanizama .

Odgovarajući sastav

Za mehanizme koji sprovode posjete pluralistički sastav je najprikladniji ako sadrži:

- Pravnike
- Medicinsko pomoćno osoblje
- Ljekare, uključujući i specijaliste za forenziku
- Psihijatre i psihologe
- Druge predstavnike civilnog društva i NVO-a
- Specijaliste za pitanja kao što su ljudska prava, humanitarno pravo, kazneni sistem i policiju.

12. Odredba je u skladu sa Pariškim principima, koji ističu da nacionalne institucije trebaju da budu uspostavljene tako da osiguraju pluralistički sastav.

Odgovarajuća sredstva

Finansijska nezavisnost je osnovni kriterijum, bez kojega nacionalni preventivni mehanizam ne bi mogao ostvaruje nezavisnost u donošenju odluka. Nacionalni preventivni mehanizam treba da imaju finansijsku sposobnost i da budu nezavisni u obavljanju svojih osnovnih funkcija. Pariški principi ističu potrebu za adekvatnim finansiranjem koje “treba da mu omogući da ima svoje osoblje i prostorije, kako bi bio nezavisan od Vlade, a ne da bude predmet finansijske kontrole”. (Princip 2)

3.2.5 Pristup mjestima gdje su lica lišena svoje slobode

Po OPCAT-u, nacionalnom preventivnom mehanizmu mora biti dozvoljen pristup mjestima gdje su lica lišena svoje slobode. Određene garancije trebaju biti osigurane da bi nacionalni mehanizmi efikasno funkcionisali.

Nacionalnom mehanizmu mora biti dat (član 20):

- Pristup svim mjestima za zadržavanje, uključujući pripadajuća postrojenja i objekte, po njihovom izboru;
- Pristup svim informacijama koje se tiču broja lica koja su lišena svoje slobode;
- Pristup svim informacijama koje se tiču postupanja sa licima lišenim svoje slobode kao i uslova njihovih zadržavanja;
- Mogućnost da vode razgovore nasamo sa licima lišenim svoje slobode, uz njihov pristanak i bez svjedoka i uz prisustvo bilo kojeg lica po njihovom izboru. Vlasti moraju garantovati i da lice koje stupa u kontakt sa timom za posjete neće biti podvrgnuto pritisku, prijetnjama ili zlostavljanju putem odmazde.

Preporučuje se da se nacionalnom preventivnom mehanizmu dozvole:

Posjete u bilo koje vrijeme, bez prethodne najave organima za zadržavanje. U svakom slučaju, u svim okolnostima, pristup bi trebao biti dat što je prije moguće.

3.3 Radnje nakon sprovedenih posjeta na osnovu Opcionog protokola

3.3.1 Izvještavanje i preporuke

Nacionalni preventivni mehanizmi pripremaju godišnji izvještaj koji je država članica OPCAT-a dužna da objavi. Sadržaj godišnjeg izvještaja određuje svaki nacionalni preventivni mehanizam po svom nahođenju, ali ništa ne sprječava unošenje većine informacija koje su sadržane u izvještajima o posjetama. U svakom slučaju, godišnji izvještaj treba da pomene preporuke date vlastima. Države potpisnice nisu dužne, ali mogu dati pristanak za objavljivanje svih izvještaja o posjetama nacionalnog preventivnog mehanizma.

Nacionalni preventivni mehanizam može da proslijedi izvještaj i odgovarajućem UN PODkomitetu, ukoliko je neophodno, povjerljivim putem.

Nacionalni preventivni mehanizam mora da postupa sa povjerljivim informacijama kao sa privilegovanim i ne može da objavi bilo kakav lični podatak bez izričitog pristanka lica u pitanju.

3.3.2 Komplementarne preventivne radnje

Nacionalni preventivni mehanizam može uskladiti svoje posjete i preporuke sa drugim radnjama koje su usmjerene na sprječavanje zlostavljanja i na poboljšanje uslova za lica lišena svoje slobode kao što su:

- Organizovanje seminara za obuku odgovarajućeg osoblja koga se tiče ili je zaduženo za lica koja su lišena svoje slobode;
- Aktivnosti na podizanju svijesti;
- Podnošenje predloga i primjedbi koje se tiču postojećih zakona ili nacrtu zakona (u skladu sa članom 19 c).

3.3.3 Neposredni kontakt sa Podkomitetom

Kao što je gore navedeno, OPCAT ima inovativan pristup zasnovan na komplementarnosti između međunarodnih i nacionalnih napora na sprječavanju mučenja. OPCAT zahtijeva da nacionalni preventivni mehanizam ima kontakt sa Podkomitetom. Štaviše, države potpisnice su obavezne da ohrabruju i pomažu ove kontakte.

Nacionalna i međunarodna tijela mogu da imaju značajnu razmjenu metodologija i strategija u prevenciji mučenja. Stoga, Podkomitet i nacionalni preventivni mehanizmi mogu da se sastaju i razmjenjuju informacije, a ukoliko je to neophodno, i na povjerljivoj osnovi. Nacionalni preventivni mehanizmi mogu da razmijene i prosljede svoje izvještaje i bilo kakve druge informacije međunarodnom mehanizmu.

Podkomitet će biti u mogućnosti da ponudi obuke i tehničku pomoć u cilju da poboljšanja kapaciteta nacionalnih preventivnih mehanizama. Podkomitet može i davati savjete i pomagati ih u procjeni sredstava koja su neophodna za unapređenje zaštite lica lišenih svoje slobode.

4. KOORDINACIJA MEĐU RAZNIM TIJELIMA ZA POSJETE

Postojanje više mehanizama za posjete na nacionalnom kao i na međunarodnom nivou podrazumijeva da se mora napraviti dobra koordinacija između svih tijela kako bi se izbjegla konfuzija i postigao optimalni uticaj.

4.1 Koordinacija među domaćim tijelima za posjete

U situaciji kada u okviru jedne zemlje postoji više domaćih tijela za posjete (na primjer nacionalne NVO i Ombudsman), posebno je važno da oni utvrde način koordinacije svojih aktivnosti nadgledanja. Step en saradnje može da varira: razmjena informacija o aktivnostima nadgledanja, komplementarne akcije, saradnja na posebnim pitanjima, ili čak partnerstvo.

Ova koordinacija je od suštinskog značaja, čak i kada je jedno ili više ovih domaćih tijela određeno da bude “nacionalni preventivni mehanizam” pod OPCAT-om. Cilj OPCAT-a nije da smanji broj tijela za nadgledanje, nego da poboljša njihovu efikasnost.

Koordinacija će poboljšati efikasnost programa za nadgledanje i takođe će ga učiniti efikasnijim u očima vlasti.

Treba da se teži i koordinaciji sa područnim kancelarijama međunarodnih organizacija (Područne kancelarije za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju). Takođe treba težiti i koordinaciji sa ICRC. Iako je tehnički to međunarodna organizacija, u zemljama u kojima je prisutna, njen način rada na području lišenja slobode više podsjeća na način rada domaćeg tijela za posjete nego međunarodnog.

4.2 Koordinacija među međunarodnim i nacionalnim tijelima za posjete

Kao što smo vidjeli iznad, OPCAT ističe direktan kontakt između “nacionalnih preventivnih mehanizama” i Podkomiteta. Ovo je od presudnog značaja da bi se osigurale komplementarne radnje ovih tijela. Iako OPCAT izričito reguliše samo direktan kontakt između postavljenog/ih nacionalnog/ih preventivnog/ih mehanizma/izama i Podkomiteta, ipak je vjerovatno da će aktivnosti drugih domaćih tijela biti efikasnije ukoliko i oni budu dostavljali informacije i izvještaje Podkomitetu.

Informacije i izvještaji od domaćih tijela za posjete mogu biti do-

stavljani i drugim relevantnim UN tijelima, kao i regionalnim mehanizmima za ljudska prava:

UN TIJELA

Specijalne procedure u okviru UN Komisije za ljudska prava

- Specijalni izvjestilac o mučenju
- Specijalni izvjestilac o nezavisnosti pravosuđa
- Specijalni izvjestilac o vansudskim izvršenjima
- Specijalni izvjestilac o braniocima ljudskih prava
- Radna grupa o arbitrarnom (proizvoljnom) zadržavanju

UN UGOVORNA TIJELA

- Odbor za ljudska prava
- Odbor za mučenja
- Odbor za prava djeteta
- Odbor za uklanjanje diskriminacije žena
- Druga tematska tijela, u zavisnosti od pitanja (na primjer, Odbor za eliminaciju svih oblika rasne diskriminacije)

UN SPECIJALIZOVANE AGENCIJE

- UN Visoki komesar za izbjeglice (posebno programi za zaštitu izbjeglica i interno raseljenih lica)
 - UNDP (posebno programi reforme pravosuđa)
 - UNICEF (posebno programi za zadržavanje žena i djece)
-

Regionalne organizacije

U Amerikama:

- Među-američka komisija za ljudska prava

U Africi:

- Afrička komisija o ljudskim i pravima naroda (posebno Izvjestilac o zatvorima u uslovima pritvaranja u Africi)

U Evropi:

- Savjet Evrope (posebno Evropski komitet za sprječavanje mučenja (CPT))
 - OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)
-

4.3 Koordinacija među međunarodnim tijelima za posjete

Međunarodna tijela za posjete su ponekad vezana striktnim pravilima povjerljivosti koja mogu ograničiti mogućnost koordinacije. U svakom slučaju, ona bi trebala da se konsultuju između sebe.

U OPCAT-u, koordinacija između Podkomiteta i postojećih regionalnih mehanizama za posjete je predviđena u članu 31, koji ih podstiče da “se konsultuju i saraduju sa ciljem izbjegavanja dupliranja”.

Evropski komitet za sprječavanje mučenja (CPT) ja napravio predlog za države koje su potpisnice i OPCAT-a i ECPT-a da se slože “da izvještaji sa posjeta koje je napravio CPT u pogledu njihovih zemalja, budu automatski proslijeđeni Podkomitetu na povjerljivoj osnovi. Na ovaj način mogu se napraviti konsultacije u pogledu svih relevantnih činjenica” .

Kada se izvještaji učine javnim, što je slučaj sa izvještajima Među-američke komisije za ljudska prava i Specijalnog izvjestioca o zatvorima i uslovima pritvaranja u Africi, konsultacije i saradnja sa Podkomitetom će ići lakše.

OPCAT kaže i da „odredbe Protokola neće uticati na obaveze država potpisnica u pogledu četiri Ženevske konvencije niti na mogućnost koju svaka država potpisnica ima da ovlasti ICRC da posjećuje mjesta za zadržavanje u situacijama koje nisu pokrivene međunarodnim humanitarnim pravom.” Budući Podkomitet i ICRC će morati da pronađu načine ostvarivanja kontakata, kao što je već učinjeno u Evropi između CPT-a i ICRC-a.

Dodatna literatura

Udruženje za sprječavanje mučenja, *Posjećivanje mjesta za zadržavanje: Praksa i naučene lekcije odabranih domaćih institucija, izvještaj sa seminara*, Ženeva, 2004.

Udruženje za sprječavanje mučenja, *Uticao spoljnih posjeta policijskim stanicama na sprječavanje mučenja i zlostavljanja*, Studija, Ženeva, 1999.

Udruženje za sprječavanje mučenja, *Standarde radne procedure međunarodnih mehanizama koji sprovode posjete mjestima za zadržavanje, izvještaj sa seminara*, Ženeva, 1997.

O OPCAT-u

Udruženje za sprječavanje mučenja, *Opcioni protokol Konvencije protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja Ujedinjenih nacija: Priručnik za sprječavanje*, Ženeva, 2004.

Udruženje za sprječavanje mučenja, *Implementacija Opcionog protokola Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja, Osnivanje i određivanje nacionalnih preventivnih mehanizama*, Ženeva, april 2003.

13. 13. Opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a, koji pokriva period od 1. januara 2002. godine do 31. jula 2003. godine, CPT/Inf (2003)35, §22

O CPT-u

Malcolm D. Evans, Rod Morgan, *Sprječavanje mučenja – Studija o Evropskoj konvenciji protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Clarendon Press, Oksford, 1998.

Malcolm D. Evans, Rod Morgan, *Borba protiv mučenja u Evropi*, objavio Savjet Evrope, 2001.

APT Serija o sprječavanju mučenja u Evropi (na francuskom i engleskom), posebno:

Brošura n°3 – Barbara Bernath, *CPT istorija, mandate, sastav*, Ženeva, decembar 1999.

Brošura n°4 – Ursula Kriebaum, *CPT Modus Operandi*, Ženeva, maj 2002.

APT/Savjet Evrope, *Posjeta CPT-a - O čemu se radi? 15 pitanja i odgovora za policiju*, maj 1999.

O ICRC-u

Međunarodni komitet Crvenog krsta, *Lišeni slobode*, Ženeva, 2002.

FAZE POSJETE

KAD?

ŠTA?

Priprema
posjete
(odjeljci 2 i 3)

- Prikupiti raspoložive informacije
- Definirati cilj posjete
- Organizovati tim za posjete

Posjeta
(odjeljak 4)

- Pripremni razgovor sa direktorom zatvora
- Posjeta prostorijama
- Uvid u evidencije
- Razgovori nasamo sa držanim licima
- Razgovori sa drugim zatvorskim osobljem
- Završni razgovor sa direktorom zatvora

Radnje nakon
izvršene posjete
(odjeljak 5)

- Interne bilješke o posjeti
- Izvještaj o posjeti
- Naknadna posjeta
- Opšti izvještaj
- Radnje nakon izvršene posjete
- Godišnji izvještaj

POGLAVLJE III

Kako
nadgledati
mjesto
za zadržavanje

1. OKVIR NADGLEDANJA

Nadgledanje uslova za zadržavanje uključuje provjeru da ovi uslovi odgovaraju nacionalnim i međunarodnim standardima ljudskih prava i da se sa onima koji su lišeni svoje slobode postupaju sa dužnim poštovanjem prema njihovom inherentnom dostojanstvu i vrijednosti- ma ljudskih bića. Opšti standardi koji se tiču lišenja slobode u većini su sadržani u relevantnim međunarodnim instrumentima (pogledati poglavlje IV) i nacionalnom zakonodavstvu.

UN Osnovni principi za postupanje prema zatvorenicima daju najopštiji okvir koji postavlja standarde za lišenje slobode. Oni su primjenjivi na sva lica koja su lišena slobode gdje god da su ona smješte- na, i daju ključne reference za tijela koja vrše posjete:

Osnovni principi za postupanje sa zatvorenicima

usvojeni od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u svojoj rezoluciji 45/111 od 14. decembra 1990. godine

1. Prema svim licima će se postupati sa dužnim pošto- vanjem prema njihovom dostojanstvu i vrijednostima ljudskih bića.
2. Neće biti diskriminacije po osnovu rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, et- ničkog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.
3. U svakom slučaju, poželjno je da se poštuju religijska uvjerenja i pravila kulture grupe kojoj zatvorenik pri- pada, kad god lokalni uslovi to zahtijevaju.
4. Obaveza zatvora da čuva zatvorenike i da štiti društvo od kriminala obavljaće se tako da se poštuju i drugi državni društveni ciljevi i njene osnovne obaveze u pogledu promovisanja blagostanja i razvoja svih čla- nova društva.

5. Osim onih ograničenja koja očigledno iziskuje činjenica zatvaranja, svi zatvorenići će zadržati ljudska prava i osnovne slobode koji su propisani u Univerzalnoj deklaraciji ljudskih prava, i u, kada je država u pitanju potpisnica, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i njegovom Opcionom protokulu, kao i druga prava koja su propisana u drugim paktovima Ujedinjenih nacija.
 6. Svi zatvorenici imaju pravo da učestvuju u kulturnim aktivnostima i obrazovanju u cilju punog razvoja ljudske ličnosti.
 7. Trebalo bi preduzeti ili podstaći napore usmjerene ka ukidanju samice kao kazne, ili ograničenje njenog korišćenja,
 8. Trebalo bi osigurati uslove koji će omogućiti zatvorenicima da imaju smislen plaćeni posao koji će pomoći njihovoj reintegraciji u tržište rada države i dozvoliti im da doprinesu svom finansijskom izdržavanju i izdržavanju njihovih porodica.
 9. Zatvorenici će imati pristup zdravstvenim uslugama koje su dostupne u zemlji bez diskriminacije po osnovu njihove pravne situacije.
 10. Uz učešće i pomoć zajednice i društvenih institucija, i uz dužno poštovanje interesa žrtve, biće stvoreni povoljni uslovi za reintegraciju bivših zatvorenika u društvo po najboljim mogućim uslovima.
 11. Ovi principi primjenjivaće se nepristrasno.
-

Nadgledanje se stoga bazira na proces od četiri koraka:

- a) objektivno i profesionalno dokumentovanje uslova zadržavanja
- b) analiza njihove usklađenosti sa nacionalnim i međunarodnim standardima
- c) formulacija preporuka
- d) praćenje implementacije preporuka.

a) Objektivno i profesionalno dokumentovanje uslova zadržavanja

Tijelo za posjete određuje, najiscrpnije moguće, stanje stvari u pogledu uslova zadržavanja – tj. praksu - sumiranjem:

- stavova vlasti, osoblja, različitih profesionalaca koji se brinu o licima lišenim svoje slobode;
- stavova lica lišenih svoje slobode;
- stavova dobijenih iz drugih dostupnih izvora (advokati, porodice zadržanih lica, udruženja, NVO-i);
- onoga što su članovi tima za posjete zapazili u mjestima za zadržavanje.

Važno je da članovi tima za posjete prije upućivanja pritužbi višim instancama vlasti, i prije donošenja svojih zaključaka, uzmu u obzir sve ove izvore informacija. Ovo je od suštinskog značaja ukoliko tijelo želi da dobije sveobuhvatnu analizu uslova za zadržavanje i napravi smislene preporuke. U svakom slučaju, optužbe za navodno ozbiljno zlostavljanje i mučenje, vlastima treba prenijeti odmah i to na nivo gdje se neće ugroziti lice ili lica koja imaju veze sa optužbom (pogledati poglavlje IV, Mučenje i zlostavljanje).

b) Usklađenost sa nacionalnim i međunarodnim standardima

U sledećem koraku, mehanizam za posjete analizira da li su uslovi zadržavanja u skladu sa relevantnim nacionalnim i međunarodnim standardima.

Mehanizam za posjete ne bi trebao da ograniči sebe na notiranje da li su pregledani aspekti u skladu sa standardima: (tj. šta jeste, u poređenju sa onim što bi trebao da bude) nego bi trebao da pokuša da objasni, bar djelimično, uzrok bilo kojeg odstupanja od standarda.

Odsupanja se obično dešavaju zbog kombinacije faktora, npr:

- Nacionalno zakonodavstvo ne odgovara međunarodnim standardima;
- Standardi se ne primjenjuju ili su samo djelimično primijenjeni, na primjer zato što:
 - Nisu suštinski dovoljno razvijeni tako da obezbijede pravi okvir za rad osoblja koje je zaduženo za lica lišena svoje slobode;
 - Obuka osoblja ne pokriva određene aspekte njihovog rada i, kao rezultat, njihova profesionalna kultura je u neskladu sa standardima;
 - Dostupni ljudski ili materijalni standardi ne dozvoljavaju primjenu standarda.

c) Formulacija preporuka

Gornje analize mogu biti korišćene kako bi se formulisale preporuke koje bi imale više suštine i bile pragmatičnije, nego da samo ponavljaju standarde.

Štaviše, razumijevanje problema i njihovih uzroka znači da možemo i da:

- identifikujemo osjetljiva područja ili glavne probleme;
- integrišemo faktor vremena u preporukama (tj. šta se može uraditi kratkoročno, šta srednjoročno, a šta dugoročno);

- predložimo originalna rješenja za određene probleme;
- doprinesemo razvoju standarda.

d) Praćenje implementacije preporuka

Krajnji cilj nadgledanja mjesta za zadržavanje je da se podstaknu vlasti da poboljšaju postupanje sa zadržanim licima i kao i uslove zadržavanja. Posjećivanje mjesta za zadržavanje i izvještavanje su samo sredstva da se ovaj cilj postigne. U skladu s tim, praćenje implementacije datih preporuka je vjerovatno najvažniji korak u procesu nadgledanja. Kad su poboljšanja napravljena, ona se trebaju pohvaliti. Kad nisu preduzete nikakve mjere, mehanizam za posjete treba da potraži drugi način za izvršavanje pritiska u korist implementacije.

2. UTVRĐIVANJE PROGRAMA NADGLEDANJA

2.1 Utvrđivanje programa posjeta

Program za posjete treba da sadrži sledeće tačke:

- spisak mjesta na kojima se nalaze određene kategorije lica lišenih svoje slobode koje domaće tijelo za posjete targetira;
- da li posjete trebaju da budu najavljene ili ne;
- red kojim će mjesta biti posjećena; planirana dužina svake posjete;
- učestalost u kojoj će posjete biti ponavljane.

2.2 Odabir mjesta za nadgledanje

U zavisnosti od situacije, tijelo za posjete će odlučiti da napravi redovne posjete svim mjestima za zadržavanje ili samo odabranim.

Mogu se primijeniti različiti kriterijumi – samostalno ili u kombinaciji – u postavljanju prioriteta i odabiru mjesta za posjetu:

Rizik, mogući ili stvarni, kojem su izložena lica lišena svoje slobode:

- mjesta za zadržavanje gdje se lica ispituju;
- posebno osjetljiva zadržana lica, kao žene, maloljetnici, stranci, pripadnici manjina;
- mjesta u regionima, gradovima ili oblastima sa visokim rizikom;

Dostupne informacije: broj pritužbi (kada nema pritužbi ili ih je previše to može biti znak za problem), broj zadržanih lica, kapacitet mjesta za zadržavanje i nivo prenaseljenosti;

informacije dobijene iz drugih izvora, kao što su druga nacionalna ili međunarodna tijela za posjete.

Primjer:

- Mjesta za koja se smatra da najbolje predstavljaju situaciju u zemlji;
 - Mjesta koja se često ne posjećuju (često najudaljenija mjesta od urbanih centara);
 - Unakrsni odabir koji pokriva različite kategorije lica ili mjesta za zadržavanje
-

2.3 Dužina trajanja posjete

Posjete treba da traju onoliko koliko je potrebno da se izvrši profesionalni posao. One bi trebale da budu dovoljno dugačke da bi tim

za posjete mogao da razgovara sa odgovornim pojedincima, njihovim podređenima i reprezentativnim uzorkom lica koja se tamo drže, i da pregleda prostorije i uslove življenja.

Dužina trajanja posjete treba i da, sa druge strane, reflektuje i činjenicu da posjeta može poremetiti ili onemogućiti rad osoblja koje je zaduženo za lica lišena svoje slobode. Stoga je važno da se nađe ravnoteža između potrebe za efikasnim nadgedanjem i ograničenjima koja su svojstvena načinu na koji ovakva mjesta funkcionišu.

Dužina posjete može biti procijenjena na osnovu sledećih faktora:

- veličina tima za posjete;
- koliko se već zna o mjestu koje treba da se posjeti:
 - Da li je mehanizam već posjetio to mjesto?
 - Da li je dobio informacije od trećih strana koje pomažu da se procijeni vrijeme potrebno za posjetu?
- veličina mjesta za zadržavanje i broj lica koja se tamo nalaze;
- vrsta mjesta za zadržavanje;
 - režim sigurnosti koji se primjenjuje (veći nivo sigurnosti, duže će trajati kretanje kroz prostor za zadržavanje);
 - Da li postoje različite kategorije lica lišenih svoje slobode pod različitim režimom zadržavanja u istom mjestu? Ovo može da znači da je više vremena potrebno da se pregledaju različiti uslovi zadržavanja;
- kadar i institucionalni uslovi;
- jezici kojim govore zadržana lica i moguća potreba za prevodiocem;
- rad koji je potreban da bi se sakupili podaci, koji mora biti završen što je prije moguće na kraju posjete;

- vrijeme koje je potrebno za putovanje između različitih mjesta za zadržavanje.
-

2.4 Učestalost posjeta

Iskustvo pokazuje da će posjete biti mnogo efikasnije u pogledu sprječavanja mučenja i zlostavljanja, i promocije trajnog poboljšanja, ukoliko se odvijaju redovno. Koliko često jedno mjesto za zadržavanje treba da bude posjećeno zavisi od nekoliko faktora.

Učestalost posjeta može se odrediti u skladu sa:

- vrstom mjesta za zadržavanje;
 - istražne prostorije za zadržavanje kao što su policijske stanice bi generalno trebale da budu posjećivane češće nego ustanove za izdržavanje kazne zato što:
 - se tamo odvijaju saslušanja;
 - je kontakt zadržanih lica sa spoljnjim svijetom ograničen;
 - postoji veliki obrt zadržanih lica;
 - rizikom – poznatim ili pretpostavljenim – kojem su lica lišena svoje slobode izložena ili sa bilo kakvim problemom koji je povezan sa zaštitom, a koji je primijećen;
 - balansom koji treba da se nađe, tokom vremena, između potreba tijela za posjete i potreba zaduženih službenika kako bi sproveli svoj posao. Često ponavljane rutinske posjete mogu, dugoročno, da budu kontraproduktivne ukoliko remete posao osoblja bez opravdanih razloga.
-

Učestalost posjeta uveliko zavisi i od težine problema zaštite koji je pronađen. U slučajevima kada se mehanizam za posjete plaši da odmazda može biti sprovedena nad zadržanim licem koje je razgova-

ralo sa njima, važno je da se sprovede prateća posjeta bez odlaganja i da se posjeti isto zadržano lice koje se posjetilo i ranije.

2.5 Tim za posjete

2.5.1 Sastav

Da bi se nadgledali uslovi zadržavanja potrebne su određene profesionalne vještine posebno u oblasti prava i javnog zdravlja. Tim za posjete bi idealno trebalo da ima najmanje jednu osobu sa pravničkim obrazovanjem i jednu sa medicinskim obrazovanjem, najbolje ljekara. Prisustvo ljekara u timu je posebno važno kad postoji problem mučenja i zlostavljanja. To takođe olakšava kontakt sa medicinskim osobljem mjesta koje može da podijeli iskusva, a da u isto vrijeme čuva ljekarsku tajnu.

I druga stručna lica mogu biti veoma korisna – na primjer, prosvjetni radnici, psiholozi, inženjeri.

Osim profesionalnih vještina, lične vještine su od primarnog značaja, posebno sposobnost da se stupa u kontakt sa ljudima na osjetljiv način koji poštuje njihovo ljudsko dostojanstvo.

Iskustvo je pokazalo da je velika prednost imati ravnotežu između muških i ženskih članova u timu za posjete. U većini kultura, muškarci i žene imaju različite mogućnosti da naprave veze koje se zasnivaju na povjerenju koje će dobiti od zadržanih lica i osoblja. Zadržana lica i osoblje će više voljeti da pričaju ili sa muškarcem ili sa ženom u zavisnosti od određenog problema. U kontekstu u kojem dominira muška kultura, zadržana lica će se manje plašiti da izgube obraz pred ženskim posjetiocem. Rodno balansiran tim će time povećati mogućnost dobijanja pune slike uslova zadržavanja.

U mjestima za zadržavanje u kome su smještena lica različitog etničkog ili regionalnog porijekla, velika je prednost za tim za posjete da ima predstavljene te grupe i regione u svom sastavu. Jezičke vještine su dalja tačka koja treba biti uzeta u obzir.

1.5.2 Veličina

Veličina tima za posjete zavisi od broja faktora, na primjer:

- ciljeva posjete;
- koliko se već zna o mjestu i njegovim problemima;
- veličine ustanove i broja lica koja se tamo drže;
- ograničenja koje su postavili organi za zadržavanje.

Idealna veličina tima za posjete može biti procijenjena na 2 do 8 ljudi.

1.5.3 Obuka

Nadgledanje mjesta za zadržavanje je težak i odgovoran zadatak. Zato je posebno važno za članove mehanizma za posjete da dobiju određenu obuku, i teorijsku i praktičnu. Obuka treba da traje kontinuirano tokom čitavog mandata.

Teorijska obuka treba da uključi najmanje sledeće:

- osnovne principe nadgledanja, posebno povjerljivost i potrebu da se uvijek ima na umu sigurnost zadržanih lica;
- zakonski okvir, posebno relevantne međunarodne standarde, nacionalne zakone i propise;
- ključna pitanja i probleme koji se tiču lišenja slobode.

Praktična obuka treba da uključi najmanje sledeće:

- metodologiju posjeta;
- kako voditi razgovore nasamo sa licima lišenim svoje slobode;
- kako se treba ponašati u kontaktu sa vlastima, osobljem

i zadržanim licima;

- osnovna sigurnosna pravila koja treba poštovati u toku posjete;
 - pisanje izvještaja;
 - mehanizmi saradnje i komunikacije u okviru sopstvenog mehanizma.
-

2. PRIPREMANJE POSJETE

3.1 Pripremni rad

Da bi se posjeta sproveda u najboljim mogućim uslovima, mora se unaprijed dobro pripremiti. Mehanizam za posjete treba da odvoji potrebno vrijeme da bi:

Sumirao dostupne podatke o mjestu koje treba da se posjeti:

- rezime informacija koje su dobijene u toku ranijih posjeta iz drugih izvora (druga tijela za posjete, NVO-i, mediji, zadržana lica koja su puštena, porodice zadržanih lica, advokati, humanitarne organizacije, volonteri koji rade u mjestima za zadržavanje, itd.);
- o organima koji su direktno odgovorni i o višim organima;
- o kapacitetu mjesta, broju i statusu zatvorenika;
- o bilo kojem postojećem ili pretpostavljenom problemu.

Na osnovu ovih informacija, može biti skiciran spisak onoga što je potrebno.

Definisati specifični cilj posjete:

- opšta procjena uslova zadržavanja;
- naknadna posjeta da bi se provjerili specifični aspekti zadržavanja, posebni slučajevi ili implementacija prethodno datih preporuka;
- drugo.

Organizovati rad tima za posjete:

- pripremiti formular, upitnik ili kontrolnu listu o uslovi- ma zadržavanja, kao sredstva za obezbjeđivanje stan- dardizovane zbirke informacija;
- identifikovati jedno lice koje će predvoditi tim i biti odgovorno za koordiniranje posjete;
- osigurati da svi članovi tima imaju iste informacije o mjestu koje se posjećuje, ciljevima i obliku posjete;
- podijeliti različite zadatke članovima tima u skladu sa njihovim sposobnostima, veličinom i prirodom mjesta koje se posjećuje i namjeravanom dužinom posjete.

Planirati sve neophodne kontakte koji trebaju da se izvrše sa mjestom za zadržavanje prije sprovođenja posjete:

- najava posjete; tim za posjete bi trebao da bude u mo- gućnosti da sprovodi nenajavljene posjete, ali može iz praktičnih razloga (npr. daljina, veličina mjesta) da odluči da najavi neku posjetu;
- dati opravdanje i tražiti odobrenje za donošenje bilo kakvog materijala (npr. fotoaparata, aparata za snimanje) koji je obično zabranjen.

Planirati sve kontate koji treba da se ostvare van mjesta za zadržavanje:

- politički i upravni organi;
 - pravosudni organi;
 - državne službe koje rade sa mjestom za zadržavanje, na primjer, ljekarsku, socijalnu, obrazovnu;
 - bilo koje druge aktere koji rade sa mjestom za zadržavanje;
 - druge.
-

3.2 Postavljanje ciljeva posjete

Nije razumno niti moguće da tim za posjete u toku svake posjete sistematski pregleda sve aspekte zadržavanja (osim ukoliko je između posjeta proteklo nekoliko godina). Trebalo bi napraviti analizu informacija koje su prikupljene u pripremnoj fazi, posebno prioriteta definisanih od strane zadržanih lica, bivših zadržanih lica i drugih izvora od povjerenja, kako bi se pomoglo bližem definisanju ciljeva i prioriteta posjete.

Ukoliko je planirano nekoliko posjeta mjestu, program posjete može postaviti drugačiji cilj za svaku posjetu: U toku prve posjete, na primjer, može se koncentrisati na stanje materijalne infrastrukture: zgrade, ćelije, zajedničke prostorije. Jednom kada je ovo utvrđeno, preporučuje se da posjetioci obrate posebnu pažnju na sledeće aspekte:

- sistem za pritužbe u okviru mjesta za zadržavanje;
- upravljanje disciplinskim kažnjavanjem;
- kontakti sa spoljnjim svijetom;
- medicinska njega;
- odnos između osoblja/uprave i zadržanih lica.

Poglavlje IV ovog vodiča daje informacije o ovim različitim aspektima zadržavanja i smjernice za mehanizme za posjete o tome šta da traže u toku posjete. Kratki pregled relevantnih pitanja dat je u kontrolnoj listi u aneksu 1.

4. POSJETA

4.1 Početni razgovor sa starješinom mjesta za zadržavanje

Prva posjeta mjestu za zadržavanje treba da počne razgovorom između tima za posjete i lica koje je zaduženo za to mjesto ili njegovim zamjenikom. Ovaj razgovor koji je prvi korak u ostvarivanju dijaloga sa vlastima, služi da bi se:

-
- predstavio mehanizam za posjete i članovi tima za posjete;
 - objasnilo značenje i ciljevi posjeta;
 - objasnila radna metodologija koji se koristi, posebno apsolutna potreba da se nasamo razgovara sa licima koja su lišena svoje slobode i, ukoliko je moguće, da se članovi osoblja brinu o njima;
 - objasnilo na koji način će se koristiti prikupljene informacije;
 - uvjerilo lice zaduženo za mjesto u ponašanje članova tima u toku posjeta (poštovanje pravila i sigurnosnih propisa);
 - objasnilo kako će se posjeta odvijati i koliko dugo će trajati;
 - zatražile informacije o mjestu za zadržavanje, uključujući informaciju o tome da li postoje bilo kakve grupe zadržanih

lica sa posebnim potrebama (na primjer, gluva zadržana lica, lica sa drugim invaliditetima) i da li je bilo nekih primjetnih promjena ili događaja (posebno nasilnih incidenata, smrti ili vanrednih situacija) od posljednje posjete;

- pitalo zaduženo lice za mišljenje o:
 - uslovima za zadržavanje i licima za koje je zaduženo,
 - nekim problematičnim aspektima ovih uslova i njihove razloge,
 - njegove ili njene predloge za poboljšanje;
- zakazao sastanak na kome će se razgovarati o rezultatima posjete.

Jednom kada je mehanizam za posjete sproveo nekoliko posjeta istom mjestu, a da nije naišao ni na jednu ozbiljnu poteškoću ili primijetio bilo koji specifični problem u pogledu uslova zadržavanja, razgovor na početku može se ograničiti na svoj formalni aspekt ili aspekt održavanja odnosa.

4.2 Uvid u registre i druga dokumenta

U ovom dijelu, pod registrom se podrazumijeva sami izvor informacija o licima lišenom svoje slobode i njihovim uslovima za življenje. Uvid u registar na početku posjete može biti koristan, posebno ukoliko posjeta traje nekoliko dana. Informacije dobijene iz registara mogu onda, ukoliko je neophodno, biti provjerene u toku posjete.

U zavisnosti od mjesta za zadržavanje, mogu postojati mnogi različiti registri. Oni koji su ovdje najrelevantniji mogu biti podijeljeni u tri kategorije:

Registri koji se tiču lica lišenih svoje slobode:

- po kategoriji zadržanih lica;
- ulazni i izlazni registri;

- registri disciplinskih mjera;
- medicinski registri ;
- drugi.

Registri materijalnih rezervi za lica lišena svoje slobode:

- hrana, higijena, odjeća, posteljina, itd;
- lijekovi i medicinski materijal;
- obrazovni, sportski i materijal za slobodno vrijeme;
- drugi.

Registri događaja iz svakodnevnog života objekta za zadržavanje:

- korišćenje sile ili vatrenog oružja;
- registri koji se tiču rasporeda: obroka, rada, vježbanja, obrazovnih aktivnosti, itd;
- registar incidenata.

Ova poslednja tri registra mogu biti posebno značajna kada se vrši rekonstrukcija okolnosti i odgovornost za nasilničko ponašanje prema zadržanim licima. Međutim, vlasti često posjetiocima zabranjuju uvid u baš ove registre.

Posjetioci bi trebali da traže da dobiju uvid i u druga dokumenta koja su važna za bolje razumijevanje funkcionisanja mjesta:

- interna pravila,
- spisak osoblja,
- radni raspored osoblja.

15. Zbog pravila o ljekarskoj tajni, provjera ličnih medicinskih kartona može biti sprovedena samo od strane člana tima za posjete koji je kvalifikovani ljekar

4.3 Posjeta prostorija u objektu za zadržavanje

U toku prve posjete mjestu za zadržavanje, posebno je važno da se pogledaju sve površine prostorija koje koriste i koje su namijenjene zadržanim licima. Kratki opšti obilazak čitavog objekta trebalo bi sprovesti sa svim članovima tima i sa licem koje je zaduženo za mjesto za zadržavanje, ili službenikom koji je u mogućnosti da da korisne informacije o rasporedu prostorija i funkcionisanju službi. Nakon opšteg obilaska, ili u toku sledeće posjete, tim može da se podijeli u manje grupe, svaka sa svojom oblašću odgovornosti.

Posjećivanje prostorija daje mogućnost da se:

- vizualizuju prostorije i njihov raspored. Važnost ove tačke ne smije biti previđena. Arhitektura mjesta za zadržavanje i aranžmani za fizičku sigurnost (ograda, zidovi oko objekta, itd) imaju veoma neposredan uticaj na dnevni život zadržanih lica;
 - lociraju prostorije za boravak zadržanih lica (ćelije, spavaonice, dvorišta, trpezarije, prostor za učenje i slobodno vrijeme, sportske sobe i površine, radionice, sobe za posjete, itd.) kao i različite službe i njima namijenjene instalacije (kuhinja, bolnica, sanitarne instalacije, vešernica, itd.);
 - stekne prvi utisak o atmosferi i raspoloženju u mjestu.
-

Dok bi sve prostorije trebale da budu pogledane, neke trebaju da imaju apsolutni prioritet, jer one u većini uglavnom služe kao mjera nivoa poštovanja koje se daje zadržanim licima. Ovo su:

- mjesta gdje se zadržana lica primaju i ‘obrađuju’ pri dolasku;
- izolacione ćelije i disciplinske ćelije;
- sanitarne instalacije;
- ćelije i spavaonice.

Tim za posjete može pitati i zadržana lica šta ona smatraju da je najgore mjesto i posjetiti ga.

Tim za posjete treba da bude svjestan da neke ćelije ili područja mogu biti sakriveni od njih. Tim treba da provjeri svoje informacije u toku razgovora nasamo. Od pomoći je da se konsultuju bivša zadržana lica ili prethodni posjetioci.

Prostorije za osoblje bi takođe trebalo posjetiti, osim u slučaju da je ovo isključeno iz cilja posjete.

4.4 Razgovori sa licima koja su lišena slobode

4.4.1 Opšta razmatranja

Razgovor sa licima lišenim svoje slobode formira osnov procesa dokumentovanja uslova zadržavanja. To je veoma osjetljiv i delikatan zadatak.

Na početku svakog razgovora, bilo u grupi, bilo nasamo, članovi tima za posjete trebaju da pokušaju da dobiju povjerenje zadržanih lica i da predstave sebe i njihov mehanizam za posjete. Oni trebaju jasno da kažu zašto su tu, šta mogu, a šta ne mogu da urade i da objasne povjerljivu prirodu razgovora.

Tabela ili upitnik za razgovore u grupama i za one sa pojedincima je veoma koristan alat za osiguranje da su svi važni elementi uzeti u obzir (pogledaj kontrolnu listu u aneksu 1). Sa druge strane, posjetioac treba da ostavi dovoljno mjesta u razgovoru da bi omogućio zadržanim licima da se osjete ugodno i izraze svoje spontane misli. Ako se koristi na previše statičan način, upitnik ulazi u rizik da doprinese stvaranju određenog šablona za razgovor. Ovo bi, naravno, trebalo izbjeći na sve načine.

Za posjetioce je važno da se izraze na jasan, jednostavan i razumljiv način. Kometari i pitanja ne bi trebali da budu formulisani na način koji bi ograničio ili uticao na način kako će lice na njih odgovoriti. Posjetioci bi trebali da koriste pitanja sa otvorenim krajem, prije nego pitanja koja navode na odgovor.

U zavisnosti od jezika kojim govore zadržana lica, moglo bi biti neophodno da prevodioc prati tim za nadgledanje. Tijelo za posjete treba da se pazi od uvlačenja prevodioca u razgovor i treba da izbjegava da koristi lokalna lica, drugo zadržano lice ili članove porodice umjesto profesionalnih prevodioca, ukoliko to nije apsolutno neophodno. Prevodioca treba podsjetiti na obavezu da poštuje povjerljivost. Da bi se posao prevodioca poboljšao, treba mu unaprijed staviti na raspolaganje rječnik specifičnih riječi i izraza.

Rodni sastav tima za posjete je posebno važan za razgovore nasamo. U slučaju optužbi za silovanje, seksualno uznemiravanje i drugo nasilje, žrtve, muške ili ženske, mogu poželjeti da odaberu pol svog sagovornika (pogledati poglavlje IV, Mučenje i zlostavljanje).

U velikoj većini slučajeva, posjetioci će morati da odaberu ograničen broj lica sa kojima će da razgovaraju. Ti odabrani trebaju da budu što reprezentniji predstavnici različitih kategorija zadržanih lica u mjestu.

Posjetioci treba da vode računa da ne razgovaraju samo sa onim pojedincima koji traže razgovor sa njima ili sa onima koji su predloženi od strane osoblja.

Neformalan razgovor sa zadržanim licima i osobljem treba smatrati esencijalnim dijelom građenja povjerenja i prikupljanja informacija.

4.4.2 Grupni razgovori

Vođenje grupnih razgovora obezbjeđuje timu za posjete da budu u kontaktu sa više zadržanih lica, ali teži da isključi mogućnost pokrivanja najosjetljivijih pitanja.

Grupni razgovori su korisni za identifikovanje zajedničkih problema, uočavanje neformalnih vođa, dobijanja osjećaja o raspoloženju ili kulturi i utvrđivanje sa kim treba posebno razgovarati.

Dužinu trajanja grupnih razgovora treba odrediti unaprijed. Dobra je ideja da se diskusija počne sa nekim otvorenim pitanjem. Izjave prisutnih mogu onda indikovati šta oni vide kao glavne probleme (ili

one koje smiju da pomenu).

Pri sledećoj posjeti razgovor bi trebao da ima više smjernica, sa ciljem dobijanja informacija o glavnom tačkama koje ste vi identifikovali kao zabrinjavajuće. Kada je dobijena kontradiktorna ili sumnjiva informacija, ona može biti provjerena u toku razgovora nasamo, vašim empirijskim zapažanjem i konsultovanjem drugih izvora.

4.4.3 Razgovori nasamo

Razgovor nasamo je prije svega sastanak sa licem koje živi u nenormalnoj situaciji (van normi spoljašnjeg društva), tj. lišen je slobode. Lice ima jedinstvenu životnu priču koja ne može biti svedena na razlog zašto je on ili ona zadržan. Ova očigledna činjenica je često previdena u generalizovanju, a time i pojednostavljuvanju, stavova kako zvaničnika, tako ponekad i spoljnih igrača.

Izbor lokacije za razgovor je od presudnog značaja, jer će to uticati na ponašanje lica lišenog slobode. Bilo koja lokacija koja će vjerovatno izjednačiti posjetioca sa osobljem u očima zadržanog lica (na primjer, kancelarije u upravnoj zgradi), trebalo bi izbjegavati. Tim ne treba da se osjeća obaveznim da vodi razgovor na mjestu koje je pripremio sam organ. Prostorije u kojima živi zadržano lice – ćelija, spavaonica, soba za posjete, dvorište, biblioteka su moguće lokacije. Posjetioc bi trebao da odredi mjesto koje se čini da je najsigurnije od prisluškivanja. Mišljenje lica sa kojim će razgovor biti održan treba uzeti u obzir.

U policijskim stanicama izbor lokacije može biti više ograničen.

Razgovor nasamo mora biti sproveden na mjestu gdje ga osoblje ne može čuti, ali nije uvijek moguće da bude i van njihovog vidokruga. Posjetioci treba da koriste svoj osjećaj u vezi ovoga.

Pitanja bezbjednosti

Ograničenja predložena od strane osoblja iz razloga lične sigurnosti posjetioca trebalo bi pažljivo razmotriti, ali na kraju odgov-

ornost leži na timu za posjete da odluči da li da ih poštuje ili ne. Mehanizam treba da dogovori svoje uslove unaprijed.

Vođenje razgovora

Jedan ili dva posjetioca mogu da učestvuju u razgovoru, jedan da vodi razgovor, a drugi da hvata bilješke. I dok ovo može izgledati nadmoćno za lice lišeno slobode, ono ima prednost što omogućava licu koje vodi razgovor da se bolje koncentriše; ali u svakom slučaju treba tražiti odobrenje zadržanog lica.

Važno je zadobiti povjerenje zadržanog lica. Na početku razgovora, posjetioci treba da se predstavie, objasne razloge svog prisustva, šta mogu, a šta ne mogu da urade, i povjerljivu prirodu razgovora.

Posjetioci treba da se pripreme da budu strpljivi. Iz mnogo razloga – iskustvo ili emocionalno stanje, dugotrajno lišenje slobode koje vodi do gubitka osjećaja za vrijeme, rupe u sjećanju, opsesivne misli, itd – način na koji se lica lišena svoje slobode izražavaju, može biti veoma konfuzan.

Razgovori nasamo moraju se voditi na način da se dobiju neophodne informacije, poštujući potrebe zadržanog lica i koristeći dato vrijeme na najbolji način.

Važno je da se postigne ravnoteža između:

- potrebe posjetioca da prikupi informacije neophodne za procjenu uslova zadržavanja i potrebe zadržanih lica da izraze svoju zabrinutost. Sve što podsjeća na ispitivanje trebalo bi po svaku cijenu izbjegavati;
- saosjećanja prema licu i emocionalne distance koja je potrebna posjetiocu da bi sproveo razgovor. Tačka ravnoteže će zavistiti i od emocionalnog stanja lica lišenog slobode;
- podjele vremena između potrebe lica da nešto saopšti i potrebe posjetioca da dobije informaciju, u zavisnosti

od dužine dostupnog vremena po prethodnoj procijenjeni.

Razgovor sa licem koje iznosi optužbu za mučenje je ekstremno delikatan proces. Razgovor sa takvim licem koje je zadržano zahtijeva posebnu brigu. O ovoj temi postoji odlična specijalistička literature, na koji mogu da se pozovu članovi tima za posjete i koja može biti korišćena za obuku:

- Giffard, Camille, Priručnik za prijavljivanje mučenja – Kako dokumentovati i odgovoriti na optužbu za mučenje u okviru međunarodnog sistema za zaštitu ljudskih prava, Centar za ljudska prava, Univerzitet Esekse, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2000, dio II – Dokumentovanje optužbi, pp. 29-51;
- Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Serija br. 8 Stručne obuke, Istambulski protokol, Priručnik o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Njujork, Ženeva, 2001, Poglavlje IV- Opšte preporuke za razgovore.

Pogledati aneks 5 o tome kako dobiti ove publikacije i jezik na kojem su dostupne.

4.4.4 Razgovori sa osobljem koje je zaduženo za osobe lišene slobode

Osoblje može obično biti podijeljeno na dvije kategorije: oni koji su odgovorni samo za nadzor i pružanje usluga zadržanim licima – hrana, medicinska njega ili socijalno osiguranje, obrazovanje, rad, itd. Razgovori sa njima se održavaju kao dio ispitivanja uslova zadržavanja.

Razgovore sa osobljem za nadzor je često teško sprovesti zbog razloga koji potiču iz organizacione strukture i prirode njihovog posla.

Osoblje za nadzor je, sa druge strane, važan element u dnevnom životu lica lišenih svoje slobode, i stoga je važno organizovati razgovore sa njima u toku kojih će tim za posjete objasniti svoj mandate i razloge za svoj rad, odgovoriti na njihova pitanja i saslušati njihove stavove. Ovo će stvoriti dobru osnovu za budući rad mehanizma.

Posjetioci mogu organizovati razgovore nasamo i sa članovima osoblja, izvan obuhvata čula sluha i vida drugog osoblja, ukoliko oni tako traže.

4.5 Završni razgovor sa direktorom

Važno je formalno završiti posjetu razgovorom sa starješinom institucije. Ovaj završni razgovor se mora pripremiti, i čitav tim za posjete se mora sastati unaprijed da bi podijelili informacije i raspravili šta su ključne tačke koje treba prenijeti.

Važno je uspostaviti konstruktivni dijalog sa onima koji su zaduženi za mjesta koja se posjećuju. Cilj završnog razgovora je da se prenese rezime nađenih činjenica i specifičnih prolema koji su identifikovani. Hitne slučajeve, posebno u pogledu sprječavanja mučenja ili drugih oblika zlostavljanja, treba izložiti odmah. U slučajevima kada je primijećena ozbiljna zloupotreba, mahanizam za posjete treba da se obrati direktno višim instancama u hijerarhiji, tako da ne rizikuje odmazdu prema onima koji su dali informaciju. Ova strategija treba da se koristi samo u ozbiljnim slučajevima, da bi se izbjeglo nepotrebno ugrožavanje radnih odnosa sa licem koje je zaduženo za instituciju.

Kada nije nađen nikakav specifični problem, završni razgovor sa direktorom može imati više formalan i diskurzivan karakter.

5. RADNJE NAKON SPROVEDENIH POSJETA

Posjeta nije sama sebi cilj: to je samo početak procesa čiji je cilj poboljšanje postupanja i uslova zadržavanja lica lišenih svoje slobode. Faza koja dolazi nakon posjete je stoga važna koliko i sama posjeta, ako ne i više. Nakon posjete treba da uslijede izvještaji koji se upućuju nadležnim organima, uključujući preporuke za poboljšanje situacije. Sprovođenje ovih preporuka trebalo bi takođe pažljivo pratiti.

5.1 Unutrašnje naknadne radnje

Mehanizam za posjete mora biti stanju da identifikuje referentne tačke ili indikatore koji će mu omogućiti da u toku vremena prati razvoj uslova zadržavanja u mjestima koje redovno posjećuje. Ovo znači da informacije koje je prikupio tim za posjete moraju da budu analizirane, organizovane i sačuvane na način kako bi se mogle iskoristiti na najefikasniji mogući način kada je to potrebno. Informacija koja nije analizirana ni sačuvana logički je izgubljena informacija.

Preporučuje se da tim za posjete pravi interne bilješke o posjetama, koristeći standardni format (pogledati aneks 2). Ove bilješke čine pisani trag posjete i doprinose institucionalnoj memoriji tijela za posjete. One su esencijalne za pripremu naredne posjete.

Ove interne bilješke mogu da uključe:

- Opšte informacije o mjestu i o prirodi posjete;
- Podatke u vezi establišmenta;
- Ključne informacije dobijene u toku posjete: glavni problemi koji su identifikovani, radnje koje treba preduzeti, tačke koje treba verifikovati pri sledećoj posjeti.

Mehanizam za posjete može provjeravati i dopunjavati informacije koje su dobili u toku posjeta konsultujući:

- više instance vlasti;
- državne službe, osim onih koje su odgovorne za mjesto za zadržava-

vanje (npr. Ministarstvo zdravlja);

- druge aktere kao što su advokati ili organizacije civilnog društva koji rade u ili sa drugim mjestom za zadržavanje;
- izvještaje drugih mehanizama za posjete;
- porodice lica lišenih svoje slobode i bivša zadržana lica;
- prebačena zadržana lica koja su posjećena u drugim mjestima za zadržavanje.

5.2 Pisanje izvještaja o nadgledanju o uslovima zadržavanja

Izvještaji su najvjerojatnije najvažniji alat koji tijelo za posjete ima na raspolaganju za zaštitu zadržanih lica i poboljšanje njihovog položaja. Zakonski tekstovi ili dogovori koji daju osnov mehanizmu za posjete stoga obično eksplicitno pominju pravo tijela za posjete da pravi takve izvještaje i preporuke i ističu obavezu vlasti za zadržavanje da ih uzmu u obzir i uđu u dijalog.

Postoje različite vrste izvještaja, sa različitim ciljevima, koji targetuju različite sagovornike. Tijelo za posjete treba da odredi svoju strategiju u pogledu izvještavanja i praćenja. Tijelo za posjete može da odluči da izvještava o svakoj posjeti ili da predstavi samo jedan opšti godišnji izvještaj.

5.2.1 Pisanje izvještaja o posjeti

Mehanizam za posjete treba redovno da informiše organe za zadržavanje o rezultatima svojih procjena mjesta za zadržavanje koja su posjetili. Preporučuje se da informacije budu date u pisanim izvještajima. Usmeno prenošenje informacija treba ograničiti na periodične kontakte koje će mehanizam težiti da ostvari i održi sa relevantnim organima.

Izvještaji o posjeti koji pokrivaju samo jednu posjetu jednom mjestu treba da predstavljaju glavne činjenice i pitanja koja proističu iz posjete, kao i bilo koji bitnu tačku koja proističe iz razgovora sa direk-

torom. Takvi izvještaji o posjeti mogu biti relativno kratki i trebaju da se pošalju ubrzo nakon posjete. Trebaju da budu naslovljeni direktno organima zaduženim za mjesto koje je posjećeno, jer oni su odgovorni za pronalaženje rješenja i sprovođenje preporuka. Ovo učvršćuje dijalog sa organima obezbjeđujući formalnu, pisanu povratnu informaciju.

Mehanizam za posjete može zauzeti stav da svaka individualna posjeta ne treba da bude predmet hitnog pisanog izvještaja koji se šalje organima odmah. U tom slučaju izvještaji se šalju organima u zavisnosti od slučaja do slučaja, i u zavisnosti o procjeni tima o težini problema koji su primijećeni.

Izvještaj o posjeti treba da sadrži određene opšte informacije:

- sastav tima za posjete i datum i vrijeme posjete;
- specifični cilj sprovedenih posjeta;
- kako su informacije prikupljene i provjerene.

Predstavljanje uslova zadržavanja:

Izvještaj treba da jasno predstavi glavne problem na osnovu sledećih pitanja navedenih u poglavlju IV:

- Postupanje
 - Zaštitne mjere
 - Materijalni uslovi
 - Režim i aktivnosti
 - Medicinska služba
 - Osoblje
-

Nije potrebno ići u detalje o onim aspektima uslova zadržavanja koji su adekvatni, iako se preporučuje da se pomenu pozitivni aspekti.

Trebalo bi utvrditi prioritarno rangiranje za problematična područja:

- naglasak na najozbiljnijim problemima,
- naglasak na glavnim problemima zbog kojih se stvaraju drugi problemi;

Kada se izvještava o mučenju, zlostavljanju ili bilo kojoj situaciji kojoj posjetioc nije prisustvovao, treba primijeniti veliku pažnju pri izlaganju informacije. Korišćena terminologija treba jasno da razdvoji kada nešto ‘jeste’ i kada je nešto ‘navodno’ ili ‘prijavljeno’. Cilj je da se od organa traži da istraže i reaguju. Tijelo za posjete treba bude apsolutno sigurno da lični podaci zadržanog lica budu pomenu ti samo uz njihov neposredan pristanak, a da sadržaj izvještaja tijela ne ugrozi pojedince koje je ono posjetilo.

Preporuke

Za preporuke je važno da budu upućene pravom nivou vlasti. U izvještajima o posjetama, preporuke treba direktno upućivati zvaničnicima koji su zaduženi za mjesto za zadržavanje, koji imaju ovlašćenje da prave promjene i sprovede preporuke. Ukoliko korijen uzroka leži van nadležnosti starješine, onda problem treba da bude adresiran na drugi nivo i u drugačijem izvještaju.

Predložene preporuke ili korektivne mjere treba da sadrže vremenski faktor: one koje mogu biti sprovedene kratkoročno, srednjoročno i dugoročno. Ovi rokovi moraju da budu realistični i da slijede logično iz prezentacije problema.

5.2.2 Pisanje opšteg izvještaja

Dodatno, ili umjesto izvještaja o posjeti, tijelo za posjete može da odluči da napravi analitičke izvještaje, godišnji izvještaj ili oba.

Analitički izvještaj

Tijelo za posjete može da odluči da piše izvještaje nakon serije posjeta u toku nekog perioda. Takva strategija omogućava mehanizmu za posjete da usvoji sveobuhvatniji i analitički pogled na pitanja koja su postavljena u toku nadgledanja. Više tematski pristup može biti odabran da bi se fokusiralo na ograničen izbor pitanja od posebnog značaja.

Analiziranje nekoliko posjeta u nekoliko mjesta pomaže u identifikovanju šablona problema ili kršenja. Ovo može istaći čitav spektar korijena uzroka problema u mjestima za zadržavanje. Preporuke onda mogu navesti različite aktere koji treba da intervenišu da bi se ovi uzroci adresirali, što može biti van zatvora ili Ministarstva (tj. zakonodavstvo, politika određivanja kazne, davanje obuke osoblju).

Analitički izvještaji mogu da dopune izvještaje o posjeti na kojima se zasnivaju.

Godišnji izvještaj

Mehanizam za posjete može odlučiti da napravi i godišnji izvještaj o svojim aktivnostima nadgledanja.

Sadržaj godišnjeg izvještaja može da varira u zavisnosti od jednog domaćeg tijela do drugog. Godišnji izvještaj može biti u formi zbirke izvještaja o posjetama koji detaljno predstavljaju činjenice koje su nađene u različitim mjestima koja si posjećena i preporuke koje su date. Izvještaj može biti više analitički i da istakne glavna pitanja koja su identifikovana u toku godine. Godišnji izvještaj može da se fokusira i na jedan ili određeni broj prioriternih tematskih pitanja, i da predloži odgovarajuće preporuke.

Pod OPCAT-om, od nacionalnog preventivnog mehanizma je izričito traženo da se napravi godišnji izvještaj, a od države potpisnice

da ga objavi i distribuirati. Na nacionalnom mehanizmu je da odluči da li godišnji izvještaj treba da sadrži samo opšte informacije o njegovim aktivnostima nadgledanja ili treba da sadrži i izvještaje sa posjeta i preporuke.

5.2.3 Distribucija opštih izvještaja

Opšti izvještaji ne treba da budu upućeni samo vlastima. Važno je da i godišnji i analitički izvještaji budu dostupni javnosti, uključujući i druge aktere koji mogu iskoristiti njihov uticaj da podrže i nadgledaju sprovođenje preporuka, kao skupštinari i organizacije civilnog društva.

U zavisnosti od strategije za komunikaciju tijela za nadgledanje, izvještaji, ili njihovi rezimeji mogu biti prosljeđeni i medijima.

Treba imati na umu da se takvi izvještaji u budućnosti mogu slati, kao povjerljivi ili bez takvog ograničenja, Podkomitetu koji će biti osnovan pod OPCAT-om. Izvještaji će biti korisni izvori i za druga međunarodna tijela, posebno regionalna tijela kao što je CPT, Međunarodna komisija za ljudska prava i Specijalni izvjestilac o mučenju, itd. (pogledati poglavlje II, tačka 4: Koordinacija).

5.3 Praćenje sprovođenja preporuka

Jednom kada su izvještaji o posjetama ili opšti izvještaji prosljeđeni drugim akterima, važno je da se pažljivo prati njihova reakcija.

Vlasti imaju dužnost da reaguju na izvještaj, tako da bi im trebalo dati razumno vrijeme da zauzmu stav u pogledu mogućih kritika ili preporuka koje su date. Vlasti treba da uđu u dijalog sa mehanizmom za posjećivanje u vezi preporuka i njihovog mogućeg sprovođenja.

Određeni odgovori i opšta reakcija vlasti pomoći će domaćim tijelima za posjete da prilagode svoj program za posjete. Posjetioci mogu u toku narednih posjeta da provjere da li zvanični odgovori odgovaraju situaciji na terenu, i da li su preduzete bilo kakve mjere ili radnje.

U slučajevima kada vlasti nakon dobijanja izvještaja iskažu nespremnost da razmotre izvještaj i preporuke i da preduzmu bilo koju radnju, tijelo za posjete treba da nastavi svoj rad na nadgledanju. Trebalo bi razmotriti i druge strategije za izvršavanje pritiska na vlast, kao što je stupanje u kontakt sa poslanicima, civilnim društvom, medijima i međunarodnim organizacijama.

5.4 Naknadne radnje izvan procesa nadgledanja

Prilikom posjeta mjestima za zadržavanje, tim za posjete suočava se sa mnogo različitih problema i potreba. Posjetioci dobijaju razne zahtjeve kao što su zahtjevi za pravnu ili humanitarnu pomoć ili da uspostave kontakt sa nekim članom porodice. Važno je da tim za posjete prodiskutuje i usvoji jasnu politiku o tome kako da odgovori, da ne bi davao lažnu nadu. Obaveza organa za zadržavanje je da zadovolji potrebe ljudi pod njihovom zaštitom. Prvi zadatak mehanizma za posjete će obično biti da ispita u kojem obimu je ovo učinjeno, da iznese bilo koji problem i da da preporuke za poboljšanje.

Uprkos tome, neki domaći mehanizmi za posjećivanje, budući da su suočeni sa posebnim potrebama i ograničenjima u svojim zemljama, idu izvan striktnog zadatka nadgledanja i izvještavanja. Neki odgovaraju na svoja zapažanja dajući pravnu pomoć u pojedinačnim

slučajevima, dok drugi daju humanitarnu pomoć i razvijaju aktivnosti obuke za osoblje kao i za zatvorenike.

U nekim zemljama uključivanje tijela za posjete u aktivnosti mimo posjeta proširuje se na reviziju nacionalnog zakonodavstva. OPCAT izričito kaže da nacionalni preventivni mehanizam treba da ima mandat da “podnosi prijedloge i zapažanja u pogledu postojećeg ili nacrtu zakonodavstva” (član 19 c).

Neki domaći mehanizmi za posjećivanje, posebno institucije za ljudska prava, imaju “kvazi-sudska” ovlašćenja. Oni ne samo da primaju pritužbe, nego ih i istražuju i iznose slučaj pred sud. Neka tijela za posjete mogu da naredi otpuštanje zadržanih lica i/ili plaćanje nadoknade onima čija su prava povrijeđena.

Dodatna literatura

Ujedinjene nacije, Kancelarija Visokig komesara za ljudska prava, Serija n°7 Profesionalne obuke, Priručnik za obuku o ljudskim pravima, Njujork, Ženeva, 2001. (Poglavlje IX: Posjete zadržanim licima)

Giffard, Camille, Priručnik za izvještavanje o mučenju – Kako dokumentovati i odgovoriti na optužbe za mučenje u okviru međunarodnog sistema za zaštitu ljudskih prava, Centar za ljudska prava, Univerzitet u Eseksu, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2000.

Ujedinjene nacije, Kancelarija Visokig komesara za ljudska prava, Serija n°8 Profesionalne obuke, Istambulski protokol, Priručnik o efikasnoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Njujork, Ženeva, 2001.

APT/OSCE-ODIHR, Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič za NVO-e, Ženeva, 2002.

PITANJA ZA ISPITIVANJE

POSTUPANJE

- Mučenje i zlostavljanje
- Izolacija
- Sredstva za sputavanje
- Korišćenje sile

MJERE ZAŠTITE

- Inspekcija
- Procedura za podnošenje pritužbi
- Disciplinske procedure
- Registri mjesta za zadržavanje
- Odvajanje kategorija zadržanih lica

MATERIJALNI
USLOVI

- Hrana
- Osjetljenje i ventilacija
- Lična higijena
- Sanitarne prostorije
- Garderoba i posteljina
- Prenatranost i smještaj

REŽIM I
AKTIVNOSTI

- Kontakt sa porodicom i prijateljima
- Kontakt sa spoljnim svijetom
- Vježbe na otvorenom
- Obrazovanje
- Aktivnosti u slobodno vrijeme
- Vjeroispovijest
- Rad

MEDICINSKE
USLUGE

- Pristup medicinskoj njezi
- Posebna medicinska njega za žene i bebe
- Posebna medicinska njega za zadržana lica sa mentalnim poremećajem
- Prenosive bolesti
- Medicinsko osoblje
- Opšte stvari
- Obuka osoblja

POGLAVLJE IV

Koje aspekte
zadržavanja
treba uzeti
u obzir

1 POSTUPANJE

2 ZAŠTITNE MJERE

3 MATERIJALNI USLOVI

4 REŽIM I AKTIVNOSTI

5 MEDICINSKE USLUGE

6 OSOBLJE

7 POLICIJSKI PRTVOR

Spisak skraćenica za standarde:

ACHPR	Afrička povelja o ljudskim i pravima naroda – usvojena od strane Organizacije afričkog jedinstva 27. juna 1981. godine
ACPR	Afrička povelja o pravima zatvorenika – nacrt usvojen od strane Pete konferencije starješina korekcionih službi Centralne, Zapadne i Južne Afrike (CES-CA), sastanak u Windhoek, Namibia, 4.do 7.septembra2001. godine
BPP	Skup principa za zaštitu svih lica pod bilo kojim vidom pritvora ili zatvora –usvojeno Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 43/173 od 9.decembra 1988. godine
BPTD	Osnovni principi za postupanje sa zadržanim licima - usvojeno Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija45/111 od 14. decembra 1990. godine
CPT GR2	Drugi opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a koji pokriva period od 1.januara do 31.decembra 1991. godine; CPT/Inf (92)3, 13.april 1992. godine
CPT GR3	Treći opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a koji pokriva period od 1.januara do 31.decembra 1992. godine; CPT/Inf (93) 12, 4.jun 1993. godine
CPT GR10	Deseti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a koji pokriva period od 1.januara do 31.decembra 1999. godine, CPT/Inf (2000) 13, 18.avgust 2000. godine
CPT GR11	Jedanaesti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a koji pokriva period od 1.januara do 31.decembra 2000. godine, CPT/Inf (2001)16, 3.septembar 2001. godine
CPT GR12	Dvanaesti opšti izvještaj o aktivnostima CPT-a koji pokriva period od 1.januara do 31.decembra 2001. godine, CPT/Inf (2002) 15, 3.septembar 2002. godine
EPR	Evropska zatvorska pravila; preporuka Rec(2006)2, usvojena od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope 11. januara 2006. godine
GC	Opšti komentari Komiteta za ljudska prava u vezi sprovođenja odredbi ICCPR-a
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija, 1966. godine
ICPRT	Međuamerička konvencija o sprječavanju i kažnjavanju mučenja – usvojena od strane Organizacije američkih država 28. februara 1987. godine.
IDRCPLD	Nacrt međuameričke deklaracije o pravima i zaštiti lica lišenih slobode
R(89)12	Preporuka Komiteta ministara državama članicama o obrazovanju u zatvorima (usvojeno od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope 13. oktobra 1989. godine)
R(98) 7	Preporuka Komiteta ministara državama članicama o etičkim i organizacionim aspektima zdravstvene zaštite u zatvoru (usvojeno od strane Komiteta ministara 8. aprila 1998. godine).
RIG	Uputstva i mjera za zabranu i sprječavanje mučenja, okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u Africi (Uputstva sa ostrva Roben), 2002. godine.
RPJDL	Pravila za zaštitu maloljetnika lišenih svoje slobode Ujedinjenih nacija, 1990. godine.
SMR	Standardna minimalna pravila za postupanje prema zatvorenicima odobrena od strane ECOSOC u njihovim rezolucijama 633C (XXIV) od 31. jula 1957. godinei 2076 (LXII) od 13. maja 1977. godine.

Ovo poglavlje obrađuje različite elemente koji mogu biti ispitivani u toku posjete. Ono ima za cilj da obezbijedi praktičan alat koji daje brz pristup međunarodnim standardima o uslovima zadržavanja, i smjernice o tome za čim treba tragati na terenu. Oblasti koje mogu biti posebno teške za mehanizme za posjete su istaknute, kao i neke strategije koje se bave ovim. ‘Referentne tačke’ koje su date na kraju svakog potpoglavlja nisu konačne, i predviđeno je da mehanizam za posjete razvije sopstvene kontrolne liste koje se zasnivaju na posebnim potrebama sistema za koji su vezane.

16. Ova povelja je nacrt koji je pripremila CESCA

17. Ova Deklaracija je za sad u formi nacrta koji je pripremila Međunarodna kaznena reforma uz finansijsku podršku Vlade Kostarike

POSTUPANJE

Poštovanje ljudskog dostojanstva zadržanih lica trebalo bi da bude osnovna etička vrijednost kako za one koji su odgovorni za i rade u mjestu za zadržavanje tako i za tijela za posjete koja ih nadgledaju. Osnovni princip je jasno iznijet u članu 10 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR): “Sa svakim licem koje je lišeno slobode postupa se humano i sa poštovanjem dostojanstva neodvojivog od ličnosti čovjeka.”

Iznad svega, mučenje i neljudsko ili ponižavajuće postupanje su apsolutno zabranjeni i ne mogu biti opravdani ni pod kojim okolnostima.

Određene mjere mogu postati mučenje ili zlostavljanje ako se neprimjereno koriste. Ovo se posebno odnosi na izolaciju, druge mjere sputavanja i korišćenje sile. Ovo je razlog što pribjegavanje takvim mjerama mora biti praćeno serijom garancija i što tijela za posjete moraju da obrate posebnu pažnju na način kako se ovakve mjere primjenjuju.

Postupanje

- Mučenje i zlostavljanje
 - Izolacija
 - Mjere sputavanja
 - Korišćenje sile
-

MUČENJE I ZLOSTAVLJANJE

Standardi

“Nijedno lice pod bilo kojom vrstom pritvora ili zatvora neće biti podvrgnuto mučenju ili okrutnom, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Ne postoji okolnost na koju bi se moglo pozvati da se opravda mučenje ili okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.” *BPP, Princip 6*

“Niko neće biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Posebno, niko neće bez svog slobodnog pristanka biti podvrgnut medicinskom ili naučnom eksperimentu.” *ICCPR, član 7*

“Niko neće biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Sa svim licima lišenim svoje slobode postupaće se sa poštovanjem njihovog dostojanstva neodvojivog od ličnosti čovjeka”. član 5, *Američka konvencija o ljudskim pravima, 1978*

“Niko neće biti podvrgnut mučenju ili neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.” *član 3 Evropske konvencije za ljudska prava, 1950*

“Svaki pojedinac ima pravo na poštovanje dostojanstva svojstvenog ljudskom biću i na priznanje svog pravnog statusa. Sve vrste iskorišćavanja i ponižavanja čovjeka, a posebno ropstvo, trgovina robljem, mučenje, okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje je zabranjeno.” *Član 5, ACHPR*

“U svrhu Konvencije, termin ‘mučenje’ znači bilo koja radnja kojom se namjerno nanosi ozbiljan bol ili patnja, bilo fizička ili mentalna, licu u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica ličnih informacija ili priznanja, njegovog kažnjavanja za radnju koju je počinilo ono ili neko treće lice ili se sumnjiči da je izvršilo, ili da bi se ono ili neko treće lice zaplašilo ili natjeralo, ili iz bilo kojeg razloga koji se temelji na diskriminaciji bilo koje vrste, kada je takav bol ili patnja nanesena

od strane ili podsticana od strane ili uz saglasnost ili znanje javnih službenika ili drugih lica koja postupaju po službenoj dužnosti. Ovo ne uključuje bol i patnju koja proizilazi samo, svojstvena je ili je nastala slučajno iz zakonskih sankcija.” član 1 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (*UNCAT*), 1984

“U svrhu ove Konvencije, mučenje je bilo koja radnja namjerno izvedena pri kojoj je nanijet fizički ili mentalni bol ili patnja nekom licu u cilju krivičnog istraživanja, kao sredstvo za zastrašivanje, kao lično kažnjavanje, kao preventivna mjera, kao kazna, ili u bilo kom drugom cilju. Mučenje je i korišćenje metoda koji imaju za cilj da unište ličnost žrtve ili da umanje njen fizički ili mentalni kapacitet, i u slučaju kada one ne stvaraju fizički bol ili mentalnu patnju.

Koncept mučenja ne uključuje fizički ili mentalni bol ili patnju koja je svojstvena ili je posljedica zakonskih mjera, uz uslov da one ne uključuju izvođenje radnji ili korišćenje metoda o kojima se govori u ovom članu.” *član 2, ICPRT.*

“Svaka država članica obavezuje se da će na teritoriji pod svojom jurisdikcijom zabraniti drugo surovo, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, koje ne podpada pod mučenje kako je definirano u članu 1, kada su takve radnje počinjene ili podstaknute od strane ili uz saglasnost ili znanje javnog službenika ili drugog lica koje postupa po službenoj dužnosti. (...)” *član 16 UNCAT*

“Tjelesno kažnjavanje, kažnjavanje stavljanjem u mračnu ćeliju, i sva okrutna, nehumana ili ponižavajuća kažnjavanja su u potpunosti zabranjena kao sankcije za disciplinske prekršaje.” *SMR, Pravilo 31*

Maloljetnici

“Države potpisnice obezbjeđuju da

a) Nijedno dijete neće biti podloženo mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. (...)”
UN Konvencija o pravima djeteta, član 37

Komentari

Zatvorenici su, što se tiče mučenja, najranjiviji u toku najranije faze njihovog zadržavanja, posebno u toku saslušavanja i istraživanja. U slučaju da mandat nekog tijela za posjete ne uključuje policijski ili drugi nadzor prije suđenja, trebali obezbijediti mogućnost da se vide i razgovaraju sa zatvorenicima koji su nedavno stigli iz takvog nadzora i pogledaju da li su imali mogućnost da dokumentuju svoju zabrinutost i fizičko stanje i od toga naprave zvaničnu pritužbu, u slučajevima gdje je to relevantno.

Mučenje je za posjetioca jedna od najkomplikovanijih oblasti na kojoj treba da radi, koja zahtijeva pažljivo napravljene protokole, pripremu i obuku. Razgovarati sa licima koja su bila mučena je jedan izuzetno osjetljiv zadatak.

Mučenje može biti teško dokazati, posebno kada prođe određeno vrijeme. Posjetioci treba da osiguraju da su dobro informisani o lokalnoj praksi, uključujući način koji se koristi da se pokriju kršenja, i metodi koji su najčešće primijećeni. Oni trebaju da budu informisani o postojećim upravnim mjerama za sprječavanje mučenja (kao što su dnevnici).

Posjetioci treba da imaju na umu da se sledeće smatra mučenjem ili okrutnim, nehumanim ili ponižavajućim postupcima u zakonodavstvu međunarodnih tijela:

- Uslovi zadržavanja, pojedinačno ili u kombinaciji sa drugim elementima
- Samica (pogledati dio u ovom poglavlju: IZOLACIJA)
- Uskraćivanje odgovarajućeg medicinskog liječenja
- Percepciona izolacija (npr. stavljanje poveza za oči uskraćuje čulo vida i sl.)

Apsolutna zabrana mučenja

Mučenje je apsolutno zabranjeno po međunarodnom pravu i ne može biti opravdano pod bilo kojim uslovima. Zaštita od mučenja je ljudsko pravo od kojeg se ne može odstupiti, koje ne dozvoljava državama derogiranje po bilo kom osnovu, bilo da se radi o vanrednom stanju, državnoj sigurnosti ili bilo čemu drugom. Mučenje i zlostavljanje se smatraju zabranjenim prema običajnom međunarodnom pravu.

Vrste mučenja i zlostavljanja

CAT-ova definicija mučenja sadrži tri esencijalna elementa koja čine mučenje:

- Nanošenje ozbiljnog mentalnog ili fizičkog bola ili patnje
 - Od strane ili uz pristanak ili znanje državnih vlasti
 - Iz određenog razloga, kao što je dobijanje informacija, kažnjavanje ili zastrašivanje
-

Mučenje može biti i mentalno i fizičko i može biti veoma raznovrsno, uključujući: elektro šokove, batiranje po tabanima stopala, ostavljanje u položajima koji stvaraju bol, prebijanje, silovanje, davljenje, gorenje sa cigaretama, uskraćivanje hrane, sna i komunikacije, zlostavljanje, lažno pogubljenje...

Seksualno uznemiravanje je metod i za fizičko i za psihičko onesposobljavanje.

Tim za posjete bi trebao da bude svjestan činjenice da postoje prakse koje ne mogu potpasti pod klasičnu definiciju mučenja, da su teške za otkrivanje, i koje mogu, na duge staze, da unište psihičku ravnotežu onih koji su lišeni svoje slobode. One su sve štetnije jer zadržane žrtve ovih praksi mogu biti toliko naviknute na ovo postupanje, da nisu u poziciji da prepoznaju i prijave takve prakse na eksplici-

tan način. Činjenice mogu biti otkrivene kroz opšte izjave. Primjeri ovakvih praksi su na primjer:

- sistematsko ignorisanje zahtjeva dok se on ne ponovi nekoliko puta;
- razgovaranje sa licima lišenim svoje slobode kao da su mala djeca;
- nikad ne gledati zadržana lica u oči;
- ulaženje u ćelije zatvorenika iznenada i bez razloga;
- stvaranje atmosfere sumnje između zadržanih lica;
- odobravanje odstupanja od pravila jedan dan, a kažnjavati ih drugi dan, itd.

Nasilje između zadržanih lica

Posjetioci treba da imaju na umu da obaveza osoblja da brine uključuje odgovornost da zaštiti zadržana lica od drugih zatvorenika. Radnje nasilja koje su učinjene od strane kolega koji su i sami zadržana lica ne treba ignorisati – na primjer: udaranje i povrjeđivanje, silovanje i drugo sadističko ponašanje. Ova vrsta nasilja često se ne prijavljuje iz straha od odmazde. Ono može biti tolerisano od strane osoblja, koje može smatrati da je to “stvar samih zadržanih lica” i okrenuti glavu na drugu stranu prije nego da stvara neprijatelje među upravo onim zadržanim licima koji će najprije napraviti nevolju.

Posjetioci treba da stvore atmosferu i uslove u kojima će najslabiji zatvorenici osjećati da mogu da im se obrate i iznesu svoju zabrinutost.

Posjetioci bi trebali da budu svjesni mogućnosti za ograničavanje nasilja među zadržanim licima koje su dostupne osoblju i trebali bi da prate obim u kojem se takve mogućnosti koriste:

- odvajanje različitih kategorija zadržanih lica;
- pažljiv odabir zadržanih lica koja će dijeliti prostorije;
- lako dostupan i povjerljiv sistem za pritužbe;
- dovoljan broj obučenog osoblja;

- uzdržavanje od korišćenja zadržanih lica u disciplinskim ili ulogama kontrolera;
- izričite i dobro razgllašene politike ‘protiv nasilničkog ponašanja’.

Postupanje sa optužbama za mučenje

U toku posjeta nasamo, članovi tijela za posjete mogu primiti optužbe za mučenje. Ovo se može odnositi na iskustvo u postupanju prije dolaska u sadašnje mjesto za zadržavanje. Razumljivo, dok su još uvijek na mjestu gdje se mučenje odvija ili je već završeno, zadržana lica, iz straha od odmazde, biće manje voljna da podnose optužbe. Optužbe mogu da se tiču individualnih incidenata, kao što je zlostavljanje od strane stražara, ili neki posebni događaj kao što je pobuna ili disciplinsko kažnjavanje. Posjetilac ne treba da zaboravi da i opšti uslovi u instituciji mogu da odgovaraju mučenju.

Za lice koje je bilo podvrgnuto mučenju ili zlostavljanju češće je teško da priča o svom krajnje ponižavajućem iskustvu. Prikupljanje informacija o zlostavljanju je stoga posebno osjetljiv zadatak za posjetioce. Posjetioci treba da prošu specijalnu obuku o obradi optužbi za mučenje, da razviju dobar osjećaj o tome koliko daleko mogu da idu sa svojim pitanjima ili da li je ustvari umjesto toga potrebna intervencija specijaliste. Posebno je teško uspostaviti ravnotežu između dobijanja informacija koje zahtijevaju traženje zaštite, i izbjegavanja mogućnosti ponovnog traumatizovanja.

Za zaštitu zadržanog lica, presudno je da ga pitate možete li i na koji način da koristite optužbe (da li možete pominjati lične podatke, koristiti informacije samo na opšti način ili ih ne koristiti uopšte).

Važno je za medicinsko osoblje da može da dokumentuje sve optužbe što je prije moguće putem ljekarskog pregleda koji uzima u obzir i fizičke i psihološke dokaze.

Za detaljne informacije o razgovorima sa žrtvama mučenja kao i o prikupljanju medicinskih dokaza, pogledati:

- Camille Giffard, Priručnik za izvještavanje o mučenju – Kako dokumentovati i odgovoriti na optužbe za mučenje u okviru

međunarodnog sistema za zaštitu ljudskih prava, Centar za ljudska prava, Univerzitet u Eseksu, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2000 Dio II – Dokumentovanje optužbi, pp. 29 do 51;

- Ujedinjene nacije, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava, Serija n°8 Profesionalne obuke, Istambulski protokol, Priručnik o efikasnoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Njujork, Ženeva, 2001. Poglavlje IV - Opšta razmatranja u vezi razgovora.

Nije uloga posjetioca da odluči da li navodno postupanje čini mučenje. Optužba za mučenje ili zlostavljanje trebale bi biti prenijete, osim bilo kakvih ozbiljnih sumnji u njihovu vjerodostojnost, organu odgovornom za istragu (upravnom i krivičnom), sa gore pomenutim predostrožnostima u pogledu predstavljanja u ime pojedinaca, i prateći proceduru koja ne ugrožava lice koje je povezano sa optužbom. Teret dokazivanja, tj. odgovornost za utvrđivanje istine o optužbi putem odgovarajuće istrage, je na organima koji su ovlašćeni a ne na navodnoj žrtvi.

Informacije koje posjetioci mogu da prikupe u slučaju optužbe za zlostavljanje:

- puni identitet lica;
- datum kad i mjesto gdje je optužba notirana;
- organi za zadržavanje;
- datum i mjesto zlostavljanja;
- organ odgovoran za zlostavljanje;
- okolnosti zlostavljanja;
- svjedoci radnji;
- detaljan opis zlostavljanja (šta, kako, koliko dugo, koliko često, od koga), efekat koje je imalo na zadržano lice odmah poslije, bilo koji vidljivi tragovi;

- ljeekarska potvrda i drugi dokazi kao što su fotografije.

Ako tim za posjete ima i medicinsko osoblje oni mogu dokumentovati:

- Fizičke dokaze;
- Psihološke dokaze;
- potrebu za liječenjem.

Naknadne radnje koje su preduzete i koje će biti preduzete:

- Ko je već informisan o ovoj optužbi, i koji je rezultat toga?
 - Da li postoji mogućnost podnošenja upravne ili krivične prijave?
 - Da li je lice odobrilo prenošenje svojih optužbi?
 - Da li postoji neki zvanični odgovor na incident (uključujući i nedavanje odgovora ili odgovora koji je jednak nedavanju odgovora)?
 - Gdje je prijava podnešana, koje su bile posledice (za autora; za žrtvu)?
 - Lična zapažanja posjetioca.
-

IZOLACIJA

Standardi

“Trebalo bi preduzeti i podstaknuti napore da se samica kao kazna ukine ili da se ograniči njeno korišćenje.” *Princip 7, BPTP*

“Produženi boravak pritvorenika ili zatvorenika u samici može se izjednačiti sa zabranjenom radnjom mučenja”, *GC n° 20/44 očlanu 7 ICCPR*

“CPT posebno obraća pažnju na zatvorenike koji su, iz bilo kojeg razloga (disciplinske mjere; kao rezultat drugih ‘opasnih radnji’ ili njihovog ‘nedoličnog’ ponašanja; u interesnu krivične istrage; na sopstveni zahtjev), držani u uslovima sličnim samici.

Princip proporcionalnosti zahtijeva da se postigne ravnoteža između zahtjeva koje postavlja slučaj i upotrebe režima tipa samice, što je korak koji može imati veoma štetne posljedice po lice u pitanju. Samica može, u određenim uslovima, da bude izjednačena sa neljudskim i ponižavajućim postupanjem; u svakom sličaju, svi oblici samice trebaju da traju što je kraće moguće.

U slučaju da se takav režim nametne ili primijeni na zahtjev, osnovna garancija je da kad god zatvorenik u pitanju, ili zatvorski radnik u ime zatvorenika, zatraži ljekara, ljekar treba da bude pozvan bez odlaganja da bi izvršio pregled zatvorenika. Rezultati njegovog pregleda, uključujući viđenje o zatvorenikovom fizičkom i mentalnom stanju kao i, ako se ukaže potreba, posljedice kontinuirane izolacije koje se mogu predvidjeti, trebaju biti dio pisane izjave koja će biti proslijeđena nadležnim organima.” *CPT, GR2, § 56*

Pogledati i *IDRCPLD, član 48.*

Komentari

Tim za posjete treba da obrati posebnu pažnju na zadržana lica koja su, iz bilo kojih razloga, držana pod režimom izolacije (bez kontakta sa drugim zadržanim licima, ograničen ili bez kontakta sa spoljašnjim svijetom).

Stavljanje ljudskog bića u samicu je teška kazna koja, ako se primjenjuje u produženom trajanju i/ili se ponovi, može da sadrži nehumano ili ponižavajuće postupanje ili čak akt mučenja. Takođe, zadržana lica mogu zbog toga postati ranjiva kad su u pitanju takva postupanja. Izolacija se stoga mora nametati samo u izuzetnim slučajevima i sa ograničenim trajanjem; mora biti što je kraća moguća. Samica mora biti praćena nizom garancija, kao što je sistem za procjenu i žalbu. Timovi za posjete mogu biti uključeni u nadzor ovih sistema u pogledu nivoa do kojih ti sistemi obezbjeđuju zaštitu zadržanom licu.

Izolacija, ponekad, može biti korišćena kao zaštitna mjera. U tom slučaju, režim kojem se podvrgava zadržano lice treba da bude manje restriktivan nego onaj koji se koristi za zadržana lica koja su u izolaciji u okviru disciplinske kazne. Svi sistemi za procjenu treba da se primjenjuju i na ovakve zatvorenike.

Maloljetnike ne treba držati u samici, nikad.

Izolacija ne treba:

- Da bude na neodređeno vrijeme
- Da se produžava
- Da se ponavlja

Referentne tačke

- Koje je maksimalno trajanje predviđeno za izolaciju?
- Kojeg datuma je izrečena izolacija?
- Ko je odlučio da treba da se izrekne?

- Iz kojih razloga se može izreći izolacija?
 - Koji sistem za procjenu i žalbu se koristi?
 - Da li lice u samici ima najmanje jedan sat vježbanja na otvorenom prostoru svaki dan?
 - Koji režim imaju zadržana lica u izolaciji?
 - Da li je sproveden ljekarski pregled prije stavljanja u samicu i da li se pregled fokusira na dobrobit zadržanog lica?
 - Koliko često se takav pregled sprovodio u toku izolacije?
 - Da li zadržano lice u izolaciji ima pristup ljekaru na zahtjev?
 - Ko ima pristup zadržanom licu u samici i kako se ovo evidentira?
 - Da li postoji neki dokaz da se izolacija neravnomjerno upotrebljava za manjinske grupe?
-

SREDSTVA ZA SPUTAVANJE

Standardi

“Instrumenti za sputavanje, kao što su lisice, lanci, gvožđa, ludačke košulje, se ne smiju koristiti kao kazna. Štaviše, lanci ili gvožđa se ne smiju upotrebljavati za sputavanje. Drugi instrumenti za sputavanje se ne smiju koristiti, osim u sledećim situacijama:

(a) Kao predostrožnost zbog mogućeg bijega u toku transfera, uz uslov da se uklone kada zadžano lice izađe pred sudski ili upravni organ;

(b) Iz zdravstvenih razloga, po uputstvu medicinskog službenika;

(c) Po naredbi direktora, ako drugi načini kontrole podbace, da bi se zadržano lice spriječilo da povrijedi samog sebe ili druge ili ošteti imovinu; u takvim slučajevima direktor će odmah konsultovati medicinskog službenika i o svemu izvijestiti više upravne organe.” *SMR, Pravilo 33*

“Šablони i način upotrebe instrumenata za sputavanje određiće glavna zatvorska uprava. Takvi instrumenti ne smiju se primijenjivati duže nego što je to stvarno potrebno.” *SMR Pravilo 34*

“Instrumenti za sputavanje ne smiju se nikad upotrebljavati kao kazna.” *EPR, Pravilo 60.2*

“1. Korišćenje lanaca i gvožđa je zabranjeno. 2. Lisice, ludačke košulje i druga sredstva za tjelesno sputavanje ne smiju se koristiti osim: a. Ukoliko je neophodno, kao predostrožnost protiv bijega prilikom transfera, pod uslovom da se uklone kada se zatvorenik pojavi pred sudskim ili upravnim organima, osim ukoliko taj organ ne odluči drugačije; ili b. naredbom direktora, ukoliko drugi načini kontrole podbace, da bi se zatvorenik zaštitio od samo-ranjavanja, ranjavanja drugih ili da se spriječi ozbiljna šteta na imovini, pod uslovom da u tim slučajevima direktor mora odmah informisati ljekara i o svemu izvijestiti više upravne organe. 3. Instrumenti za sputavanje ne smiju se primijenjivati duže nego što je stvarno potrebno. 4. Način korišćenja instrumenata za sputavanje propisuje se u nacionalnom zakonodavstvu.” *EPR, Pravilo 68*

“U onim rijetkim slučajevima kada je potrebna primjena instrumenata za fizičko sputavanje, zatvorenik u pitanju mora biti pod stalnim i odgovarajućim nadzorom. Dalje, instrumenti za sputavanje moraju da se uklone što je prije moguće; oni ne smiju da se upotrijebljavaju, ili njihova upotreba da se produži, za kažnjavanje. Na kraju, treba da se vodi evidencija o svim slučajevima upotrebe sile protiv zatvorenika.” *CPT, GR 2, §53*

Pogledati *iACPR, A-5; IDRCPLD, član 46 i EPR, Pravilo 39.*

Maloljetnici

“Primjenu instrumenata za sputavanje i sile iz bilo kojeg razloga treba zabraniti, osim u slučajevima koji su propisani u pravilu 64 ispod.” *RPJDL, 63*

“Instrumenti za sputavanje i sila mogu se upotrebljavati samo u izuzetnim slučajevima, kada je svaki drugi način kontrole isproban i podbacio, i samo ako su izričito odobreni i propisani zakonom i propisima. Oni ne treba da izazivaju poniženje ili degradaciju, i trebaju da se primjenjuju restriktivno i samo na najkraće moguće vrijeme. Po naredbi direktora uprave, takvi instrumenti mogu se primijeniti da bi se spriječio maloljetnik da se samo-povrijedi, povrijedi druge ili ozbiljno ošteti imovinu. U takvim slučajevima, direktor treba odmah da konsultuje ljekara i drugo relevantno osoblje i da to prijavi višim administrativnim organima.” *RPJDL, 64*

Komentari

Neka sredstva za sputavanje su apsolutno zabranjena.

Sva dozvoljena sredstva za sputavanje treba da se primjenjuju samo u izuzetnim slučajevima. Ona nikad ne treba da se koriste kao disciplinske sankcije. Štaviše, ona moraju biti praćeni serijom garancija:

- Zatvorenici mogu da budu sputani samo minimalno potrebno vrijeme;

- Korišćenje sredstava za sputavanje (ili sile) mora biti zabilježeno u registru;
- Direktor mora biti odmah obaviješten.

Uloga ljekara pri upotrebi sredstava za prinudu je posebno osjetljiva. SMR i druga pravila pominju da ljekar može da da svoj savjet o određenim mjerama sa medicinskog stanovišta. Kao što je eksplicitno rečeno u komentarima CPT-a, u slučaju korišćenja sredstava za sputavanje, zadržano lice ima pravo da ga ljekar odmah pregleda. Ovo, ni pod kojim uslovom, ne smije biti interpretirano kao traženje od ljekara da potvrdi 'da je neko prikladan da bude kažnjen'. Takva uloga ljekara ja u stvari izričito zabranjena međunarodnim standardima i u suprotnosti je sa ljekarskom profesionalnom etikom (pogledati i dio: Medicinske usluge).

Naravno, bilo bi nespojivo sa ulogom obezbjeđivanja poštovanja ljudskih prava u mjestima za zadržavanje tima za posjete, da sprovede razgovore dok su lica sputana.

Referentne tačke

- U kojim slučajevima su dozvoljena sredstva za sputavanje?
 - Koliko često se koriste?
 - Da li su svi slučajevi evidentirani?
 - Da li lica sa kojima se tako postupa imaju pristup ljekaru?
 - Na koliko vremena su sredstva prinude bila nametnuta?
 - Da li postoji dokaz da su sredstva prinude neproporcionalno korišćena u slučaju manjinskih grupa?
-

KORIŠĆENJE SILE

Standardi

“1. Službenici institucija neće, u odnosima sa zatvorenicima, koristiti silu osim u samoodbrani ili u slučaju pokušaja bijega, ili aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora naredbi koja je zasnovana na zakonu ili propisima.

Službenici koji primijene silu, ne smiju koristiti veću silu nego onu koja je striktno potrebna i moraju o incident odmah da izvijeste direktora institucije.

1. Zatvorski službenici će dobiti posebnu fizičku obuku kako bi se osposobili da obuzdaju agresivne zatvorenike.

2. Osim pod specifičnim okolnostima, osoblje koje obavlja dužnost koja ih dovodi u direktni kontakt sa zatvorenicima ne smije biti naoružano. Štaviše, osoblju se ni pod kojim okolnostima ne smije davati oružje, osim ukoliko su obučeni za njihovo korišćenje. (...)”. *SMR, Pravilo 54*

“1. Zatvorsko osoblje neće koristiti silu protiv zatvorenika osim u samoodbrani ili u slučaju pokušaja bijega ili aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora zakonitoj naredbi i uvijek kao poslednje sredstvo. 2. Količina sile koja se koristi mora biti najmanja potrebna i mora se koristiti najkraće moguće vrijeme.” *EPR, Pravilo 64*

“Napraviće se detaljne procedure o korišćenju sile uključujući odredbe o: a. raznim vrstama sile koja se može koristiti; b. okolnostima u kojima se te vrste sile mogu koristiti; c. članovima osoblja koji imaju pravo da koriste razne vrste sile; d. tome koji nivo ovlašćenja je potrebno dobiti prije nego se upotrijebi bilo koja sila; i e. izvještajima koji moraju biti izrađeni jednom kad se upotrijebi sila.” *EPR, Pravilo 65*

“Osoblju koje radi direktno sa zatvorenicima biće data obuka o tehnikama koje omogućavaju minimalno korišćenje sile pri ograničavanju agresivnih zatvorenika. *EPR, Pravilo 66*

“1. Osoblje drugih organa izvršne vlasti može se uključiti u rad sa zatvorenicima unutar zatvora samo u izvanrednim okolnostima. 2. Napraviće se formalin dogovor između zatvorskih organa i svih sličnih organa izvršne

vlasti ukoliko njihov odnos nije već zakonom regulisan.” *EPR, Pravilo 67 (pogledati i Pravilo 67.3)*

“Osoblje organa izvršne vlasti može koristiti silu samo kada je ona striktno neophodna i do stepena potrebnog za izvršenje njihove dužnosti.” *Etički kodeks za osoblje organa izvršne vlasti, član 3*

“Osoblje organa izvršne vlasti neće koristiti vatreno oružje protiv lica osim u slučaju samoodbrane ili odbrane drugih od neposredne opasnosti od smrti ili teške povrede, da bi se spriječilo sprovođenje posebno teškog krivičnog djela koje uključuje tešku prijetnju po život, da bi se uhapsilo lice koje predstavlja takvu prijetnju i odupire se njihovom autoritetu, ili da spriječi njegov/njen bijeg, i samo kada su manje ekstremna sredstva nedovoljna da bi se postigli ovi ciljevi. U svakom slučaju, namjerna upotreba sile sa smrtnim ishodom može se koristiti samo kada je to striktno neizbježno kako bi se zaštitio život”. *UN Osnovni principi o korišćenju sile i vatrenog oružja od strane osoblja organa izvršne vlasti, Princip 9*

“Osoblje organa izvršne vlasti, u svojim odnosima sa licima u pritvoru ili zatvoru, neće koristiti silu, osim ukoliko je to striktno potrebno zbog održavanja reda i sigurnosti u okviru institucija ili kada je ugrožena lična sigurnost.” *UN Osnovni principi o korišćenju sile i vatrenog oružja od strane osoblja organa izvršne vlasti, Princip 15*

“Osoblje organa izvršne vlasti, u odnosima sa licima u zatvoru ili pritvoru, neće koristiti vatreno oružje, osim u samoodbrani ili u odbrani drugih protiv neposterne prijetnje smrću ili teškom povredom, ili kada je to striktno neophodno da bi se spriječio bijeg zatvorenog ili pritvorenog lica koje predstavlja prijetnju shodno principu 9”, *Korišćenje sile i vatrenog oružja od strane osoblja organa izvršne, Princip 16*

“Zatvorsko osoblje će povremeno morati da koristi silu kako bi kontrolisali nasilne zatvorenike i, izuzetno, moguće je da će biti potrebno da upotrijebe i instrumente fizičkog sputavanja. Ovo su jasno situacije visokog rizika zasad jer je u pitanju moguće zlostavljanje zatvorenika, i kao takvo poziva na posebne garancije.

Zatvorenik protiv kojeg su primijenjena bilo kakva sredstva sile ima pravo da bude odmah pregledan i, ukoliko je potrebno, da ga liječi ljekar.

Ovaj pregled treba da se izvrši izvan slušnog polja, a najbolje i izvan vidokruga osoblja koje nije medicinsko, a rezultati pregleda (uključujući relevantne izjave zatvorenika i preporuke ljekara) treba da budu formalno zabilježeni i dostupni zatvoreniku. (...) Na kraju, treba da se evidentira svaki slučaj korišćenja sile protiv zatvorenika.” *CPT, GR 2, §53*

Maloljetnici

“Nošenje i korišćenje oružja od strane službenika treba da se zabrani u svim objektima gdje su zadržani maloljetnici.” *RPJDL, 65*

Komentari

Tim za posjete treba da ispita da li je korišćenje sile izuzetna reakcija ili pravilo.

Oni treba da vide da li su primijenjivani principi neophodnosti i proporcionalnosti.

Treba da obrate pažnju da li su smjernice i ograničenja za korišćenje sile uključeni u pravila zatvora i dostupni zadržanim licima i koju je obuku prošlo osoblje o kontroli i tehnikama sputavanja, koja će im pomoći da održe kontrolu bez povređivanja sebe ili zadržanih lica.

Kao generalni princip, osoblje u direktnom kontaktu sa zadržanim licima ne treba da nosi vatreno oružje. Ukoliko nose oružje kao što je pendrek, to ne treba da rade na razmetljiv i provokativan način.

Bilo kakvi incidenti koji uključuju korišćenje sile ili vatrenog oružja treba da budu prijavljeni direktoru u pisanoj formi, zabilježeni u službenom registru i ispitani.

Referentne tačke

- Da li osoblje nosi bilo kakvo oružje?
- Kojem osoblju je dozvoljeno nošenje vatrenog oružja, u skladu sa lokalnim propisima?

- Koliko često incidenti uključuju korišćenje sile (u skladu sa onim što kažu zadržana lica, direktor, registri, drugi izvori)?
- Postoji li neki dokaz da je sila korišćena neproporcionalno kada je u pitanju bilo koja manjinska grupa?

Dodatna literatura

Amnesty International, Borba protiv mučenja: priručnik za akciju, London, 2003. (Poglavlje 5.5: Uslovi zadržavanja; Disciplina i sigurnost pp. 127-132)

Camille Giffard, Priručnik za prijavljivanje mučenja – Kako dokumentovati i odgovoriti na optužbu za mučenje u okviru međunarodnog sistema za zaštitu ljudskih prava, Centar za ljudska prava, Univerzitet Esekse, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2000.

Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Serija br. 8 Stručne obuke, Istambulski protokol, Priručnik o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Njujork, Ženeva, 2001.

Penal Reform International, Kako staviti standarde u primjenu, međunarodni priručnik o dobroj zatvorskoj praksi. London, 2001, pp.42-51.

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom. Priručnik za zaposlene. Međunarodni centar za zatvorske studije, 2003, pp. 69-81.

UN OHCHR, Ljudska prava i zatvori – Priručnik za obuku o ljudskim pravima za zatvorsko osoblje, Ženeva, 2003. (Dio 2: pravo na fizički i moralni integritet, pp. 2133)

ZAŠTITNE MJERE

Cilj ovog dijela je da ispita različite vrste mjera koje daju garanciju za prava i dostojanstvo zadržanih lica, dok omogućava zatvorskom sistemu da glatko funkcionise. Stoga, dok je od suštinskog značaja da bude održan red u zatvoru, disciplina se može sprovoditi samo shodno jasnim i strukturalno definisanim pravilima i procedurama. Disciplinske sankcije moraju biti praćene garancijama, i zadržanom licu mora biti omogućeno da na efikasan i lak način i bez bojazni od represalija uputi pritužbu, i u okviru ustanove i van nje. I nezavisni inspekcijski mehanizam takođe ima ulogu u nadgledanju u pogledu prava lica koja su lišena svoje slobode.

Na kraju, druge mjere pomažu da se garantuje da se ustanovom upravlja na nearbitrarnoj osnovi i/ili da se nadgleda način na koji se upravlja, tj: odvajajući različite kategorije zadržanih lica, vodeći evidenciju i informišući ljude o tome kako funkcionise ustanova.

Zaštitne mjere:

- Registri;
 - Informisanje lica lišenih slobode;
 - Inspekcija;
 - Disciplinske procedure;
 - Pritužbene procedure;
 - Odvajanje kategorija zadržanih lica
-

REGISTRI PRITVORA

Standardi

“1. Uredno će se bilježiti:

- (a) Razlozi hapšenja;
- (b) Vrijeme hapšenja i odvođenje uhapšenog lica na mjesto za zadržavanje kao i njegovo prvo pojavljivanje pred sudskim ili drugim organom;
- (c) Identitet osoblja organa izvršne vlasti u pitanju;
- (d) Precizne informacije koje se tiču mjesta za zadržavanje.

2. Takva evidencija saopštava se zadržanom licu, ili njegovom zastupniku, ukoliko ga ima, u obliku koji je propisan zakonom.” *BPP, Princip 12*

“1. Na svakom mjestu gdje se zatvaraju zatvorenici vodiće se obavezna registarska knjiga sa stranicama obilježenim brojevima, u koju će biti unešeno, u pogledu svakog zatvorenika koji je primljen, sledeće:

- (a) Informacije koje se tiču njegovog identiteta;
- (b) Razlog za njegovo predavanje i ovlašćenja za to;
- (c) Dan i sat njegovog prijema i otpuštanja.

2. Niko neće biti primljen u instituciju bez važećeg naloga za predaju čiji su detalji prethodno unešeni u registar.” *SMR, Pravilo 7*

“1. Na prijemu će se odmah ubilježiti sledeći detalji koji se tiču svakog zatvorenika:

- a. Informacije koje se tiču identiteta zatvorenika;
- b. razlozi za njegovo predavanje i ovlašćenje za to;
- c. dan i sat prijema;

- d. spisak ličnih stvari zatvorenika koje se uzimaju na čuvanje u skladu sa Pravilom 31;
- e. vidljive povrede i pritužbe na prethodno postupanje sa njim;
- f. informacije koje podliježu ljekarskoj povjerljivosti, a tiču se zatvorenikovog zdravlja koje je relevantno za fizičko i mentalno dobrostanje zatvorenika i drugih.” *EPR, Pravilo 15.1*

“Da bi se garantovala efikasna zaštita zadržanih lica donijeće se odredbe koje predviđaju da će se zadržana lica držati u mjestima koja su zvanično određena da budu mjesta za zadržavanje, i da će njihova imena i naziv mjesta zadržavanje, kao i imena lica odgovornih za njihovo zadržavanje unijeti u registar koji je lako dostupan i pristupačan zainteresovanim stranama, uključujući rodbinu i prijatelje.” *GC 20, paragraf 11.*

Države treba da:

“Obezbijede da se u svakom mjestu za zadržavanje vodi opsežna pisana evidencija onih koji su lišeni svoje slobode, upisujući, između ostalog, datum, mjesto i razlog za zadržavanje.” *RIG, odredba 30*

Pogledati *iIDRCPDL, član 18.*

Komentari

Službena evidencija je suštinska zaštitna mjera. To je takođe i važan elemenat u garantovanju transparentnosti rada organa i zaštita onih koji su zadržani.

Registri koji su od posebnog značaja za tim za posjete uključuje one u koje se unosi kretanje zatvorenika u i izvan mjesta za zadržavanje; korišćenje sile; i disciplinske mjere.

Mora postojati evidencija o:

- identitetu zadržanog lica;

- pravnom osnovu za lišavanje slobode;
- vrijeme hapšenja;
- vrijeme kada je uhapšeno lice stiglo na mjesto za zadržavanje;
- vrijeme kada je lice izvedeno (na primjer u okviru istrage ili ročišta na sudu) i vraćeno na mjesto za zadržavanje;
- zatvorenikovo fizičko stanje na polasku i povratku;
- vrijeme kada se on/ona prvi put pojavio/la ispred sudskog ili drugog organa;
- identitet onih koji su odgovorni za sprovođenje relevantnog zakonodavstva;
- precizne informacije o mjestu na kome je lice zadržano (mora da bude omogućeno brzo pronalaženje svih lica lišenih svoje slobode).

Treba da postoji i registar u kojem se sistematski bilježe svi incidenti (korišćenje sile, disciplinske mjere...).

U nekim kontekstima jedan od jasnih ciljeva programa za posjete je zaštita od nestanka. U tim slučajevima praćenje informacija iz registara je ključno. Naknadne posjete stoga treba da uključe i provjeru informacija o transferu na druga mjesta za zadržavanje ili otpuštanja. Ova provjera može da se izvrši prilikom naknadnih posjeta drugim mjestima za zadržavanje ili kroz kontakt sa porodicama zadržanih lica i otpuštenih zadržanih lica.

Neke referentne tačke

- Da li su ulazne i izlazne evidencije strogo vođene?
 - Da li su svi važni incidenti unešeni u registar?
 - Kako se koriste informacije iz registara?
 - Da li postoji registrar podataka o tome kada zadržana lica imaju zakonsko pravo za budu razmatrana za otpust?
-

OBAVJEŠTAVANJE ZADRŽANIH LICA

Standardi

“Svakom licu u momentu njegovog hapšenja i na početku pritvora ili zatvora, ili odmah nakon toga, pružiće se od strane organa koji je odgovoran za njegovo hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje, informacije i objašnjenje o njegovim pravima i kako može koristiti ta prava.” *BPP; Princip 13*

“1. Svakom zatvoreniku na prijemu biće data pisana informacija o propisima koji regulišu postupanje sa zatvorenicima u njegovoj kategoriji, disciplinske zahtjeve institucije, odobrene načine traženja informacija i podnošenja pritužbi i sve takve druge stvari koje su potrebne da bi mu se omogućilo da razumije i svoja prava i svoje obaveze i da se prilagodi životu institucije.

2. Ukoliko je zatvorenik nepismen, gore pomenuta informacija će mu biti prenešena usmeno.” *SRM, Pravilo 35;*

1. Na prijemu, i koliko god je puta neophodno poslije, svi zatvorenici će biti informisani pisanim i usmenim putem na jeziku koji razumiju o pravilima koja regulišu disciplinu u zatvoru i o svojim pravima i obavezama u zatvoru.” *EPR, Pravilo 30*

“Države treba da osiguraju da sva zadržana lica budu odmah informisana o razlozima za njihovo zadržavanje” *RIG, odredba 25*

Pogledati *i ACPR, A-9 i IDRCPLD, član 53.*

Komentari

Tim za posjete treba da ispita u kojoj su mjeri zadržana lica informisana o svojim pravima i obavezama, prikladnost načina saopštavanja ovih informacija, mjeru u kojoj zatvorenici razumiju i imaju naknadan pristup informacijama.

Zadržana lica mogu biti zbunjena i osjetljiva prilikom prvog dolaska na mjesto za zadržavanje. Pri odabiru načina saopštavanja informacija ovo se mora uzeti u obzir.

Mehanizmi za posjete treba da provjere da li porodice zadržanih lica imaju pristup informacijama o funkcionisanju objekta, posebno u pogledu posjeta, prepiske, imovine i telefonskih kontakata.

Referentne tačke

- Koje informacije primaju lica lišena svoje slobode na ulasku u mjesto za zadržavanje?
 - U kojoj formi?
 - Da li se jezik stvarno razumije (i u slučaju stranih državljana, da li postoji neka specijalna odredba za osiguranje da su informisani?) i da li su slučajevi nepismenosti uzeti u obzir?
 - Da li su interna pravila stavljena na vidno mjesto i da li ih je lako konsultovati uvijek?
 - Da li njihov sadržaj odgovara duhu standarda za postupanje sa licima lišenim svoje slobode?
 - Da li su jasno sročena?
-

INSPEKCIJA

Standardi

“1. Da bi se kontrolisalo striktno poštovanje relevantnih zakona i propisa, kvalifikovana i iskusna lica imenovana od strane, i odgovorna, nadležnom organu koji nije organ direktno zadužen za upravljenje mjestima za pritvaranje ili zatvaranje, treba redovno da posjećuju mjesta za zadržavanje.

2. Zadržano ili zatvoreno lice ima pravo da slobodno i u potpunoj diskreciji komunicira sa licima koja posjećuju mjesta za pritvaranje ili zatvaranje u skladu sa paragrafom 1 ovog principa, u skladu sa razumnim uslovima za obezbjeđivanje sigurnosti i reda na takvim mjestima.” *BPP, Princip 29*

“Sprovodiće se redovna inspekcija zatvorskih ustanova i službi od strane kvalifikovanih i iskusnih inspektora koji su imenovani od strane nadležnih organa. Njihov zadatak će biti, između ostalog, da osiguraju da se ovim institucijama upravlja u skladu sa postojećim zakonima i propisima da bi se ostvarili ciljevi kazneno popravnih službi.” *SMR, Pravilo 55*

“Sva lica će biti podložna redovnim inspekcijama vlade i nezavisnom nadgledanju”, *EPR, Pravilo 9*

“Zatvori će se redovno pregledati od strane vladinih službi da bi se procijenilo da li se njima upravlja u skladu sa zahtjevima nacionalnog i međunarodnog prava, i odredbama ovih pravila.” *EPR, Pravilo 92*

“1. Uslovi zadržavanja i postupanje sa zatvorenicima biće nadgledano od strane nezavisnog tijela ili tijela čiji nalazi moraju biti objavljeni.” *EPR, Pravilo 93, pogledati i Pravilo 93.2)*

“Efikasne žalbene i inspeksijske procedure su osnovna zaštita od

zlostavljanja u zatvorima. Zatvorenici bi trebali da imaju otvoren put za pritužbe i unutar i van koneksta zatvorskog sistema, uključujući i mogućnost da imaju povjerljiv pristup odgovarajućem organu. CPT pridaje posebnu pažnju redovnim posjetama svakom zatvorskom objektu od strane nezavisnog tijela (npr. Odbor posjetilaca ili nadzorni sudija) koje ima ovlaštenje da sasluša (i ako je potrebno preduzme akciju u tom pogledu) pritužbe od strane zatvorenika i da pregleda prostorije objekta. Takvo tijelo može, između ostalog, da igra važnu ulogu u premošćavanju razlika koje se javljaju između uprave zatvora i datog zatvorenika ili zatvorenika uopšte.” *CPT, GR 2, §54, Pogledati i ACPR, A-16 i IDRCPLD, član 9 i član 10 stav 1.*

Komentari

Kao što se vidi iz Poglavlja I, različiti komplementarni interni i eksterni sistemi inspekcije su potrebni kako bi se zaštitila prava onih koji su lišeni svoje slobode. Vi, kao mehanizam za posjete, činite jedan od tih sistema.

Zadržana lica treba da imaju mogućnost da slobodno i u diskreciji komuniciraju sa inspekcijskim mehanizmima.

Mehanizmi za posjete treba da nadgledaju stepen do koga mjesta za zadržavanje reaguju na zapažanja i preporuke takvih tijela.

Referentne tačke

- Postoji li unutrašnji inspekcijski mehanizam?
 - Koji je njegov sastav?
 - Koliko često se sprovode inspekcije?
 - Da li lica lišena slobode imaju povjerljiv pristup ovom tijelu?
 - Da li ono može da prima i ispituje pritužbe?
 - Ko ima pristup izvještajima? Da li su izvještaji objavljeni?
 - Koji su rezultati/nalazi inspekcija?
-

DISCIPLINSKE PROCEDURE

Standardi

“1. Vrste ponašanja zadržanog ili zatvorenog lica koje čine disciplinski prekršaj u toku trajanja pritvora ili zatvora, opis i trajanje disciplinske sankcije koja može biti nametnuta i organ nadležan da nametne takvu sankciju biće određeni u zakonu ili zakonskim propisima i propisno objavljeni.

2. Pritvoreno ili zatvoreno lice ima pravo da se izjasni prije nametanja disciplinske radnje. On ima pravo da predoči takvu radnju višim organima na razmatranje.” *BPP, Princip 30*

“Disciplina i red će se čvrsto održavati, ali sa ne više zabrana nego što je to potrebno za sigurno zadržavanje i dobro organizovan život u zajednici.” *SMR, Pravilo 27*

“Sledeće stvari se uvijek određuju zakonom ili propisima nadležne upravne vlasti:

- (a) Ponašanje koje čini disciplinski prekršaj;
- (b) Vrste i trajanje sankcija koje mogu biti nametnute;
- (c) Nadležni organi koji mogu da nametnu takve sankcije.” *SMR,*

Pravilo 29

“Tjelesno kažnjavanje, kažnjavanje zatvaranjem u ćeliju bez svjetla, i sva okrutna, nehumana ili ponižavajuća kažnjavanja biće potpuno zabranjena kao sankcije za disciplinske prekršaje.” *SMR, Pravilo 31 (pogledati i Pravilo 28, 30.)*

“1. Disciplinski postupci su mehanizmi koji se primjenjuju u zadnjoj instanci. 2. Kada god je to moguće, zatvorski organi koristiće mehanizme povraćaja u pređašnje stanje i medijacije kako bi riješili sporove između zatvorenika.” *EPR, Pravilo 56 (pogledati i Pravila 57 do 60)*

“Zatvorenik koji je proglašen krivim za disciplinski prekršaj ima pravo

žalbe nadležnom i višem organu”. *EPR, Pravilo 61*

“Zatvorenici neće biti angažovani ili im dato ovlašćenje u zatvoru koje se tiče bilo kojeg disciplinskog svojstva”, *EPR, Pravilo 62*

2

“U interesu je i zatvorenika i zatvorskog osoblja da jasni disciplinski postupci budu i formalno utvrđeni i da se primjenjuju u praksi; bilo kakva siva zona u ovoj oblasti uključuje rizik stvaranja nezvaničnih (i nekontrolisanih) sistema. Disciplinski postupci treba zatvorenicima da daju pravo da se izjasne o subjektu prekršaja koji su navodno počinili, i da se žale višem organu protiv bilo koje sankcije koja im je nametnuta.

Često postoje drugi postupci, pored formalnih disciplinskih postupaka, prema kojima zatvorenik može protiv svoje volje biti odvojen od drugih zatvorenika iz razloga vezanih za disciplinu, tj. sigurnost (npr. u interesu održavanje ‘dobrog reda’ u ustanovi). I ovi postupci treba da budu prae-ni efikasnom zaštitom. Zatvorenik treba da bude informisan o razlozima zbog kojih je ovakva mjera preduzeta protiv njega, ukoliko razlozi sigurnosti ne nameću drugačije, treba da mu bude data mogućnost da iznese svoje viđenje ove stvari, i mogućnost da se žali na mjeru pred odgovarajućim organom.” *CPT, GR 2, §55*

Pogledati i *ACPR A-3, A-6, A-12, i IDRCPLD član 47 stav 1 i član 49.*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da ispitaju da li je sistem kažnjavanja formalizovan u jasnom nizu pravila koja su saopštena i koje su razumljivi osoblje i zatvorenici; i da li je objavljen spisak radnji koje čine kršenje discipline. Mehanizmi treba da razmotre da li su pravila eksplicitna ne samo za ono što čini djelo nego i za njega predviđenu kaznu; hijerarhijski nivo koji može nametati sankcije; i postupak po kome sankcionisano lice može da iznese svoje stanovište i da se žali.

Mehanizmi trebaju da se interesuju za način na koji se saopštavaju pravila i na kom su mjestu istaknuta.

Mehanizmi trebaju da se brinu i za prirodu disciplinskih pravila (da li su osnovana u principu proporcionalnosti između potrebe za redom i nesmetane organizacije i potrebe da se poštuje dostojanstvo pojedinaca).

Priroda postupka takođe treba da bude relevantna tema za ispitivanje. Postupak treba, koliko je to god moguće, da bude u skladu sa propisanim procesnim garancijama, na primjer u pogledu zastupanja.

Mehanizmi za posjete trebaju da imaju na umu da disciplinske sankcije postaju zlostavljanje ukoliko su neproporcionalne sa počinjenim djelom, ukoliko su arbitrarne, ili ako su izvor neopravdane frustracije ili patnje.

Mehanizmi bi trebali da gledaju postoji li tendencija da se izvršavanje disciplinskih mjera i sankcija prenese na neku neformalnu hijerarhiju zadržanih lica. Ovo je zabranjeno.

Referentne tačke

- Kakvo ponašanje i radnje se sankcionišu?
 - Ko određuje sankcije i po kojoj osnovi (pisani/usmeni izvještaj)?
 - Da li lice ima mogućnost da se brani?
 - Da li su lica obaviještena o optužbama sa kojima su suočena?
 - Kakva je priroda i dužina nametnutih sankcija?
 - Kako funkcioniše mehanizam za žalbu?
 - Da li je i jedna žalba rezultirala povoljnim ishodom za zadržano lice?
 - Koliko njih je kažnjeno u datom periodu u odnosu na ukupni broj lica koja su lišena svoje slobode?
 - Da li postoji indicija da su kažnjavanje ili određene kazne, neproporcionalno primjenjivane prema manjinskim grupama.
 - Da li postoji indicija da su zatvorenici uključeni u izvršavanje disciplinskih mjera?
-

PRITUŽBENI POSTUPAK

Standardi

2

“1. Pritvoreno ili zatvoreno lice ili njegov advokat imaju pravo da, povodom postupanja sa njim, posebno u slučaju mučenja ili drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, upute zahtjev ili pritužbu organima vlasti nadležnim za upravljanje mjestom za zadržavanje I višim instancama vlasti I, kada je to neophodno, odgovarajućim institucijama koje imaju nadležnosti za pregledanje i ispravke.

2. U onim slučajevima kada ni pritvoreno ili zatvoreno lice niti njegov advokat nema mogućnost ostvarivanja svojih prava u okviru stave 1 ovog principa, član porodice pritvorenog ili zatvorenog lica ili bilo koja druga osoba koja ima saznanje o ovom slučaju može ostvariti ova prava.

3. Ukoliko podnositelj pritužbe tako zahtijeva biće data diskrecija koja se tiče zahtjeva ili pritužbe.

4. Svaki zahtjev ili pritužba će biti hitno procesuirana a njima će biti odgovoreno bez nepotrebnog odlaganja. Ukoliko je zahtjev ili pritužba odbijena, ili u slučaju neprimjerenog kašnjenja, podnositelj pritužbe ima pravo da se obrati sudskim ili drugim organima. Ni pritvoreno ni zatvoreno lice niti bilo koji podnositelj pritužbe iz stava 1 ovog principa neće trpjeti predrasude zbog upućivanja zahtjeva ili pritužbe.” *BPP, Princip 33*

“1. Svaki zatvorenik ima mogućnost da svakog dana u nedjelji uputi zahtjev ili pritužbu direktoru institucije ili službeniku koji je zadužen da ga predstavlja.

2. Moguće je upućivati zahtjeve ili pritužbe inspektorima zatvora u toku njegove inspekcije. Zatvorenik ima mogućnost da razgovara sa inspektorom ili sa bilo kojim drugim službenikom koje vrši inspekciju bez prisustva direktora ili drugih članova osoblja.

3. Svakom zatvoreniku će se dozvoliti da uputi zahtjev ili pritužbu, bez cenzure sadržaja, ali u odgovarajućoj formi, centralnoj zatvorskoj upravi,

sudskom organu ili odgovarajućim organima putem odobrenih kanala.

4. Osim ukoliko je evidentno neozbiljan ili neosnovan, svaki zahtjev ili pritužba će biti procesuirana po hitnom postupku a podnosiocu će se odgovoriti bez nepotrebnog odlaganja.” *SMR, Pravilo 36*

“4.Zatvorenici neće biti kažnjeni zbog upućivanja zahtjeva ili pritužbe.” *EPR, Pravilo 70, pogledati i pravilo 70.1 do 70.3 i 70.5 to 70.7)*

Pogledati i *ACPR, A-7-a), b) i c), IDRCPLD, član 50 stav 1 i član 54.*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da ispituju da li su zatvorenici prepoznali sredstva putem kojih mogu da rasprave ili da ospore aspekte svog života u zatvoru. Forma i sadržaj pritužbene procedure, ili njihov nedostatak, može biti važan indikator nivoa poštovanja zadržanih lica.

Koliko nivoa prituživanja je dostupno? Prvi nivo može biti upućen direktno direktoru institucije. Da li zadržano lice ima mogućnost necenzurisane i povjerljive pritužbe višoj instanci?

Mehanizam treba da ispita da li zatvorenici imaju necenzurisani pristup spoljašnjim organima, nezavisnim od zatvorskog sistema.

Mehanizam za posjete treba da prati sistem pritužbi.

- Da li postupak ispunjava standarde pravičnosti i pravde?
- Koliko je dostupan zatvorenicima?
- Da li se poštuje povjerljivost?
- Da li je postupak transparentan?
- Da li se oni koji obrađuju pritužbe ponašaju na objektiv, nepristrasan način?

- Da li je sistem prilagođen potrebama zatvorenika i situaciji? (fleksibilnost)
 - Da li se na pritužbe odgovara pravovremeno, uzimajući u obzir suštinu pritužbe? (efikasnost)
 - Da li se statistika o odgovorima na pritužbe pravi, analizira i na nju se reaguje?
-

Mehanizmi za pritužbe trebaju da se ispituju u vezi sa tačkom o inspekcijama, jer bi tijela za inspekciju trebala da imaju mogućnost primanja i ispitivanja pritužbi (pogledati dio: Inspekcija).

Referentne tačke

- Koje puteve za pritužbe imaju lica lišena svoje slobode?
- Kakva je priroda žalbe – upravna/sudska?
- Koji je žalbeni postupak – kome i kako?
- Da li je postupak lako dostupan bilo kojem licu lišenom svoje slobode (uključujući strance i nepismena ili polupismena lica)?
- Da li postoji mogućnost da lice koje se nalazi van zatvorskog sistema u ime zatvorenika uputi pritužbu upravi mjesta?
- Da li postoji mogućnost da lice koje se nalazi van zatvorskog sistema uputi pritužbu u ime zatvorenika upravi odgovornoj za superviziju?
- Koji je vremenski okvir za obradu pritužbi?
- Koliko je pritužbi podnešeno u proteklih šest mjeseci (u poređenju sa prosječnim brojem zatvorenika na tom mjestu)?

- Kakva je priroda trenutnog uzorka pritužbi?
 - Koji je najčešći ishod ili rezultat žalbe?
 - Koliko pritužbi je riješeno u korist podnosioca pritužbe?
 - Postoje li navodi o odmazdi zbog podnošenja pritužbe?
-

ODVAJANJE KATEGORIJA ZADRZANIH LICA

Standardi

2

“2. (a) Optužena lica će, osim u izuzetnim okolnostima, biti odvojena od osuđenih lica i biće pod posebnim tretmanom koji je prikladan njihovom statusu neosuđenih lica;

(b) Optuženi maloljetnici će biti odvojeni od odraslih i biće im suđeno što je prije moguće.” *ICCPR, član 10.2*

“Član 10, stav 2 (a), propisuje odvojenost, osim u izuzetnim okolnostima, optuženih lica od osuđenih lica. Takvo odvajanje je potrebno da bi se istakao njihov status neosuđenih lica koji u isto vrijeme uživaju pravo pretpostavke nevinosti kao što je predviđeno u članu 14, stav 2.” *GC 21, Paragraf 9.*

“Različite kategorije zatvorenika biće držane u odvojenim institucijama ili djelovima institucija uzimajući u obzir njihov pol, godine, krivični dosije, pravne razloge za njihovo zadržavanje i potrebe njihovog tretmana. Stoga,

(a) Muškarci i žene će dok je god to moguće biti držani u odvojenim institucijama; u instituciji koja prima i muškarce i žene sve prostorije koje su namijenjene ženama moraju biti potpuno odvojene;

(b) Lica kojima nije suđeno će biti odvojena od osuđenih zatvorenika;

(c) Lica zatvorena zbog duga i drugi civilni zatvorenici će biti odvojeni od lica koja su zatvorena zbog počinjavanja nekog krivičnog djela.

(d) Maloljetni zatvorenici će biti odvojeni od odraslih” *SMR, Pravilo 8.*

“U odlučivanju da se zatvorenici smjeste u posebne zatvore ili u posebne djelove zatvora posebna briga će biti posvećena ukoliko je potrebno da se zadrže: a. neosuđena lica odvojeno od osuđenih zatvorenika; b. muški zatvorenici odvojeni od ženskih; i c. mladi punoljetni zatvorenici odvojeno od starijih zatvorenika.”, *EPR, Pravilo 18.8*

“Kao stvar principa, žene lišene svoje slobode trebaju da budu držane u smještaju koji je fizički odvojen od onog koji zauzima bilo kakav muškarac koji je smješten u istom objektu. U tom smislu, neke države su počele da prave aranžmane za parove (kada su oboje lišeni svoje slobode) da bi bili smješteni zajedno, i/ili za u nekom stepenu polno miješana udruženja u zatvorima. CPT pozdravlja takve napredne aranžmane, uz uslov da uključeni zatvorenici pristaju da budu uključeni, i da su pažljivo odabrani i na odgovarajući način nadgledani.” *CPT, GR10, §24*

Pogledati i: *SMR Pravilo 85; ACPR, B-1-b) i IDRC PDL, član 16.*

Maloljetnici

“Po članu 10, stav 3, maloljetni prestupnici će biti odvojeni od odraslih i biti tretirani u skladu sa njihovim godinama i pravnom statusu kada se radi o uslovima zadržavanja”. *GC 20 Paragraf 13.*

“U svim objektima za zadržavanje maloljetnici treba da budu odvojeni od odraslih, ukoliko nisu članovi iste porodice. U kontrolisanim uslovima, maloljetnici mogu biti stavljeni sa pažljivo odabranim odraslima, kao dio specijalnog programa koji se pokazao kao dobar za maloljetnike u pitanju.” *RPJDL, Pravilo 29.*

Komentari

Princip kojim se vodi odvajanje zadržanih lica je njihova zaštita, kao i prepoznavanje posebnih potreba ili statusa različitih kategorija. Zadržana lica ne treba da budu odvajana iz razloga koji se ne vode ovim principom.

Zadržana lica se obično odvajaju u skladu sa:

- Polom i godinama: muškarci od žena i maloljetnici od odraslih;
- Sudske ili pravne situacije: optužen ili osuđen.

Mehanizam za posjete treba da ispita uslove zadržavanja sa staništa zaštite i specijalnih potreba. Odvajanje treba da bude zasnovano na objektivnoj procjeni rizika za zadržano lice. Zadržana lica treba da imaju mogućnost da zatraže odvajanje iz čisto zaštitnih razloga. Neka zadržana lica će biti potrbno odvojiti zbog posebnih prijetnji po njihovu sigurnost od strane drugih zadržanih lica, na primjer zbog etničkog porijekla, vjere, seksualne orijentacije. Mehanizmi trebaju da paze na situacije kada odvajanje može da ima negativan uticaj na različite kategorije zadržanih lica. Na primjer, zato što žene i maloljetnici čine manjinu u ukupnoj zatvorskoj populaciji, obezbjeđivanje za njih posebnih objekata često rezultira u lišenju kontakata sa porodicom i prijateljima. Zatvorenici koji čekju suđenje su često, bez obzira na njihov pravni status pretpostavljene nevinosti, držani u slabijim uslovima i sa manje pristupa spoljašnjem svijetu od onih koji su već osuđeni.

Medicinski se ne opravdava odvajanje zadržanih lica samo na osnovu toga što su HIV pozitivni.

Mehanizmi za posjete trebaju da razmotre da li su posebne potrebe zadržanih lica sa invaliditetom i starih zadržanih lica zadovoljene njihovim držanjem na istom mjestu za zadržavanje sa tjelesno sposobnom većinom zatvorske populacije.

Mehanizmi ne treba da zaborave zaštitu zadržanih lica prilikom transporta.

Maloljetnici koji su lišeni svoje slobode moraju biti držani u

strukturama i u uslovima koji posebno prilagođeni njihovim potrebama.

2

Referentne tačke

- Da li su maloljetnici efektivno odvojeni od odraslih zatvorenika tokom čitavog dana?

U mjestima za zadržavanje gdje su zadržane različite kategorije lica:

- Da li su žene efektivno odvojene od muških zatvorenika 24 časa dnevno?
- Da li se o njima brine uglavnom žensko osoblje?
- Da li je grupama zadržanih lica koje se mogu okarakterisati kao ranjive dat odvojeni smještaj kada postoje stvarni osnovi za strah za njihovu sigurnost?

Kada postoje zajedničke prostorije za zadržavanje:

- Ko dodjeljuje smještaj i po kojoj osnovi?
 - Da li zadržana lica mogu tražiti da im se promijeni smještaj?
 - Ako mogu, po kojoj osnovi?
 - Kako osoblje sprječava i bavi se rizikom od zlostavljanja posebno seksualnog zlostavljanja, koje je počinjeno prema zadržanim licima istog pola?
 - Postoji li dokaz da su manjinske grupe odvojene iz razloga koji nisu na čisto sigurnosnim osnovama?
-

Dodatna literatura

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Dio II Postupak i pritužbe, pp. 29-54; Dio VIII, Inspekcije, pp. 167-174)

UN HCHR, Ljudska prava i zatvori, Ženeva 2003 (Dio 5 Napraviti sigurno mjesto od zatvora, pp. 72-75)

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. (Poglavlje 6: Disciplinski postupci i kažnjavanje, pp.75-82; Poglavlje 9: Zahtjevi i pritužbe pp.105-110, Poglavlje 10: Inspekcijski postupci, pp.111-116)

AI, Borba protiv mučenja, London 2003. (Poglavlje 5 Uslovi zadržavanja, pp. 133; 139-143)

MATERIJALNI USLOVI

Mehanizmi za posjećivanje će vjerovatno posvetiti veliki dio svog vremena ispitivanju materijalnih uslova u kojima se drže zadržana lica.

Lišavanjem lica njegove slobode organi preuzimaju odgovornost za obezbjeđivanje životnih potreba za to lice. Lišavanje slobode samo po sebi ima kazneni karakter. Država nema pravo da ovo pogoršava lošim uslovima zadržavanja koji ne zadovoljavaju standarde za koje se država obavezala da će ispuniti.

Pristojni uslovi za život u mjestima za zadržavanje su esencijalni za očuvanje ljudskog dostojanstva zadržanog lica. Prostor za život, hrana i higijena su sve faktori koji doprinose osjećaju dostojanstva i dobrobiti zadržanog lica.

Posjetioci trebaju da ispitaju ukupne strukturne uslove mjesta za zadržavanje; dovod struje, dovod vode, odvoz smeća i čišćenje su sve važna pitanja ljudskog dostojanstva.

Posjetioci ne treba da zaborave da su uslovi življenja zadržanih lica i radni uslovi osoblja.

Od uslova za zadržavanje, problem pretrpanosti je jedan od najvažnijih, iznad svega zato što ima negativan uticaj na sve druge aspekte zadržavanja i na generalnu klimu u instituciji. Kada dostigne određeni nivo, ili kada je kombinovan sa drugim negativnim faktorima, prenatrpanost može da bude i neljudsko ili ponižavajuće postupanje.

Materijalni uslovi

- Hrana
 - Osvjetljenje i ventilacija
 - Lična higijena
 - Sanitarni objekti
 - Odjeća i posteljina
 - Prenatranost i smještaj
-

HRANA

Standardi

“1. Uprava će obezbijediti svakom licu u uobičajeno vrijeme hranu hranljive vrijednosti adekvatne za zdravlje i snagu, dobrog kvaliteta i dobro pripremljenu i serviranu.

2. Pijaća voda će biti dostupna svakom zatvoreniku kad god mu zatreba.” *SMR, Pravilo 20*

“1. Medicinski službenik će redovno ispitivati i savjetovati direktora o:

(a) kvantitetu, kvalitetu, pripremanju i serviranju hrane” *SMR, Pravilo 26*

“1. Zatvorenicima će biti obezbijeđena hranljiva dijeta koja uzima u obzir njihove godine, zdravlje, fizičku kondiciju, vjeru, kulturu i prirodu njihovog posla.

2. Zahtjevi hranljive dijeta, uključujući njen minimalni sadržaj energije i proteina, će biti propisani u nacionalnom zakonodavstvu.

3. Hrana će biti higijenski spremana i servirana. 4. Biće tri obroka dnevno sa razumnim intervalima između njih. 5. Čista pijaća voda će biti dostupna zatvorenicima svo vrijeme.” *EPR, Pravilo 22 (pogledati i Pravilo 22.6).*

Maloljetnici

“Smanjenje obroka i ograničenje ili zabrana kontakta sa članovima porodice iz bilo kog razloga biće zabranjeno”. *RPJDL, Pravilo 67.*

Komentari

Mehanizam za posjete treba da razvije metodologiju koja će mu dopustiti da na redovnoj osnovi kontroliše da su obroci zatvorenika dovoljni u pogledu kvantiteta, kvaliteta i raaznovrsnosti tako da su lica lišena svoje slobode zdrava i da ne podlegnu zdravstvenom stanju koje je posledica slabe ishrane. Zadržana lica moraju imati stalan pristup pijaćoj vodi.

U nekim zemljama hrana može ili mora biti dopunjena onom koju obezbeđuje porodica. U ovom slučaju, mehanizam mora da prati situaciju onih koji nemaju spoljašnju podršku, posebno, da li zatvor osigurava da službenici utvrde ko su ovi pojedinci i udovolje njihovim posebnim potrebama.

Mehanizmi treba da obrate pažnju na higijenu i druga relevantna pitanja za dostojanstvo zatvorenika, kao što je vrijeme kada se obroci serviraju, dozvoljeno vrijeme za konzumiranje obroka i način na koji su obroci posluženi.

Referentne tačke

- Koji standardi koji se tiču kvantiteta, kvaliteta i raznovrsnosti obroka postoje? Ko odlučuje o jelovnicima? Da li zdravstveno osoblje redovno obavlja svoj posao?
- Koliki je godišnji budžet za hranu (i suma dozvoljena po zatvoreniku po danu)?
- Kada se serviraju obroci? Da li su intervali između obroka primjereni?
- Da li se zatvorenici poslužuju sa poštovanjem? Da li je bilo koja negativna diskriminacija primjetna u načinu na koji se distribuira hrana i u određivanju zatvorenika na dužnosti u kantini?
- Da li lica imaju pristup hrani i vodi van vremena predviđenog za obroke?

- Koja vrsta vodosnabdijevanja je dostupna? Da li je voda čista i dostupna tokom čitave godine?
 - Da li postoje specijalni obroci za bolesne, starije, djecu koja prate svoje majke?
 - Da li se poštuju dijetetska ograničenja iz vjerskih razloga?
 - Da li dostupna hrana reflektuje etničku kompoziciju zadržanih lica?
 - Postoji li kantina ili prodavnica u okviru mjesta gdje zadržana lica mogu da kupe hranu i po kojim uslovima?
 - Ko odlučuje o snabdijevanju?
 - Koji su propisi i praksa za porodice koje unose hranu?
 - Kakvi su uslovi u kuhinji u kojoj se sprema hrana? Da li se sprovode redovne inspekcije za zdravlje i sigurnost?
-

OSVJETLJENJE I VENTILACIJA

Standardi

“Na svim mjestima gdje zatvorenici žive ili rade,

(a) Prozori će biti dovoljno široki da zatvorenici mogu da čitaju ili rade pod prirodnim svjetlom, i biće tako konstruisani da dopuštaju ulazak svježeg vazduha bilo da vještačka ventilacija postoji ili ne postoji;

(b) Vještačko svjetlo će biti obezbijeđeno u dovoljnoj količini da zatvorenik čita ili radi bez opasnosti po njegov vid.” *SMR, Pravilo 11*

“2. U svim zgradama gdje zatvorenici žive, rade ili se okupljaju:

a. Prozori će biti dovoljno široki da dozvole zatvoreniku da čita ili radi pod prirodnim svjetlom u normalnim uslovima i da dozvole ulazak svježeg vazduha osim gdje postoji adekvatan sistem za klimatizaciju vazduha;

b. vještačko svjetlo treba da zadovolji priznate tehničke standarde

c. mora da postoji alarmni sistem koji obezbjeđuje da zatvorenici budu u kontaktu sa osobljem bez odlaganja.” *EPR, Pravilo 18*

“1. Zdravstveni radnik će redovno ispitivati i savjetovati direktora o:

(c) Sanitaciji, grijanju, osvjetljenju i ventilaciji institucije.” *SMR, Pravilo 26*

“CPT često nalazi naprave, kao što su metalne roletne, letvice, ploče koji su umetnuti u prozore ćelija, koji lišavaju zatvorenike prirodnog svjetla i sprječavaju svježi vazduh da uđe u smještaj. Ovo su posebno uobičajena sredstva u mjestima u kojima se čuvaju pritvorenici prije suđenja. CPT u potpunosti prihvata da određene mjere sigurnosti koje su predviđene da spriječe rizik od dogovaranja zatvorenika i/ili krivičnih aktivnosti mogu biti neophodne u pogledu određenih zatvorenika. U svakom slučaju, nametanje mjera ove vrste treba da bude izuzetak, a ne pravilo. Ovo podrazumijeva da relevantni organi moraju da ispituju slučaj svakog zatvorenika da bi se uvjerali da li su posebne mjere sigurnosti zaista opravdane u njegovom slučaju. Dalje, pa čak i kada su takve mjere neophodne, one nikad ne bi trebalo da uključe lišavanje zatvorenika u pitanju prirod-

nog svjetla i čistog vazduha. Ovo su osnovni elementi življenja na koje svaki zatvorenik ima pravo; štaviše, nedostatak ovih elemenata stvara uslove koji su pogodni za širenje bolesti, a posebno tuberkuloze.

CPT priznaje da stvaranje pristojnih životnih uslova u zatvorskim ustanovama može biti veoma skupo i poboljšanja su u mnogim zemljama otežana nedostatkom sredstava. Sa druge strane, uklanjanje naprava koje blokiraju prozore smještaja zatvorenika (i stavljanje, u onim posebnim slučajevima gdje je to potrebno, alternativnih sigurnosnih naprava primjerenog dizajna) ne bi trebalo da zahtijevaju značajna sredstva i, u isto vrijeme, bilo bi od velikog značaja za sve u pitanju.” *CPT, GR 11, §30*

Komentari

Mehanizmi za posjete teba da nadgledaju nivoe do kojih zatvorenici imaju pristup prirodnom svjetlu, čistom vazduhu i adekvatnim temperaturama, i putem svoje opservacije i ispitivanjem zatvorenika i osoblja.

Posjetioци treba da ocijene ventilaciju uzimajući u obzir veličinu naseljenog prostora i popunjenost. Prozori ne treba da su zaglavljени i treba da bude moguće da se ventili za vazduh otvore. Zatvorenici bi trebalo da mogu sami da upale u ugase svjetlo unutar ćelija.

Osnovni standardi koji se primjenjuju na normalan smještaj u mjestu za zadržavanje trebaju da se primjenjuju u ćelijama za kažnjavanje.

Referentne tačke

- Da li je ventilacija u ćelijama adekvatna?
 - Da li je temperatura u ćelijama adekvatna?
 - Koja je veličina prozora? Da li može da se otvori?
 - Mogu li zatvorenici da sami regulišu osvjettljenje, ventilaciju i grijanje?
 - Kako se obezbjeđuje grijanje i da li je sistem za grijanje siguran?
 - Da li je osvjettljenje dovoljno za čitanje?
-

SANITARNI OBJEKTI

Standardi

“Sanitarne instalacije treba da budu adekvatne da svakom zatvoreniku omoguće da odgovori na potrebe prirode kada je to potrebno i na čist i pristojan način.” *SMR, Pravilo 12*

“Zatvorenici će imati spreman pristup sanitarnim objektima koji su higijenski i poštuju privatnost”. *EPR, Pravilo 19.3*

“Spreman pristup odgovarajućim toaletima i održavanje dobrih standarda higijene su esencijalna komponenta ljudskog okruženja.

S tim u vezi, CPT mora da izjavi da mu se ne sviđa praksa koja je nađena u određenim zemljama, a po kojoj zatvorenici ostavljaju ljudski otpad u kantama u svojim ćelijama (koje se nakon toga ‘proliva napolje’ u određeno vrijeme). Ili toalet mora biti postavljen u ćelijskom smještaju (najbolje u sanitarnom dodatku) ili treba da postoji način koji dozvoljava zatvorenicima koji imaju potrebu da koriste toalet da budu poštteni iz svojih ćelija bez nepotrebnog kašnjenja u bilo koje vrijeme (uključujući i noć).”

CPT, GR 2, §49 Pogledati i IDRC PDL, član 31.

Komentari

Mehanizmi za posjete treba da posjete sanitarne instalacije i da provjere da li rade, imaju adekvatnu privatnost i da li su higijenski uslovne. Oni će vjerovatno željeti da razgovaraju sa zatvorenicima o tome da li su neopravdana ograničenja postavljena na pristup takvim objektima.

Posjetioци trebaju da vide da li su toaleti koji se nalaze u ćelijama odvojeni zidom ili pregradom. Tamo gdje nema toaleta sa tekućom

vodom, posjetioci treba da provjere koliko često se prazne kontejneri.

Kada su toaleti smješteni van prostorija za življenje, treba provjeriti da li im se može pristupiti bez odlaganja.

Posjetioci trebaju da razmotre da li se obezbjeđuje odgovarajući nivo održavanja od strane organa za zadržavanje.

Referentne tačke

- Koji je odnos toaleta i broja zadržanih lica i da li to odgovara minimalnim standardima?
 - Da li sva zadržana lica imaju pristup njima u pristojnim uslovima dozvoljavajući privatnost?
 - Ukoliko ne postoje toaleti unutar prostorija za zadržavanje:
 - Koliko dugo lice treba da čeka prije nego što mu bude omogućeno da koristi spoljašnji toalet?
 - Kako lica koja su zaključana zadovoljavaju svoje potrebe u toku noći?
 - Pitajući nadzorno osoblje;
 - Koristeći noćne posude sa poklopcem?
 - Koliko su čiste i higijenske sanitarne instalacije? Šta se preduzima za njihovo održavanje u čistom i ispravnom stanju?
 - Postoji li neki dokaz o negativnoj diskriminaciji manjinskih grupa u pristupu sanitarnim objektima?
-

LIČNA HIGIJENA

Standardi

3 “Odgovarajuće instalacije za kupanje i tuširanje biće obezbijedene tako da svakom zatvoreniku može biti obezbijedeno i traženo od njega da se okupa ili istušira, na odgovarajućoj temperaturi u odnosu na klimu, koliko je god često neophodno za održavanje opšte higijene u skladu sa sezonom i geografskim regionom, ali najmanje jednom nedjeljno gdje je umjerena klima.” *SMR, Pravilo 13*

“Zatvorenici su obavezni da svoja tijela održavaju čistim, i u ovom cilju treba da im se obezbijedi voda i oni toaletni proizvodi koji su neophodni za zdravlje i čistoću.” *SMR, Pravilo 15*

“Da bi zatvorenici mogli da održavaju dobar izgled u skladu sa svojim samopoštovanjem, biće obezbijedene prostorije za odgovarajuću njegu kose i brade, a muškarac treba da bude u stanju da se redovno brije.” *SMR, Pravilo 16*

“4. Obezbijediće se odgovarajuće prostorije tako da svako lice može da se okupa ili istušira, na temperaturi koja odgovara klimi, ako je moguće svaki dan ili najmanje dva puta nedjeljno (ili češće ako je potrebno) u interesu lične higijene.

7. Za sanitarne potrebe žena napraviće se posebne odredbe”. *EPR, Pravilo 19 (pogledati i Pravilo 19.5 i 19.6)*

“Dalje, zatvorenici treba da imaju odgovarajući pristup prostorijama za tuširanje ili kupanje. Poželjno je da tekuća voda bude pristupačna u okviru ćelijskog smještaja.” *CPT, RG 2, §49*

“Specifične higijenske potrebe žena treba riješiti na odgovarajući način. Od velikog značaja je da se može odmah pristupiti sanitarnim i objektima za pranje, onda obezbjeđenje sigurnog načina za odlaganje stvari umrljanih flekama od krvi, kao i obezbjeđenje higijenskih predmeta, kao što su sanitarni ulošci i tamponi. Neobezbjeđivanje ovih osnovnih potreba može dostići, samo po sebi, ponižavajuće postupanje.” *CPT, GR 10, §31*

Pogledati i *ACPR A-11 i IDRCPLD član 31.*

Komentari

Održavanje dobre tjelesne higijene je pitanje zdravlja i poštovanja drugih i sebe. Lična higijena može biti vezana za vjerske običaje koji moraju biti poštovani. Pristup odgovarajućim toaletima kao i objektima za tuširanje i kupanje je esencijalno sredstvo za smanjenje mogućeg širenja bolesti među zadržanim licima i osobljem. Ovo postaje posebno važno ako su zadržana lica držana duži vremenski period u prenatrpanom smještaju.

Lična higijena, i higijena u prostorijama za zadržavanje, mora biti sagledana i sa tačke postupanja organa za zadržavanje prema zadržanim licima. Prisilno držanje u lošem higijenskom stanju je neljudski i ponižavajuće.

Organi za zadržavanje moraju obezbijediti stvari potrebne da bi zadržana lica održavala higijenu tijela.

Važno je i da način koji se koristi nije ponižavajući za zadržana lica, na primjer primoravanjem da se tušira na javnom mjestu.

Žene moraju da redovno dobijaju, i to na način koji poštuje njihov osjećaj intimnosti, uobičajene i potrebne artikle za menstruaciju. Ukoliko su u pratnji male djece, trebaju da dobijaju dodatne artikle pogodne za djecu.

Pri određivanju učestalosti tuširanja mora se uzeti u obzir klima i nivo aktivnosti lica lišenih svoje slobode.

Referentne tačke

- Da li zadržana lica imaju stalan pristup vodi za pranje?
 - Koliko često lica (koja rade ili ne rade) imaju pristup objektima za kupanje?
 - Da li postoji dovoljan broj objekata za kupanje?
 - Kakvo je njihovo stanje i čistoća?
 - Da li organi distribuiraju sredstva za higijenu i koliko često?
 - Da li je povedena briga o vjerskim i kulturnim potrebama?
 - Da li postoji dokaz o negativnoj diskriminaciji manjinskih grupa u pristupu objektima za kupanje?
 - Da li su potrebe žena koje menstruiraju zadovoljene (u pogledu pristupa potrebnim sredstvima i objektima za pranje)?
-

ODJEĆA I POSTELJINA

Standardi

“1. Svakom zatvoreniku kome nije dozvoljeno da nosi svoju odjeću biće obezbijeđena odjeća koja odgovara klimatskim uslovima i koja će ga držati u dobrom zdravlju. Takva odjeća neće ni na koji način biti degradirajuća ili ponižavajuća.

Sva odjeća treba da bude čista i da se održava u dobrom stanju. Veš treba da se mijenja i pere koliko god često je potrebno za održavanje higijene.

U posebnim okolnostima, kad god se zatvorenik izvodi van institucije u odobrene svrhe, biće mu dozvoljeno da nosi svoju odjeću ili drugu neupadljivu odjeću.” *SMR, Pravilo 17 (pogledati iEPR, Pravilo 20)*

“Ako je zatvorenima dozvoljeno da nose svoju odjeću, na njihovom dolasku u instituciju napraviće se aranžman da ona bude čista i spremna za upotrebu.” *SMR, Pravilo 18*

“Svakom zatvoreniku će, u skladu sa lokalnim ili nacionalnim standardima, biti dat odvojeni krevet, dovoljno posteljine, čiste na izdavanju i mijenjane dovoljno često da bi se osigurala njena čistoća.” *SMR, Pravilo 19*

“Svakom zatvoreniku će se dati odvojeni krevet, odvojena i odgovarajuća posteljina, koja će se čuvati u dobrom stanju i mijenjati dovoljno često kako bi se obezbijedila njena čistoća.” *EPR, Pravilnik 24*

Pogledati i *ACPR, A-11 i B-1-e* i *IDRCPLD, član 31.*

Komentari

Mehanizmi za posjete će željeti da provjere skladište i razgovaraju sa osobljem i zadržanim licima da bi se uvjerali da zadržana lica imaju odjeću koja je prilagođena klimi i njihovom dostojanstvu. Ništa ne opravdava korišćenje ponižavajuće odjeće kao dijela kaznenog okvira. Bolje je ako je zatvorenima dozvoljeno da nose svoju odjeću ili nose civilnu odjeću, što daje osjećaj individualnog identiteta.

Svaki zatvorenik treba da ima pristup vešeraju tako da sva odjeća, posebno ona koja se nosi na samu kožu, može biti redovno oprana, ili zajednički sa odjećom drugih ili sama za sebe.

Zadržana lica treba da imaju posebne krevete i posteljinu koja je čista i u dobrom stanju. Dijeljenje kreveta ili spavanje na rotirajućem principu nisu prihvatljivi. Ukoliko prenatrpanost dostigne tako visok nivo, vladina tijela odgovorna za mjesta za zadržavanje trebaju odmah da preduzmu odgovarajuće mjere da bi poboljšali situaciju.

Čaršavi moraju biti redovno mijenjani.

Neke referentne tačke

- Koju vrstu odjeće nose zadržana lica?
- Da li odjeća (cipele i drugi odjevni predmeti) odgovara klimi i sezoni?
- Da li zatvorenici koji rade imaju pristup odgovarajućoj odjeći?
- Kakav pristup zadržana lica imaju vešeraju, uključujući i objekte za sušenje?
- Da li svaki zatvorenik ima odvojeni krevet i posteljinu?
- Koliko često se posteljina pere? Da li postoje dovoljne zalihe odjeće i posteljine?
- Da li su odjeća i posteljina u dobrom stanju?

- Da li zadržana lica mogu da koriste svoju odjeću na suđenju?
 - Da li se odjeća i posteljina distribuira na pravičnoj, ne-diskriminatornoj osnovi?
-

PRENATRANOST I SMJEŠTAJ

Standardi

3 “1. Kada se smještaj za spavanje nalazi u posebnim ćelijama ili sobama, svaki zatvorenik će po noći biti sam u ćeliji ili sobi. Ukoliko iz posebnih razloga, kao što je privremena prenatranost, postane neophodno da centralna zatvorska uprava napravi izuzetak od ovog pravila, nije poželjno da se dva zatvorenika smjeste u ćeliju ili sobu.

2. Kada se koriste spavaone, one treba da budu popunjene pažljivo odabranim zatvorenicima koji su pogodni da budu zajedno u ovim uslovima. Treba da postoji redovna kontrola u toku noći, u skladu sa prirodom institucije.” *SMR, Pravilo 9*

“Prenatranost je pitanje od direktnog značaja za mandat CPT-a. Sve službe i aktivnosti u zatvoru biće negativno pogođene ukoliko je potrebno da se snabdijeva više zatvorenika nego što je predviđeno; sveukupan kvalitet života u ustanovi će se smanjiti, možda i značajno. Štaviše, nivo prenatranosti u zatvoru, ili u nekom njegovom dijelu, može biti takav da sam po sebi bude neljudski i degradirajući sa fizičke tačke gledišta.” CPT, GR 2, §46

“Fenomen prenatranosti zatvora nastavlja da razara zatvorske sisteme širom Evrope i ozbiljno umanjuje pokušaje da se uslovi zadržavanja poboljšaju. Negativne posljedice prenatranosti zatvora već su istaknuti u ranijim Opštim izvještajima. Kako se CPT-jevo polje aktivnosti proširilo diljem evropskog kontinenta, Komitet se susreo sa ogromnom stopom zadržavanja i rezultatom koji se ogleda u teškoj prenatranosti zatvora. Činjenica da država zatvara toliko mnogo svojih građana ne može se ubjedljivo objasniti ni opravdati visokom stopom kriminaliteta; opšti sastav članova organa izvršne vlasti i pravosuđa mora, djelimično, biti odgovoran.

U takvim okolnostima, bacanje sve većih iznosa novca na zatvorska imanja neće dati rješenje. Umjesto toga, postojeće zakonodavstvo i praksa u vezi sa pritvaranjem u očekivanju suđenja ili presude kao i obim postojećih nezatvorskih osuda trebaju da budu razmotreni. Ovo je upravo pristup koji se zastupa u Preporuci Komiteta ministara N° R (99) 22 o prenatrpanosti zatvora i rastu zatvorske populacije. CPT se nada da će principi koji su postavljeni u tom važnom dokumentu biti zaista primijenjeni od strane država članica; implementacija ove Preporuke zaslužuje da bude pažljivo praćena od strane Savjeta Evrope.” *CPT, GR II, §28*

“1. Smještaj za zatvorenike, a posebno sav smještaj u kojem se spava, će poštovati ljudsko dostojanstvo i, koliko god je to moguće, privatnost, i zadovoljavati potrebe zdravlja i higijene, i posvetiti dužnu pažnju klimatskim uslovima, a posebno raspoloživom prostoru, za-premini vazduha, svjetlu, grijanju i ventilaciji. 5. Zatvorenici će u toku noći biti normalno smješteni u individualnim ćelijama osim kada je za njih bolje da dijele smještaj u kojem spavaju. 10. Smještaj svih zatvorenika će biti u stanju najmanje restriktivnih sigurnosnih aranžmana koji odgovaraju riziku od njihovog bijega ili povrijeđivanja sebe ili drugih.” *EPR, Pravilo 18 (pogledati i Pravilo 18.6 to 18.9)*

“U jednom broju zemalja koje je posjetio CPT, posebno u centralnoj i istočnoj Evropi, smještaj za zatvorenike se često sastoji od spavaonica velikog kapaciteta koje sadrže sav ili većinu sadržaja koji zatvorenici koriste na dnevnoj osnovi, kao što je prostor za spavanje i dnevne aktivnosti kao i sanitarne objekte. CPT se protivi samom principu takvog smještaja u zatvorima zatvorenog tipa, a ovo protivljenje je pojačano kada su, što je često i slučaj, u spavaonama u pitanju smješteni zatvorenici u ekstremno skućenim i uslovima štetnim po zdravlje. Bez sumnje, različiti faktori – uključujući i one kulturne prirode – mogu u određenim zemljama učiniti da je bolje da se napravi zajednički smještaj za zatvorenike nego individualne ćelije. U svakom slučaju, malo toga ima da se kaže u korist – i puno toga protiv

– aranžmana u kojima desetine zatvorenika žive i spavaju zajedno u istoj spavaonici.

Spavaonice velikog kapaciteta neizbježno podrazumijevaju nedostatak privatnosti za zatvorenike u njihovom svakodnevnom životu. Štaviše, rizik od zastrašivanja i nasilja je visok. Takvi smještajni aranžmani su skloni da razvijaju podkulture prestupnika i da olakšavaju održavanje kohezije kriminalnih organizacija. Oni mogu učiniti odgovarajuću kontrolu od strane osoblja ekstremno teškom, ako ne i nemogućom; tj. u slučaju nemira u zatvoru, spoljne intervencije koje uključuju korišćenje značajne sile je teško izbjeći. Sa takvim smještajem, odgovarajuće smještanje pojedinih zatvorenika, na osnovu procjene rizika i potreba od slučaja do slučaja, takođe postaje gotovo nemoguć zadatak. Svi ovi problemi su pogoršani kada brojevi idu iznad razumnog nivoa popunjenosti; dalje, u takvim situacijama prekomjerni teret na komunalne objekte kao što su umivaonici ili kupaonice i nedovoljna ventilacija za toliko lica će često dovesti do jasnih uslova.

CPT mora u svakom slučaju da naglasi da prelazak od spavaonica velikog kapaciteta ka manjim životnim jedinicama mora biti praćen mjerama koje će obezbijediti da zatvorenici provode razuman dio dana uposleni korisnim aktivnostima različite prirode van njihovih životnih jedinica.” *CPT, GR 11, §29*

“Sve prostorije koje koriste zadržana lica moraju svo vrijeme biti čiste. Generalno, sama zadržana lica održavaju prostorije. Stoga bi im trebalo dati sredstva i proizvode koji su neophodni da se sprovede taj zadatak.” *Preporuka 99 Komitet ministara*

Pogledati i *ACPR, A-11 i IDRCDDL, član 11 stavovi 1 i 2, i član 31.*

Komentari

U mnogim kontekstima, prenatrpanost u prostorijama za zadržavanje je veliki problem i izvor čitavog niza ozbiljnih sekundarnih problema u domenu postupanja, zdravlja, sigurnosti i rehabilitacije.

Uopšteno govoreći, međunarodni standardi ne predviđaju minimalnu površinu poda ili zapreminu po svakom zadržanom licu. Posljednjih godina CPT je, sa druge strane, počeo da se kreće u ovom pravcu. On preporučuje da jednokrevetne ćelije treba da budu najmanje 7m². Za ćelije sa više kreveta, CPT je našao da je sledeće prihvatljivo: 10m² za dva zatvorenika, 21m² za 5 zatvorenika, 35m² za 7 zatvorenika i 60m² za 12 zatvorenika.

Mehanizmi za posjete moraju da znaju zvanične maksimalne kapacitete različitih površina u zatvoru, i osnovu na kojoj su oni izračunati. Ovo je obično odnos između površine (u kvadratnim metrima) smještaja i broja lica koja su tu smještena. U svakom slučaju, posjetioci ne treba da se pouzdaju u matematičke formule; uvijek će biti drugih relevantnih stvari za razmatranje, kao što je dužina vremena provedena u tom prostoru u okviru 24 časa, i posebno konstrukcija mjesta za zadržavanje. Svako zadržano lice mora da ima barem poseban krevet.

Tim za posjete će trebati da dostavi svoja zapažanja i preporuke u pogledu prenatrpanosti određenom broju različitih organa koji su u poziciji da preduzmu odgovarajuće mjere. Preporuke za poboljšanje situacije zavisiće od konteksta. Može se desiti da neiskorišćeni prostor u određenom zatvoru može da se adaptira da olakša stiješnjene uslove, ali mehanizmi za posjete će možda trebati da upute na zakonsku ili sudsku reformu i promociju alternativnih sankcija zatvaranju. Tijela za posjete treba da budu svjesna da je izgradnja dodatnih objekata za zadržavanje rijetko rješenje na duge staze.

Međunarodni standardi preporučuju individualni umjesto kolektivnog smještaja. U nekim kulturama možda će zadržana lica željeti smještaj u zajedničkim sobama proporcionalne veličine. Kolektivni smještaj treba da bude ograničen u pogledu broja lica koja ga dijele, i važno je odabrati lica koja dijele smještaj na način koji ograničava rizik zlostavljanja među zadržanim licima.

Posjetioci treba da obrate pažnju na čistoću smještaja zadržanih lica.

Referentne tačke

- Da li su prostorije za život odgovarajuće u pogledu:
 - površine po licu?
 - broju časova koje lica moraju da provedu u svojim ćelijama (broj časova provedenih pod ključem u 24 časa)?
 - ventilacije i količine vazduha koji je dostupan kada su prostorije zatvorene?
 - planirana dužina zadržavanja?

Da li sva zadržana lica imaju svoj krevet?

- Da li se smještaj redovno održava i da li su sredstva za čišćenje dostupna?
- U kolektivnim ćelijama: kako grupa dijeli sobu i koji je kriterijum za smještanje zadržanog lica u određenu sobu?
- Da li je prostor u kolektivnim sobama pravično podijeljen i na nediskriminativan način?
- U slučaju prenatrpanosti: da li postoji prostor izvan ćelija ili spavaonica koji se ne koristi i može biti adaptiran?

Dodatna literatura

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Dio III Fizički uslovi – Osnovne potrebe, pp. 55-68)

UN HCHR, Ljudska prava i zatvori, Ženeva 2003 (Dio 3Pravo na odgovarajući standard života, pp. 34-45)

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. (Poglavlje 6: Disciplinski postupci i kažnjavanje, pp.75-82; Poglavlje 9: Zahtjevi i pritužbe pp.105-110, Poglavlje 10: Inspekcijski postupci, pp.111-116)

AI, Borba protiv mučenja, London 2003. (Poglavlje 5 Uslovi zadržavanja, pp. 120-122)

REŽIM I AKTIVNOSTI

Odgovornost organa za zadržavanje ide dalje od samog obezbjeđivanja pristojnog fizičkog okruženja. Organi moraju da podstiču lični razvoj zadržanih lica i pomognu ponovnu integraciju u društvo nakon otpusta. Ovo je u interesu i zadržanog lica i društva u cjelini. Posjete porodice, pristup obrazovanju, stručno osposobljavanje i rad i slobodne aktivnosti sve treba da se sagleda iz ove perspektive. Ovakve aktivnosti nisu usluga nego pravo za sva zadržana lica.

Primjedbe, preporuke, pa čak, gdje je to relevantno, i praktična podrška mehanizama za posjete kao predstavnika civilnog društva i (obično) lokalne zajednice, može biti od posebnog značaja organima u ispunjavanju ovog izazovnog zadatka.

Od suštinskog značaja za fizičku i mentalnu dobrobit subjekata pod bilo kojom vrstom lišenja slobode, uključujući zadržana lica u istrazi i u pritvoru prije suđenja, je da provode vrijeme van njihovih ćelija uposleni ciljno orjentisanim aktivnostima različite prirode.

Mehanizmi za posjete mogu da provjere da li je obezbjeđivanje raznih i odgovarajućih režima viđeno kao važan cilj zatvorskih organa i da li su namijenjena dovoljna sredstva. Posjetioći će željeti da se uvjere da postoje odgovarajući aranžmani za porodične posjete, pristup obrazovanju, stručnom usavršavanju i radu (rad ne bi trebao da bude obavezan za zadržana lica koja nisu osuđena).

Važno je da se uzme u obzir da li su aktivnosti koje su obezbijedene u mjestu za zadržavanje relevantne za spoljašnji svijet, na primjer, da li stručno usavršavanje i rad odgovaraju potrebama spoljašnjag tržišta rada i da li su obrazovni standardi ekvivalentni onima izvan zidina zatvora.

Režim i aktivnosti

- Kontakti sa porodicom i prijateljima
 - Kontakt sa spoljašnjim svijetom
 - Obrazovanje
 - Vježbe na otvorenom
 - Slobodne aktivnosti
 - Vjera
 - Rad
-

KONTAKTI SA PORODICOM I PRIJATELJIMA

Standardi

“Bez obzira na izuzetke sadržane u principu 16, stav 4 i principu 18, stav 3, komunikacija pritvorenog ili zatvorenog lica sa spoljašnjim svijetom, posebno porodicom ili advokatom, ne smije se zabraniti na više od nekoliko dana.” *BPP, Princip 15*

“Pritvoreno ili zatvoreno lice ima pravo da bude posjećeno i da se dopisuje sa, posebno, članovima svoje porodice i daće mu se odgovarajuća mogućnost da komunicira sa spoljnim svijetom, u zavisnosti od razumnih uslova i ograničenja koji su propisani zakonom ili zakonskim propisima.” *BPP, Princip 19*

“Zatvorenicima će biti dozvoljeno da pod neophodnim nadzorom komuniciraju sa svojom porodicom i uglednim prijateljima u redovnim intervalima, i putem pisama i primanjem posjeta.” *SMR, Pravilo 37*

“Zadržanom licu kojem nije suđeno biće dozvoljeno da odmah obavijesti svoju porodicu o njegovom pritvoru i biće mu data sva razumna sredstva za komunikaciju sa svojom porodicom i prijateljima, i za primanje posjeta od njih, koja podliježu samo onim ograničenjima i nadzoru koji je neophodan u interesu pravde i sigurnosti i redu u instituciji.” *SMR, Pravilo 92*

“Takođe je veoma važno za zatvorenike da održavaju razumno dobre kontakte sa spoljnim svijetom. Iznad svega, zatvoreniku se moraju dati sredstva za očuvanje njegove veze sa svojom porodicom i bliskim prijateljima. Vodeći princip trebao bi da bude promocija kontakata sa spoljnim svijetom; bilo koje ograničenje takvog kontakta trebalo bi biti utemeljeno samo na sigurnosnim razlozima ozbiljne prirode ili resursnim razlozima.

CPT želi da u ovom kontekstu istakne potrebu za malo fleksibilnosti u pogledu primjene pravila o posjetama i telefonskih kontakata u pogledu zatvorenika čije porodice žive daleko (zbog čega su redovne posjete

nemoguće). Na primjer, takvim zatvorenicima bi trebalo dozvoliti da akumuliraju vrijeme predviđeno za posjete i/ili da im se ponude bolji uslovi za telefonske kontakte sa svojim porodicama.” *CPT, GR 2, § 51*

“Država treba da:

Osigura da sva lica lišena svoje slobode imaju (..) pravo da budu posjećena i da se dopisuju sa članovima svoje porodice” *RIG, Odredba 31.*

Pogledati i *CDD, A-8-b), B-1-f) i B-3-b) i IDRC PDL, član 36 stavovi 1 i 2 and art. 38*

“1.Zatvorenicima će biti dozvoljeno da komuniciraju što je češće moguće putem pisma, telefona ili drugim načinima komunikacije sa svojim porodicama, drugim licima ili predstavnicima spoljnjih organizacija i da primaju posjete od ovih lica” 4. Aranžmani za posjete će biti u formi koja će dozvoliti zatvorenicima da održavaju i razvijaju porodične odnose na najnormalniji mogući način. *EPR, Pravilo 24 (pogledati i Pravilo 24.2 i 24.3 i 24.5 do 24.9)* “Kažnjavanje neće uključivati potpunu zabranu porodičnih kontakata.” *EPR, Pravilo 60.4*

Maloljetnici

“Maloljetnicima će biti dozvoljeno da komuniciraju sa svojim porodicama, prijateljima i drugim licima ili predstavnicima uglednih spoljnjih organizacija, da napuštaju objekte za zadržavanje zbog posjete svojem domu i porodici i da dobijaju specijalne dozvole da napuste objekte za zadržavanje iz obrazovnih, stručnih ili drugih važnih razloga. (.....).” *RPJDL, Pravilo 59.*

“Po članu 10, stav 3, maloljetnim prestupnicima će biti (...) dat tretman primjeren njihovim godinama i pravnom statusu u onoj mjeri u kojoj su u pitanju uslovi zadržavanja, kao što su (...) kontakt sa rođacima, u cilju unapređivanja njihovog popravljjanja i rehabilitacije.” *GC 21 paragraf 13.*

Pogledati i *RPJDL 60, 61 i 62 i IDRC PDL član 39.*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da budu svjesni da su uslovi za pristup porodica jako važni. Većina zadržanih lica će se jednog dana vratiti na slobodu. Ukoliko im se dozvoli i ukoliko se podstiču da održavaju što je više veza moguće sa svojim porodicama i prijateljima, ovo će olakšati njihovu reintegraciju nakon puštanja.

Posjetioci trebaju da gledaju da li se održava zdrava ravnoteža između potrebe za sigurnošću i humanosti. Kontakt sa porodicom i prijateljima ne bi trebalo da bude privilegija za određena zadržana lica, nego pravo za svakog. Zatvorenici ne trebaju da se lišavaju posjeta i komunikacije kao disciplinske mjere. Pretresanje i pretresanje tijela treba da se vrši uz poštovanje, pristojnost i takt. Prava članova porodice i prijatelja su takođe prikladna tema za razmatranje mehanizma za posjete.

Posjete su najbolji način održavanja kontakata. Mehanizmi za posjete treba da nadgledaju uslove u kojima se posjete odvijaju, jer je to mjera poštovanja data zatvorenicima i njihovim porodicama od strane zatvorske uprave. Normalno, fizički kontakt sa zatvorenicima bi trebao biti dozvoljen. Lične ili porodične posjete u posebnim sobama koje dozvoljavaju više intimnosti bi trebale biti podsticane. Ovo bi se trebalo proširiti tako da se obezbijede bračne posjete sa partnerima. Da bi se olakšale redovne porodične posjete, zatvorenici trebaju da budu smješteni na odgovarajuće mjesto za zadržavanje koje je najbliže njihovoj kući.

Timovi za posjete treba da provjere sa zatvorenicima da li je obezbjeđivanje telefonske komunikacije adekvatno (posebno za strane državljanke) i da li primaju poštu koja nije otvarana i na vrijeme. Mehanizmi za posjete treba da znaju koji sistem cenzure ili provjere se koristi i da li je proporcionalan potencijalnom riziku koji prijete od strane nekih pojedinaca. Situacija stranih zadržanih lica zahtijeva kontinuiranu pažnju. Mehanizmi za posjete trebaju da prate koja podrška je dostupna u rješavanju poseban problem sa kojima se oni susreću u pogledu kontakata sa porodicom i prijateljima, aranžmanima za otpuštanje i povratak u svoje zemlje.

Maloljetnici i žene takođe zahtijevaju specijalnu pažnju mehanizama za posjete. Za maloljetnike kao ranjivu grupu posebno je važno, zbog njihove reintegracije, da mogu održavati i razvijati odnose sa svojim porodicama, a posebno roditeljima. Žene u mnogim kulturama preuzimaju primarnu ulogu u brizi o djeci, a zatvaranje majke utiče na njeno dijete. Mehanizmi za posjete treba da nadgledaju koje su posebne mjere preduzete za pomoć porodicama maloljetnih i ženskih zadržanih lica, zbog veće razdaljine koju obično moraju da pređu da bi došli u posjetu (objekata za maloljetnike i žene ima manje i zbog toga je vjerovatno da se nalaze dalje od kuće).

Mehanizmi za posjete treba da provjere koje mjere zatvori preduzimaju za ponovno uspostavljanje kontakata za zadržana lica koji su izgubili kontakt sa svojim porodicama usljed oružanih sukoba ili prirodnih katastrofa. Zatvor bi trebao da napravi vezu sa ICRC Centralnom agencijom za traženje, ili direktno ili preko nacionalnog Crvenog krsta ili Crvenog polumjeseca.

Referentne tačke

Posjete

- Koliko često se dozvoljavaju posjete spoljnim licima?
- Koliko traje takva posjeta?
- Da li postoje ognaničenja posjeta za određene kategorije zadržanih lica?
- Ukoliko je tako, na kojoj osnovi se ova ograničenja primjenjuju?
- Kako su porodice primljene u mjestu za zadržavanje?
- Koje informacije su pružene u cilju omogućavanja porodicama da kontaktiraju i posjećuju zadržane članove porodice?
- Da li su napravljene specijalne mjere za djecu koja posjećuju?

- Da li zatvor ili neka spoljašnja ustanova daje objekat gdje porodice mogu da čekaju?
- Kakvi su materijalni uslovi posjete?
- Koji je nivo nadzora posjeta?
- Da li zatvor pravi bilo kakve alternativne aranžmane za zadržana lica koja nikad ne primaju spoljašnje posjete?
- Da li postoje posebni aranžmani za kontakte sa porodicom stranih državljana (posebno u pogledu telefonskih poziva)?

Prepiska

- Da li privatna pošta podliježe cenzuri?
- Ukoliko je tako, koji su kriterijumi za cenzuru i da li je to poznato osoblju i onima koji su lišeni svoje slobode?
- Koji su uslovi za primanje pošiljki?

Telefon

- Da li postoji mogućnost da zadržana lica telefoniraju?
 - Koliko često? Koji je sistem naplate?
 - Da li je pristup posjetama, prepisci i telefonskim pozivima raspoređen na fer, transparentan i nediskriminatorski način?
-

KONTAKT SA SPOLJNIM SVIJETOM

Standardi

“1. Pritvorena ili zatvorena lica imaju pravo da komuniciraju i da se konsultuju sa svojim pravnim savjetnikom.

2. Pritvorenom ili zatvorenom licu biće dato odgovarajuće vrijeme i prostorije za konsultacije sa svojim pravnim savjetnikom.

3. Pravo zadržanog lica da bude posjećeno i da se konsultuje i komunicira bez odlaganja ili cenzure i u punoj diskreciji sa svojim pravnim savjetnikom ne može biti suspendovano ili ograničeno, osim u izuzetnim okolnostima koje su propisane zakonom ili zakonskim pripisima, kada sudski ili drugi organi smatraju to neophodnim zbog održavanja sigurnosti i reda.

4. Razgovori između pritvorenog ili zatvorenog lica i njegovog pravnog savjetnika mogu biti u vidokrugu, ali policijski službenik na smije da ih čuje.” *BPP, Princip 18 (pogledati i SMR Pravilo 93i EPR Pravilo 23)*

“Zatvorenici će se redovno informisati o najvažnijim novitetima čitajući novine, časopise ili specijalne publikacije ustanove, slušajući i gledajući radio i televiziju, na predavanjima ili putem sličnih sredstava koja su dozvoljena ili kontrolisana od strane uprave.” *SMR, Pravilo 39 (pogledati i EPR, Pravilo 24.10)*

Maloljetnici

“Potrebno je obezbijediti sva sredstva koja će osigurati da maloljetnici imaju odgovarajuću komunikaciju sa spoljnim svijetom, što je sastavni dio prava na fer i čovječno postupanje i nezamjenljivo je u pripremi maloljetnika za njihov povratak u društvo.” *RPJDL, Pravilo 59*

Stranci

“1. Zatvorenicima koji su strani državljani biće data razumna sredstva za komunikaciju sa diplomatskim i konzularnim predstavnicima države kojoj pripadaju.

2. Zatvorenicima koji su državljani država koje nemaju diplomatska ili konzularna predstavništva u zemlji i licima bez državljanstva biće dati slični uslovi da komuniciraju sa diplomatskim predstavnicima zemlje koja je preuzela odgovornost za njihove interese ili bilo kojim nacionalnim ili međunarodnim organom čiji zadatak je da štiti takva lica.” *SMR, Pravilo 38 (pogledati i EPR, Pravilo 37).*

“U cilju olakšavanja obavljanja konzularnih funkcija u pogledu državljana države imenovanja:

(a) konzularni službenici će biti slobodni da komuniciraju sa državljanima države imenovanja i da imaju pristup do njih. Državljanima države imenovanja imaće istu slobodu u pogledu komunikacije i pristupa do konzularnih službenika države imenovanja;

(b) Ukoliko on tako zahtijevaju, relevantni organi države imenovanja će, bez odlaganja, informisati konzulat države imenovanja ukoliko je državljani te države uhapšen ili je stavljen u zatvor ili pritvor ili je zadržan na bilo koji drugi način u okviru tog konzularnog područja. Bilo kakva komunikacija upućena konzulatu od strane lica koje je uhapšeno, u zatvoru ili pritvoru biće prosljeđena i od strane pomenutih organa bez odlaganja. Pomenuti organi informisaće lice u pitanju bez odlaganja o njegovim pravima iz ovog podparagrafa;

(c) konzularni službenici će imati pravo da posjećuju sve državljane države imenovanja koji su u zatvoru ili pritvoru, da razgovaraju i da se dopisuju sa njima i da srede njihovo pravno zastupanje. Oni će imati i pravo da posjećuju sve državljane države imenovanja koji su u zatvoru ili pritvoru na njenom području u skladu sa presudom. Sa druge strane, konzularni službenici neće preduzimati radnje u ime državljanina koji je u zatvoru ili pritvoru ukoliko se on izričito protivi takvoj radnji.

Prava predviđena u stavu 1 ovog člana vršiće se u granicama zakona i propisa države prijema, ali s tim da ti zakoni i propisi moraju da obezbijede potpuno ostvarenje ciljeva za koje su prava data na osnovu ovog člana.” Bečka Konvencija o konzularnim odnosima, član 36.

Komentari

Mehanizmi za posjete će željeti da razgovaraju sa zatvoreniciima u vezi teškoća koje imaju u ostvarivanju kontakata sa dozvoljenim licima. Komunikacija sa pravnim savjetnikom, u povjerenju i bez miješanja, je od posebne važnosti za sva zadržana lica. Zadržanim licima treba da bude omogućeno da imaju kontakt sa vjerskim predstavnicima po svom izboru (pogledati dio: Vjera).

Strana zadržana lica treba da imaju pravo da stupe u kontakt sa diplomatskim predstavnikom države kojoj pripadaju ili, ukoliko ne postoji diplomatska misija, sa misijom države ili organizacije koja ih predstavlja ili štiti. Ukoliko strani državljanin ne želi da obavijesti svoju diplomatsku misiju, ova želja treba da bude ispoštovana. Lica koja traže status izbjeglice imaju pravo da primaju posjete od strane predstavnika UN-ove kancelarije Visokog komesara za izbjeglice.

Kontakt sa spoljnjim svijetom podrazumijeva i da zadržano lice može da bude u toku sa razvojem u svom društvu. Mehanizmi za posjete treba da nadgledaju da li zadržana lica, posebno ona koja su zadržana na duži vremenski period, imaju pristup različitim medijima, uključujući novine, časopise, radio i televiziju.

Mehanizmi za posjete treba da budu svjesni prava iz nacionalnog zakonodavstva, a koja se tiču glasanja zadržanih lica, i da provjere da li oni mogu da ga primjenjuju u praksi.

Referentne tačke

Pristup pravnom savjetniku

- Da li je zadržanim licima omogućeno da slobodno i u povjerenju komuniciraju sa svojim pravnim savjetnicima?
- U kojim uslovima se odvijaju posjete pravnih savjetnika?

Kontakti stranih državljana sa spoljnim svijetom

- Da li su svi strani državljani u kontaktu sa svojim misijama?
- Šta se desilo sa onima koji su odbili kontakt?
- Šta se dešava ukoliko misija ne odgovori na zahtjev zadržanog lica koje je njihov državljanin (posebno važno u slučajevima izgubljenih ili isteklih nacionalnih dokumenata)?

Pristup spoljnim informacijama

- Kakav pristup medijima imaju zadržana lica (novine, televizija)?
 - Postoje li neke zabrane i koji je kriterijum?
 - Da li zatvor zadržanim licima obezbjeđuje pristup radiju ili televiziji i da li ga olakšava?
 - Da li organi obezbjeđuju novine, časopise i druga periodična izdanja besplatno? Ukoliko ne, da li su zadržana lica u stanju da ih kupe ili prime?
-

OBRAZOVANJE

Standardi

“1. Treba predvidjeti dalje obrazovanje svih zatvorenika koji su za to sposobni, uključujući vjersko obrazovanje u zemljama gdje je to moguće. Obrazovanje nepismenih i mladih zatvorenika trebalo bi da bude obavezno i uprava treba da obrati posebnu pažnju na to.

2. Dakle, obrazovanje zatvorenika treba da, u najvećoj mogućoj mjeri, bude integrisano sa obrazovnim sistemom zemlje, tako da nakon otpuštanja oni mogu da nastave svoje obrazovanje bez problema.” *SMR, Pravilo 77*

“Svi zatvorenici imaju pravo da učestvuju u kulturnim aktivnostima i obrazovanju sa ciljem punog razvoja ljudske ličnosti.” *BPTD, Princip 6*

“1. Svaki zatvor težiće da svojim zatvorenicima obezbijedi pristup obrazovnim programima koji su sveobuhvatni u najvećoj mogućoj mjeri i koji zadovoljavaju njihove lične potrebe uzimajući u obzir njihove težnje.

2. Prednost će biti data zatvorenicima koji imaju potrebu opismenjavanja i matematičkog opismenjavanja i kojima nedostaje osnovno ili stručno obrazovanje.

4. Obrazovanje neće imati niži status od rada u okviru zatvorskog režima i zatvorenici neće biti stavljeni u finansijski ili neki drugi gori položaj zbog toga što učestvuju u obrazovanju.” *EPR, Pravilo 28 (pogledati i Pravilo 28.7)*

“Svi zatvorenici imajuće pristup obrazovanju, koje se sastoji od nastavnih predmeta, stručnog obrazovanja, kreativnih i kulturnih aktivnosti, fizičkog obrazovanja i sporta, društvenog obrazovanja i bibliotekarskim objektima.” *R(89)12, §1*

“h) Kad god je moguće, zatvorenicima bi trebalo biti dozvoljeno da učestvuju u obrazovanju van zatvora;

i) Kada obrazovanje mora da se odvija u zatvoru, spoljašnja zajednica bi trebala da bude uključena u najvećoj mogućoj mjeri.” Rezolucija 1990/20 UN Ekonomskog i socijalnog Savjeta o obrazovanju u zatvorima.

Pogledati i: *tekst preporuke R(89)12, §1 i ECOSOC rezolucije u cjelosti 1990/20; SMR, Pravilo 82; EPR Pravila 79 do 82, kao i UNESCO preporuke o obrazovanju u zatvorima.*

Pritvor

“Zadovoljavajući program aktivnosti (rad, obrazovanje, sport, itd.) je od presudnog značaja za dobrobit zatvorenika. Ovo važi za sve vrste zadržavanja, i za osuđene zatvorenike kao i za one koji čekaju suđenje. CPT je primijetio da su aktivnosti u mnogim pritvorima ograničene. Organizacija režima aktivnosti u takvim mjestima – koje imaju visok obrt zadržanih lica – nije lak posao. Jasno, ne može biti govora o takvoj vrsti individualnih programa postupanja kojima se može težiti u mjestima za osuđene zatvorenike. Sa druge strane, zatvorenici se ne mogu ostaviti da čame nedjeljama, moguće i mjesecima, zaključani u svojim ćelijama, i ovo bez obzira na to koliko uslovi u ćelijama mogu biti dobri. CPT smatra da treba da se teži tome da pritvorenici u pritvoru budu u mogućnosti da provedu razuman dio dana (8 ili više sati) van svojih ćelija, uposleni korisnim aktivnostima različite prirode. Naravno, režimi u mjestima za osuđene zatvorenike treba da budu povoljniji.” *CPT, GR 2, §47*

Žene

“Žene koje su lišene svoje slobode treba da imaju pristup korisnim aktivnostima (rad, obuke, obrazovanje, sport, itd.) na jednakoj osnovi kao i njihove muške kolege. (...) CPT delegacije su previše često zaticale ženske zatvorenike kojima su ponuđene aktivnosti koje se smatraju “prikladnim” za njih (kao što je šivenje ili ručni rad) dok su muškim zatvorenici ponuđene obuke koje su više stručne prirode. Po mišljenju CPT-a, takav diskriminatori pristup može služiti samo učvršćivanju prevaziđenih stereotipa o ulozi žene u društvu. Štaviše, u zavisnosti od uslova, zabrana ženama jednakog pristupa režimu aktivnosti može biti kvalifikovano kao ponižavajuće postupanje.” *CPT GR 10, § 25*

Pogledati i *ACPR, A-14-a* i *IDRC PDL, član 35*.

Maloljetnici

“Svaki maloljetnik u uzrastu obaveznog školovanja ima pravo na obrazovanje prilagođeno njegovim/njenim potrebama i sposobnostima kako bi se pripremili za povratak u društvo. Takvo obrazovanje bi trebalo biti obezbijeđeno van objekta za zadržavanje u običnim školama gdje god je to moguće i, u svakom slučaju, od strane kvalifikovanog nastavnog osoblja kroz programme koji su integrisani u obrazovni sistem zemlje tako da, nakon otpuštanja, maloljetnici mogu da nastave svoje obrazovanje bez problema.(...)” *RPJDL, Pravilo 38*.

“Maloljetnicima koji nisu u uzrastu obaveznog školovanja koji žele da nastave svoje obrazovanje trebalo bi to dozvoliti i ohrabriti ih u tome, i trebao bi se učiniti maksimalan napor kako bi im se obezbijedio pristup odgovarajućim obrazovnim programima.” *RPJDL, Pravilo 39*.

“Svaki zatvorenik koji je dijete i koji podliježe obaveznom obrazovanju imaće pristup takvom obrazovanju”, *EPR, Pravilo 35.2*

Komentari

Mehanizmi za posjećivanje treba da provjere kakvo je obrazovanje obezbijeđeno i koji prioritet mu je dat u zatvorskom sistemu.

Obrazovanje je važan element u pripremanju zadržanog lica za reintegraciju u društvo i za stimulaciju ličnog razvoja zadržanog lica. Ono može da se podudara sa posebnim potrebama u okviru zatvorske populacije, kao što je učenje lokalnog jezika ili učenje čitanja, pisanja i računanja.

Međunarodni standardi postavljaju obrazovanje kao jedan elemenat u integrisanom pristupu za individualni program rehabilitacije koji priprema zadržana lica za otpuštanje u skladu sa njihovim potrebama i potencijalom.

U cilju reintegracije u društvo i kontakata sa spoljnim svijetom, velika je prednost ukoliko su obrazovne aktivnosti sprovedene od strane članova zajednice (npr. lokalne škole ili koledži, lokalno nastavno osoblje). Ono se čak može odvijati i zajednici. Kvalifikacije koje se steknu treba da budu one koje se priznaju u spoljašnjem svijetu.

Naknada za obrazovanje treba da bude ista kao ona za rad.

Referentne tačke

- Koja vrsta obrazovanja se nudi?
- Koji je procenat zatvorenika koji učestvuje u obrazovnim aktivnostima?
- Da li sva zadržana lica koja tako žele mogu da učestvuju u obrazovnim aktivnostima?
- Kakva statistika se vodi o pristupu i postignućima u obrazovanju?
- Da li je dostupno obrazovanje usklađeno sa njegovim ciljem? Da li su aktivnosti prilagođene pojedinačnim potrebama i potrebama posebnih kategorija zadržanih lica (na primjer, strani državljani)?
- Da li se za obrazovanje isplaćuje naknada?
- Da li predavanja ili obuke uključuju spoljno nastavno

osoblje ili predavače?

- Gdje se odvijaju obrazovne aktivnosti?
 - Pod kojim uslovima zadržana lica imaju pristup biblioteci?
 - Da li biblioteka ima radove na različitim jezicima kojima govore zadržana lica?
 - Da li žene imaju pristup obrazovanju istog kvaliteta i pod istim uslovima kao muška zadržana lica?
 - Da li su mogućnosti za obrazovanje zadržanih lica uporediva sa onima dostupnim u spoljnjem svijetu?
 - Da li se pristup obrazovanju obezbjeđuje na fer i nediskriminatorni način?
-

VJEŽBE NA OTVORENOM PROSTORU

Standardi

“1. Svaki zatvorenik koji ne radi na otvorenom prostoru imaće najmanje jedan sat odgovarajućih vježbi na otvorenom prostoru dnevno ukoliko to dozvoljavaju vremenski uslovi.

2. Mladi zatvorenici, i drugi u odgovarajućim godinama i fizičkoj snazi, imaće fizičke i rekreacione treninge u toku vremena za vježbanje. U ovom cilju biće obezbijeđen prostor, sprave i oprema.” *SMR, Pravilo 21*

“1. Svakom zatvoreniku daće se mogućnost da vježba na otvorenom prostoru najmanje jedan sat svakog dana, ukoliko vremenske prilike to dozvoljavaju.” *EPR, Pravilo 27.1 (pogledati i Pravilo 27.2)*

“Posebno bi trebalo pomenuti vježbe na otvorenom prostoru. Uslov da se zatvorenima dozvoli najmanje jedan sat vježbi na otvorenom prostoru je široko prihvaćen kao osnovna garancija (poželjno bi bilo da čini dio šireg programa aktivnosti). CPT želi da naglasi da svim zatvorenima bez izuzetka (uključujući i one kojima je određena samica kao kazna) treba da se ponudi mogućnost da vježbaju napolju svaki dan. Jasno je i da prostor za vježbe na otvorenom treba da bude prostran u razumnoj mjeri i da, kada god je to moguće, ima sklonište od ružnog vremena.” *CPT, GR 2, §48*

Pogledati i *ACPR, A-11 i IDRC PDL, član 33.*

Maloljetnici

“Svaki maloljetnik treba da ima pravo na odgovarajuće vrijeme za dnevno slobodno vježbanje, na otvorenom prostoru kad god vremenski uslovi to dozvoljavaju, u toku čega treba normalno da bude obezbijeđen odgovarajući rekreativni i fizički trening. Adekvatan prostor, sprave i oprema trebaju da budu obezbijeđeni za ove aktivnosti. (...)” *RPJDL, Pravilo 47.*

Komentari

Mehanizmi za posjete će željeti da razgovaraju sa zatvorenicima i osobljem da bi provjerili da se najmanje jedan sat dnevno fizičkih aktivnosti obezbjeđuje na redovnoj osnovi za sve zatvorenike bez izuzetka. Sa druge strane, vrijeme provedeno van ćelije ili spavaonice ne treba da bude ograničeno na ovaj period, posebno ukoliko zadržavanje traje više od nekoliko dana.

U toku vježbanja zadržana lica treba da imaju pristup relativno velikom prostoru i idealno da budu u mogućnosti da vide rast prirode i vegetacije. Mala, zidovima ograđena dvorišta – u suštini ćelije bez krova - ne mogu se smatrati da zadovoljavaju obavezu pružanja mogućnosti vježbanja na otvorenom prostoru.

Mehanizmi za posjete bi trebali da iskoriste priliku da posmatraju kako se odvijaju vježbe na otvorenom prostoru, da posjete mjesto predviđeno za ove vježbe i saznaju koje su aktivnosti dostupne zatvorenicima u toku vježbanja.

Referentne tačke

- Da li je pravilo o minimum od jednog sata fizičke aktivnosti na otvorenom prostoru dnevno ispoštovano za sva zadržana lica?
- Koja je veličina i vrsta prostora za vježbanje?
- U toku vremena određenog za vježbanje na otvorenom

prostoru, u koje aktivnosti zadržana lica mogu da se uključe (sport, šetnja?)

- Koje je ukupno vrijeme provedeno van ćelije?
 - Da li je vrijeme provedeno van ćelije ili spavaonice ograničeno u trajanju, koje razloge osoblje daje za takva ograničenja:
 - pretjerano represivan režim zadržavanja,
 - nepodobna sigurnosna infrastruktura,
 - premalo osoblja,
 - data arhitektura i prostor,
 - kratkotrajna ograničenja zbog određenih događaja,
 - drugo.
-

SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI

Standardi

“Rekreativne i kulturne aktivnosti obezbijediće se u svim institucijama zbog očuvanja mentalnog i fizičkog zdravlja zatvorenika.” *SMR, Pravilo 78 (pogledati i Pravilo 82.)*

4 “Pritvoreno ili zatvoreno lice ima pravo da u okviru granica dostupnih sredstava, ukoliko su to javna sredstva, dobije razumnu količinu obrazovnog, kulturnog i informacionog materijala, shodno razumnim uslovima obezbjeđivanja sigurnosti reda u mjestu za pritvaranje ili zatvaranje.” *BPP, Princip 28*

“Svaka institucija imaće svoju biblioteku koju će koristiti sve kategorije zatvorenika, koja će biti odgovarajuće snabdjevena kako sa rekreacionom tako i sa stručnom literaturom, i zatvorenici će biti podsticani da je u potpunosti koriste.” *SMR, Rule 40 (see also EPR Rule 28.5 and 28.6)*

“3. Pravilno organizovane aktivnosti koje će promovisati fizički trening i obezbijediti odgovarajuće vježbe i mogućnosti za rekreaciju činiće neodvojivi dio zatvorskih režima”.

6. Mogućnosti za rekreaciju koja uključuje sport, igre, kulturne aktivnosti, hobije i druge aktivnosti za ispunjavanje slobodnog vremena, biće obezbijeđene i, u najvećoj mogućoj mjeri, zatvorenicima će biti dozvoljeno da ih organizuju.

7. Zatvorenicima će biti dozvoljeno da se međusobno druže u toku vježbi i kako bi učestvovali u rekreativnim aktivnostima. *EPR, Rule 27 (see also Rule 27.4 and 27.5)*

Maloljetnici

“Dizajn objekata za zadržavanje za maloljetnike i fizičko okruženje trebali bi da prate rehabilitacioni cilj postupanja na rezidencijalnoj osnovi, uz dužno poštovanje potreba maloljetnika za privatnošću, senzornom stimulacijom, mogućnostima druženja sa vršnjacima i učešće u sportu, fizičkim vježbama i aktivnostima u slobodno vrijeme. (...)” *RPJDL, Pravilo 32*

“Svaki maloljetnik treba da ima dodatno vrijeme za dnevne slobodne aktivnosti, od kojih bi dio treba biti posvećen, ukoliko maloljetnik tako želi, razvoju umjetničkih i zanatskih vještina. Objekat za zadržavanje bi trebalo da obezbijedi da je svaki maloljetnik fizički u mogućnosti da učestvuje u ponuđenom programu fizičkog vaspitanja. Vizičko vaspitanje vezano za oporavak i terapiju trebalo bi biti ponuđeno, pod medicinskim nadzorom, maloljetnicima kojima je to potrebno.” *RPJDL, Pravilo 47.*

Komentari

Kao i uopšte u društvu, i onima u zatvoru potreban je pristup slobodnim aktivnostima. Posebno sport može doprinijeti dobrobiti zadržanih lica, jer im to omogućava da povećaju fizičku energiju. To isto tako može biti dobro za dobre odnose sa drugim zadržanim licima i osobljem. Mehanizam za posjete treba da mjeri napor koji organi ulažu u obezbjeđivanju lepeze razonode odakle zatvorenici mogu da vuku zadovoljstvo i osjećaj vrijednosti. Bitno je znati koja su sredstva dostupna i da li su u potpunosti iskorišćena za dobrobit zatvorenika.

Referentne tačke

- Koje su sportske aktivnosti dostupne zadržanim licima, koliko često i koliko dugo?
- Koje druge aktivnosti, uključujući kulturne aktivnosti, su dostupne?

- Ukoliko su vrste aktivnosti i vrijeme koje je odvojeno za njih ograničeni, koji su razlozi dati za ovo i što vi vidite kao razlog?
 - Postoji li biblioteka? Koji su uslovi za pristup? Da li su dostupne knjige na stranim jezicima kojima govore zatvorenici?
 - Da li postoji soba ili prostor za slobodne aktivnosti? Koja vrsta slobodnih aktivnosti je dostupna?
 - Da li je pristup svim aktivnostima podjednako dostupan svima i raspodijeljen na fer, transparentan i nediskriminatoran način?
-

VJERA

Standardi

“1. Ukoliko institucija ima dovoljan broj zatvorenika iste vjere, kvalifikovani predstavnik njihove vjere na puno radno vrijeme će biti imenovan ili odobren. Ukoliko broj zatvorenika to opravdava i uslovi dozvoljavaju, aranžman bi trebao da bude na puno radno vrijeme.

2. Kvalifikovanom predstavniku imenovanom ili odobrenom u skladu sa stavom 1 biće dozvoljeno da održava redovnu službu i da iz vjerskih razloga nasamo posjećuje zatvorenike svoje vjere u primjereno vrijeme.

3. Pristup kvalifikovanog predstavnika bilo koje vjere ne bože biti odbijen bilo kom zatvoreniku. Sa druge strane, ukoliko se neki zatvorenik protivi posjeti nekog vjerskog predstavnika, njegov stav treba da bude u potpunosti ispoštovan.” *SMR, Pravilo 41*

“U mjeri u kojoj je to izvodljivo, svakom zatvoreniku biće dozvoljeno da zadovolji potrebe svog vjerskog života tako što će prisustvovati službi koja se obezbjeđuje u instituciji i imati u svom posjedu vjerske knjige i učenja po svom izboru.” *SMR, Pravilo 42*

“Svakako je poželjno da se poštuju vjerska uvjerenja i kulturne percepcije grupe kojoj zatvorenici pripadaju, kad god to lokalni uslovi dozvoljavaju.” *BPTD, Princip 3*

“1. Zatvorenikova sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti biće poštovana.

2. Režim zatvora biće organizovan, u mjeri u kojoj je to moguće, na način da dozvoli zatvorenima da praktikuju svoju vjeru i slijede svoja ubjeđenja, da prisustvuju službi ili sastancima koje vode odobreni predstavnici te vjere ili uvjerenja i u svom posjedu imaju knjige ili literature koja se tiče njihove vjere ili uvjerenja.

3. Zatvorenici ne mogu biti primorani da praktikuju vjeru ili uvjerenje, da prisustvuju vjerskoj službi ili sastancima, da uzimaju učešće u vjerskoj praksi ili da private posjetu od strane predstavnika bilo koje vjere ili uvjerenja”. *EPR, Pravilo 29*

Pogledati i *ACPR A-11* i *IDRCPDL član 43*.

Komentari

Sloboda vjeroispovijesti je osnovno ljudsko pravo, a zatvorenici trebaju da imaju mogućnosti njenog praktikovanja, uključujući zajedničko pravo da prisustvuju vjerskim službama. To svakako nije obaveza. Zadržana lica koja nemaju religijska uvjerenja i koja ne žele da praktikuju vjeru ne treba da budu primorana da to rade ili da se prema njima ponaša diskriminatorski.

Mehanizmi za posjećivanje će željeti da osiguraju da pravo na bogoslužnje nije uskraćeno članovima većinske ili državne vjeroispovijesti, i da prava manjinskih grupa nisu zaboravljena.

Zatvorenicima treba omogućiti da primaju posjete vjerskih predstavnika, i takav kontakt treba da bude u povjerenju, najmanje van dometa čula sluha zatvorskog osoblja.

Referentne tačke

- Koji su kriterijumi za imenovanje vjerskih predstavnika za mjesto za zadržavanje (na primjer, minimalni broj vjernika)?
 - Koje su vjere predstavljene imenovanim sveštenicima ili organizovanom službom ili sastancima? Da li to odgovara vjeri koju praktikuju sva zadržana lica?
 - Da li su zatvorenici nečim uslovljeni kako bi mogli da dobiju pristup vjerskim predstavnicima?
 - Kada (uključujući i koliko često) i gdje se sprovodi služba? Da li postoje odgovarajući aranžmani kako bi uključili one koji žele da prisustvuju? Koji je prosječni broj učesnika?
 - Da li su napravljeni aranžmani koji će omogućiti zadržanim licima da poštuju vjersku praksu po pitanju hrane, oblačenja, higijene i privatnih molitvi?
-

RAD

Standardi

“Stvoriće se uslovi koji će omogućiti zatvorenicima da obavljaju korisni plaćeni rad koji će olakšati njihovu reintegraciju na tržište rada zemlje i dozvoliti im da doprinesu sopstvenom finansijskom izdržavanju i izdržavanju svojih porodica”, *BPTP, Princip 8*

“1. Rad u zatvoru ne smije biti takav da nanosi patnju i bol.

2. Svi osuđeni zatvorenici moraju da rade, shodno svojim fizičkim i mentalnim sposobnostima kako je utvrdio medicinski službenik.

3. Dovoljno rada korisne prirode biće obezbijeđeno kako bi zatvorenici bili aktivno upošljeni u toku normalnog radnog dana.

4. U najvećoj mogućoj mjeri obezbijeđeni rad biće takav da održi ili uveća sposobnosti zatvorenika da zaradi za pošten život nakon otpuštanja.

5. Stručno osposobljavanje za profitabilno poslovanje obezbijediće se zatvorenicima koji su sposobni da od toga ostvare prihod i posebno za mlade zatvorenike.

6. U okviru granica koje odgovaraju sopstvenom odabiru struke i uz uslove uprave institucije i discipline, zatvorenici će moći da biraju vrstu rada koju žele da obavljaju.” *SMR, Pravilo 71*

“1. Radu u zatvoru će se pristupiti kao pozitivnom elementu zatvorskog režima i nikada neće biti korišćen kao kazna.

2. Zatvorski organi će težiti da obezbijede dovoljno korisnog posla.

3. U najvećoj mogućoj mjeri, dati posao će biti takav da održi ili uveća sposobnosti zatvorenika da zaradi za život nakon otpuštanja.” *EPR Pravilo 26 (pogledati i Pravilo 26.4 to 26.9)*

“Niko neće biti primoran da obavlja prinudni ili obavezni rad.”
ICCPR, član 8.3 (a).

“1. Organizacija i način rada u institucijama treba u najvećoj mogućoj mjeri da podsjeća na slične poslove van institucija, da bi se zatvorenici pripremili za uslove normalnog profesionalnog života.

2. Interes zatvorenika i njihovo stručno usavršavanje, sa druge strane, ne smiju da budu podređeni stvaranju finansijskog profita od industrije u instituciji.”, *SMR, Pravilo 72 (slično određenje dato je u EPR Pravilu 72)*

4

“1. Maksimalno dnevno i sedmično radno vrijeme zatvorenika određiće se zakonom ili upravnim propisima, uzimajući u obzir lokalna pravila ili običaje u pogledu zapošljavanja slobodnog radnika.

2. Tako određeno radno vrijeme ostaviće jedan dan nedjeljno za odmor i dovoljno vremena za obrazovanje i druge aktivnosti koje su potrebne kao dio tretmana i rehabilitacije zatvorenika.” *SMR, Pravilo 7 (slično određenje dato je u EPR Pravilu 26.15 i 26.16; pogledati i EPR Pravilo 26.13 i 26.14)*

“1. Postaviće se sistem pravične nadoknade rada zatvorenicima.

2. Po tom sistemu zatvorenicima će se dozvoliti da makar dio svojih primanja potroše na dozvoljene artikle za sopstvenu upotrebu, a da dio pošalju svojim porodicama.

Sistem takođe treba da obezbijedi da dio prihoda bude stavljen sa strane od strane uprave tako da to bude štednja koja će biti predata zatvoreniku pri otpuštanju”. *SMR, Pravilo 76 (slično određenje dato je u EPR 26.10, 26.11 i 26.12)*

Pogledati i *SMR, Pravila 73, 74, ACPR, A-15 i IDRCPLD, član 34 stav 1.*

Maloljetnici

“Po članu 10, stav 3, maloljetnim prestupnicima će biti (...) priušten tretman koji odgovara njihovim godinama i pravnom statusu kada se radi o uslovima zadržavanja, kao što su kraće radno vrijeme (...) u cilju unapređivanja njihove reformacije i rehabilitacije.” *GC 21, paragraf 13*

“Uz dužno poštovanje ličnog odabira zanimanja i potreba uprave institucije, maloljetnici bi trebali da mogu da odaberu vrstu posla koji žele da obavljaju.” *RPJDL, Pravilo 43.*

“Kada god je to moguće, maloljetnicima treba dati mogućnost da obavljaju plaćeni posao, ukoliko je moguće u okviru lokalne zajednice, kao dopuna stručnog usavršavanja koji se obezbjeđuje da bi se povećala mogućnost nalaženja odgovarajućeg posla onda kada se oni vrate u svoje zajednice. Vrsta posla bi trebala da bude takva da obezbijedi odgovarajuću obuku koja će maloljetnicima biti od koristi kada budu otpušteni. Organizacija i način vršenja posla ponuđenog u okviru objekta za zadržavanje treba da u najvećoj mogućoj mjeri liči sličnom poslu u zajednici, tako da bi se maloljetnici pripremili uslovima normalnog poslovnog života.” *RPJDL, Pravilo 45*

Komentari

Mehanizmi za posjete će željeti da osiguraju da prioritet za zatvorsku upravu bude obuka prije nego eksploatacija zatvorske radne snage za profit. Standardi vezani za rad zatvorenika imaju za cilj da garantuju mogućnost za svakog zatvorenika da bude uposlen u korisnu, smislenu aktivnost koja se plaća, bez, sa druge strane, njegove eksploatacije kao jeftine radne snage.

Redovni i smisljeni rad je viđen kao ključni element u pripremanju zatvorenika za reintegraciju u društvo i na radno mjesto van zatvora. U pogledu reintegracije, zatvorenici trebaju da imaju

mogućnost da steknu vještine koje će povećati njihov potencijal za nalaženje zakonitog zanimanja u budućnosti. Obuke za stručno usavršavanje koje je prilagođeno potrebama spoljnog tržišta rada igraće glavnu ulogu u ovome.

Osuđeni zatvorenici mogu biti prinuđeni da rade, ali samo pod određenim okolnostima. Obavezan i prinudni rad je zabranjen, ali ne podpadaju svi poslovi koje obavljaju zatvorenici u ovu kategoriju. U nekim zemljama, težak rad se i dalje nameće od strane sudova kao kazna, što je u suprotnosti sa ILO Konvencijom o prinudnom radu.

Lica u pritvoru se ne mogu prinuditi da rade, ali im treba dati mogućnost da rade ako tako žele.

Treba da rade samo ona zadržana lica koja su sposobna da rade. U sličaju da se radnik osjeća loše, mora ga pregledati ljekar i ukoliko je neophodno treba da izda opravdanje kako bi se osiguralo da zadržano lice ne izgubi dnevnice.

Zatvorenicama treba dati isti pristup radnim mogućnostima koje im mogu obezbijediti da mogu zaraditi za život nakon otpuštanja, a ne da budu ograničene na podrazumijevane aktivnosti kao što je šivenje i ručni rad.

Najvažniji uslovi su:

- Rad ne treba da ima karakter kazne;
 - Treba da bude plaćen (u nekim zemljama zatvorenici dobijaju ekvivalentno smanjenje kazne za svaki dan rada);
 - Radno vrijeme ne treba bude veće od onog normalnog vani;
 - Nacionalni zdravstveni i sigurnosni standardi na radnom mjestu moraju da se primjenjuju.
-

Referentne tačke

- Koje su mogućnosti za posao unutar mjesta za zadržavanje i kakve su one u odnosu na posao koji je dostupan u spoljnjem svijetu?
 - Postoje li mogućnosti za rad van mjesta za zadržavanje (posebno za mlade ljude, i za one koji su blizu dana otpuštanja)?
 - Ukoliko ne postoji dovoljno posla za sva zadržana lica, kako se vrši odabir onih koji rade? Da li je proces za dodjelu posla fer, transparentan i nediskriminatoran?
 - Koja vrsta stručne obuke je ponuđena?
 - Da li je rad dobrovoljan?
 - Koji su uslovi za rad i kakvi su u odnosu na uslove rada u spoljnjem svijetu?
 - Da li su prava onih koji rade van mjesta za zadržavanje zaštićena?
 - Da li se zarada dijeli između lica lišenog slobode, organa za zadržavanje i države? Ukoliko je tako, kako se ona dijeli i da li su uslovi transparentni?
 - Koje mogućnosti ima zatvorenik za trošenje i štednju zarade.
-

Dodatna literatura

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. (poglavlje 7 korisne aktivnosti i socijalna reintegracija; Poglavlje 8: Kontakt sa spoljašnjim svijetom, pp.83-104)

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Poglavlje V-Kontakt zatvorenika sa spoljašnjim svijetom, pp.101-115; Poglavlje VI – Programi za zatvorenike, pp. 7-149)

UNHCHR, Ljudska prava i zatvori, Ženeva 2003. (Poglavlje 6: Iskoristiti zatvor na najbolji način; Poglavlje 7: Kontakt zatvorenika sa spoljašnjim svijetom, pp.76-102)

Peter Sutton, (ed.) Osnovno obrazovanje u zatvorima: Finalni izvještaj, Ujedinjene nacije / UNESCO Institut za obrazovanje (UIE) zajednička publikacija.

MEDICINSKE USLUGE

Fizičko i mentalno zdravlje zadržanih lica je posebno važno, jer ih zatvaranje lišava mogućnosti da se sami brinu o svom zdravlju i može i samo po sebi imati negativne posljedice po fizičko i mentalno zdravlje zadržanih lica. Organi za zadržavanje preuzimaju odgovornost da zadržanim licima obezbijede pristup zadovoljavajućim zdravstvenim i radnim uslovima i uslovima za zdrav život, kao i odgovarajućoj medicinskoj njezi. Njega koja se daje u zatvoru treba da bude ekvivalentna onoj koja je dostupna van mjesta za zadržavanje.

Pristanak i povjerenje su pitanja koja trebaju da budu od posebnog značaja za mehanizme za posjete. Veza koja se temelji na povjerenju je od suštinske važnosti između pacijenta i ljekara. Međunarodna pravila dalje kažu da zadržano lice ne može biti podvrgnuto medicinskim eksperimentima koji mogu uticati na njegov fizički ili metalni integritet.

Mehanizmi za posjete trebaju da su upoznati sa glavnim zdravstvenim problemima koje imaju zatvorenici u svojoj zemlji ili region. Ovo može uključivati i tuberkulozu, HIV/SIDU i zloupotrebu droga. Onima koji boluju trebaju biti dostupni posebni programi, kao i dalja upućivanja nakon otpuštanja.

Medicinske usluge

- Pristup medicinskoj njezi
 - Posebna zdravstvena njega za žene (i bebe)
 - Posebna zdravstvena njega za mentalno oboljene zatvorenike
 - Medicinsko osoblje
-

PRISTUP MEDICINSKOJ NJEZI

Standardi

“Medicinski radnik će pogledati i pregledati svakog zatvorenika što je prije moguće nakon njegovog prijema kao i naknadno ako je to potrebno, posebno kako bi se otkrila neka fizička ili mentalna bolest i preduzele potrebne mjere; odvajanje zatvorenika za koje se sumnja da su zaraženi ili zarazni; otkrivanje fizičkih ili mentalnih defekata koji mogu sputavati rehabilitaciju i određivanje fizičkih mogućnosti svakog zatvorenika za rad.” *SMR, Pravilo 24*

5

“Zatvorenici će čuvati zdravlje svih zatvorenika koji su im povjereni na brigu”, *EPR Pravilo 39*

“1. Ljekar ili kvalifikovani medicinski radnik koji odgovara tom ljekaru pogledaće svakog zatvorenika što je prije moguće nakon prijema i pregledaće ga osim ukoliko je to očigledno nepotrebno. 2. Ljekar ili kvalifikovani medicinski radnik koji odgovara tom ljekaru pregledaće zatvorenika ukoliko se to traži pri otpuštanju, a inače pregledaće zatvorenike kad god je to potrebno.” *EPR, Pravilo 42 (pogledati i Pravilo 42.3)*

“Odgovarajući ljekarski pregled pružiće se pritvorenom ili zatvorenom licu što je prije moguće nakon njegovog prijema u mjesto za pritvaranje ili zatvaranje, a nakon toga medicinska njega i liječenje će biti obezbijeđeni kada god je to potrebno. Ova njega i liječenje biće dati besplatno.” *BPP, Princip 24*

“Pri prijemu u zatvor, svi zatvorenici će bez odlaganja biti pregledani od strane člana službe za medicinsku njegu u instituciji. U svojim dosadašnjim izvještajima CPT je preporučio da svaki novopridošli za-

tvorenik bude odgovarajuće intervjuisan i, ukoliko je potrebno, fizički pregledan od strane ljekara što je prije moguće nakon njegovog prijema. Trebalo bi dodati da u nekim zemljama, pregled na prijemu vrši kvalifikovani medicinski radnik, koji odgovara doktoru. Ovaj pristup može da se uzme kao efikasan način korišćenja dostupnih sredstava.

Poželjno je da letak ili brošura budu dati zatvorenima na prijemu, odakle će dobiti informaciju o postojanju i radu službe za zdravstvenu njegu i podsjetiti ih na osnovne mjere higijene.” *CPT, GR3, § 33*

1. Bolesni zatvorenici kojima treba specijalno liječenje biće prebačeni u specijalizovane institucije ili u civilne bolnice. Kada institucija ima bolnicu, njihova oprema, namještaj i farmaceutski proizvodi trebaju da budu adekvatni za liječenje bolesnih zatvorenika, a postojaće i zaposleni koji se sastoje od obučanih službenika.

2. Usluge kvalifikovanog stomatologa biće dostupne svakom zatvoreniku.” *SMR, Pravilo 22*

1. Medicinski radnik će preuzeti njegu fizičkog i mentalnog zdravlja zatvorenika i svaki dan će obilaziti sve bolesne zatvorenike, sve one koji se žale na bolest i svakog zatvorenika na koga mu je ukazana posebna pažnja. *SMR, Pravilo 25 (slično određenje nalazi se u EPR, Pravilu 30) (pogledati i, EPR, Pravilo 43.1)*

“Polijski službenici će osigurati punu zaštitu zdravlja zatvorenika u njihovom pritvoru i, posebno, preduzeće hitne mjere da osiguraju medicinsku uslugu kad god je to potrebno.” *Kodeks ponašanja policijskih službenika, član 6.*

“Dok su u zatvoru, zatvorenima mora biti omogućeno da imaju pristup ljekaru u bilo koje vrijeme, bez obzira na njihov trenutni status (u pogledu posebnog pristupa ljekaru za zatvorenike u samicama, pogledati paragraf 56 CPT-jevog II Opšteg izvještaja: CPT/Inf (92)

3). Služba zdravstvene njege bi trebala biti organizovana na načina da udovolju zahtjevima za konsultacije sa ljekarem bez neopravdanog odlaganja.

Zatvorenici treba da imaju pristup službi zdravstvene njege na povjerljivoj osnovi, na primjer, putem poruke u zapečaćenoj koverti. Dalje, zatvorski službenici neće težiti da pregledaju zahtjeve za posjete ljekaru.” *CPT, GR3, § 34*

Pogledati i *ACPR, A-4 i IDRCPLD, član 25.*

Komentari

Mehanizam za posjete treba da ima potrebne informacije koje će im dozvoliti da uporede zdravstvenu njegu zatvorenika i civila. Kvalitet njege koja se pruža licima lišenim svoje slobode mora biti jednaka onoj koja je dostupna van zatvorskog sistema (princip jednakosti).

Novopridošle zatvorenike treba da pregleda ljekar ili kvalifikovani medicinski radnik pri prijemu. Pregled omogućava medicinskom osoblju da otkriju bolesti koje postoje, kao i povrede koje su mogle biti nanijete zadržanom licu dok je boravio u pritvoru na prethodnoj lokaciji. Proces pregleda je važan i sa aspekta zaštite zadržanih lica i osoblja od prenosivih bolesti.

Pristup ljekaru mora biti dozvoljen svim zadržanim licima bez nepotrebnog odlaganja (ako nije hitno, rok je jedan dan). Uslovi pod kojima se zatvorenici pregledaju trebaju da poštuju njihovo dostojanstvo. Zbog toga medicinske konsultacije treba da se održavaju nasamo ili najmanje tako da zatvorsko osoblje i drugi zatvorenici ne mogu da čuju razgovor. Osoblje mjesta za zadržavanje treba da dozvoli pristup ljekaru, a da zatvorenik ne mora saopštiti razlog zbog kojeg traži konsultacije.

Zadržana lica kojima je potrebno specijalističko liječenje trebaju da imaju pristup ovakvom liječenju, ili putem konsultacija sa specijalistom u okviru mjesta za zadržavanje ili prebacivanjem do tog specijaliste. Svako mjesto za zadržavanje treba da ima specijalne mjere za hitnu evakuaciju u bolnicu.

Uskraćivanje pristupa liječenju može dostići nivo zlostavljanja.

Zadržana lica ne treba da plaćaju za usluge medicinske njege.

Ukoliko tim za posjete nema kvalifikovanog ljekara u svom sastavu, članovi tima moraju preuzeti zadatak da zatraže opšte informacije o stanju zdravlja lica lišenih slobode: najčešće bolesti, uočavanje prenosivih i zaraznih bolesti, smrt. Oni bi trebali da prouče sistem dobijanja pristupa medicinskoj njezi.

Referentne tačke

- Koja su najučestalija medicinska stanja?
- Da li zatvor ima strategiju za njihova rješavanja?
- Da li je zatvor uključen u nacionalne strategije za liječenje TB, HIV/AIDS i drugih učestalih stanja?
- Gdje se odvijaju konsultacije i u kojim uslovima?
- Koliko je teško licima lišenim svoje slobode da dobiju pristup medicinskim uslugama (koliko dugo čekaju na pregled ljekara, pregled spoljnog specijaliste)?
 - Na svoj zahtjev: kakva je procedura?
 - putem medicinskog osoblja: koliko često posjećuju objekat?
 - kroz osoblje za nadzor: koje su procedure?
- Da li je medicinsko osoblje na dužnosti i noću i danju?
- Da li postoji procedura za hitnu medicinsku evakuaciju u toku dana/noći?
- Kako je organizovan pristup psihologu?
- Postoje li pritužbe na diskriminatornu praksu u davanju pristupa ljekarima ili liječenju?

Ljekovi

- Koliko je skladištenje (npr. odgovarajuća temperatura) lijekova odgovarajuće?
 - Kako se naručuju lijekovi?
 - Kako se sprovodi kontrola zaliha?
-

MEDICINSKO OSOBLJE

Standardi

“1. Medicinski radnik je dužan da vodi računa o fizičkom i mentalnom zdravlju zatvorenika i na dnevnoj osnovi posjećuje sve bolesne zatvorenike, sve koji se žale na bolest, ili one na koje im je skrenuta posebna pažnja.

2. Medicinski radnik će podnijeti izvještaj direktoru kad god smatra da je ili da će zatvorenikovo fizičko ili mentalno zdravlje biti narušeno zbog zatvaranja ili zbog nekog od uslova zatvaranja.” *SMR, Pravilo 25 (slično određenje nalazi se u EPR, Pravilu 30) (pogledati i EPR, Pravilo 43)*

“1. Svaki zatvor imaće službu od najmanje jednog kvalifikovanog ljekara opšte prakse.

2. Trebalo bi napraviti takav aranžman koji će obezbijediti da kvalifikovani ljekar bude u hitnim slučajevima dostupan u bilo koje vrijeme bez odlaganja. 3. Kada zatvori nemaju ljekara na puno radno vrijeme, ljekar koji radi skraćeno radno vrijeme će obavljati redovne posjete. 4. Svaki zatvor će imati osoblje koje je adekvatno obučeno za zdravstvenu njegu. 5. Usluge kvalifikovanog stomatologa i oftalmologa trebaju biti dostupne u svim zatvorima.” *EPR, Pravilo 41*

“1. U svakoj instituciji biće dostupne usluge najmanje jednog kvalifikovanog medicinskog radnika koji treba da ima i neko znanje iz psihijatrije. Medicinske usluge bi trebalo organizovati u uskoj vezi sa upravom za opšte zdravlje zajednice ili zemlje. One bi trebalo da uključe psihijatrijske usluge za dijagnozu i, u adekvatnim slučajevima, liječenje stanja mentalne poremećenosti.

2. Bolesni zatvorenici kojima je potrebno specijalističko liječenje biće prevezeni u specijalističke institucije ili civilne bolnice. Kada bolnica postoji u okviru institucije, njihova oprema, namještaj i farmaceutske zalihe trebaju biti odgovarajuće za medicinsku njegu i liječenje bolesnih zatvorenika i treba da ima zaposlene koji imaju odgovarajuću obuku.” *SMR, Pravilo 22 (slično određenje ima EPR, Pravilo 26)*

“Zatvorska služba za zdravstvenu njegu trebalo bi da je u mogućnosti da pruži redovne ambulantske konsultacije i hitno liječenje (naravno, dodatno tu često mogu da budu jedinice bolničkog tipa sa krevetima). Usluge kvalifikovanog stomatologa trebaju da budu dostupne svakom zatvoreniku. Dalje, zatvorski ljekar trebao bi da bude u mogućnosti da pozove specijalističku službu.

Što se tiče hitnog liječenja, ljekar bi uvijek trebao da bude dežuran. Dalje, neko ko je kompetentan da pruži prvu pomoć bi trebao da uvijek bude prisutan u zatvorskim prostorijama, po mogućnosti neko sa kvalifikacijama medicinskog osoblja.

Ambulantsko liječenje bi trebalo da se nadgleda, po potrebi, od osoblja za zdravstvenu njegu; u mnogim slučajevima nije dovoljno da nastavak liječenja zavisi od inicijative zatvorenika.” *CPT, GR3, § 35*

5

“Za zdravstvene radnike, posebno ljekare, kršenje medicinske etike je:

(b) potvrđivanje ili učestvovanje u potvrđivanju podobnosti zatvorenika ili pritvorenika za bilo koju vrstu postupanja ili kažnjavanja koja može negativno uticati na njihovo fizičko ili mentalno zdravlje i koja nisu u skladu sa relevantnim međunarodnim instrumentima, ili da na bilo koji način učestvuje u nametanju takvog postupanja ili kažnjavanja koje nije u skladu sa relevantnim međunarodnim instrumentima.” *UN Principi medicinske etike koja se tiče postupanja medicinskog osoblja, posebno ljekara, u zaštiti zatvorenika i pritvorenika protiv mučenja i drugog okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Princip 4.*

“Medicinsko osoblje je potencijalno osoblje u riziku u bilo kojem zatvoru. Njihova dužnost da se staraju za svoje pacijene (bolesne zatvorenike) može često biti u konfliktu sa razmišljanjem uprave zatvora i sa sigurnošću. Ovo može stvoriti teška etička pitanja i izbore. Da bi se garantovala njihova nezavisnost u stvarima koje se tiču zdravstvene njege, CPT smatra važnim da takvo osoblje treba da bude usklađeno što je bliže moguće sa glavnim tokovima pružanja medicinske njege u društvu.” *CPT, GR3, § 71*

Pogledati i *SMR, Pravila 23-25 i IDRCPLD, član 29.*

Komentari

Pri ispitavanju pružanja zdravstvene njege u mjestima za zadržavanje, mehanizmi za posjete će trebati da obrate posebnu pažnju na ulogu medicinskog osoblja i njihove autonomije u donošenju medicinskih odluka. Oni obično imaju sljedeće zadatke:

- Da osiguraju da opšti uslovi zadržavanja doprinose zdravom okruženju izvještavajući relevantne organe o mogućem uticaju na zdravlje koje imaju postupanje i uslovi zadržavanja;
- Da uoče prenosive bolesti i sugerišu mjere za izbjegavanje daljeg prenošenja;
- Da obezbijede pristup zatvorenika individualnim konsultacijama i liječenju;
- Da upute relevantne individualne slučajeve kod specijaliste.

Ovi višestruki zadaci znače da je ljekar u kontekstu mjesta za zadržavanje i lični ljekar za zadržana lica i savjetnik uprave mjesta za zadržavanje. Ovo može dovesti do konflikta interesa. Uloga savjetnika zatorske uprave trebala bi biti ograničena na savjete kako da se poprave opšti i individualni zdravstveni uslovi. Ni pod kojim uslovima ne može se tražiti od ljekara ili medicinskog osoblja da učestvuju u sprovođenju kazne. Ovo je kontradiktorno medicinskoj etici i savremenom tumačenju SMR. U donošenju medicinskih odluka, medicinsko osoblje mora da ima maksimalnu nezavisnost u pogledu organa za zadržavanje. Ovo se najbolje postiže ukoliko su integrisani u opšti zdravstveni sistem države, a ne da zavise od organa na vlasti u mjestu za zadržavanje.

Medicinsko osoblje je vezano opštim kodeksom povjerljivosti.

Kompetentnost medicinskog osoblja, njihova nezavisnost i profesionalna etika, i kvalitet njege koju pružaju, može biti ocijenjeno samo od strane specijaliste. Zato se preporučuje tijelima za posjete da uključe ili imaju pristup kvalifikovanim ljekarima.

19. O ovom pitanju pogledati na primjer PRI, Kako staviti standarde u primjenu, p.80, § 39ff.

Referentne tačke

- Kakav je sastav medicinskog tima (broj ljekara, medicinskog osoblja, psihologa, psihijatara, drugo)?
 - Da li oni imaju odgovarajuće profesionalne kvalifikacije?
 - Koliko su integrirani u javni medicinski servis, uključujući i sa aspekta pristupa dobrima, uslugama, informacijama i obuci?
 - Da li je njihovo vrijeme odgovara potrebama zatvora?
 - Koji su njihovi zadaci?
-

POSEBNA ZDRAVSTVENA NJEGA ZA ŽENE I BEBE

Standardi

“(...) Što se tiče žena lišenih svoje slobode, da bi se ispoštovao princip jednakosti njege potrebno je da zdravstvenu njegu pružaju ljekari i medicinsko osoblje koji imaju posebnu obuku o pitanjima zdravlja žena, uključujući ginekologiju. Štaviše, u mjeri u kojoj su preventivne zdravstvene mjere koje su od posebnog značaja za žene, kao što je pregled za rak grudi ili grlić materice, dostupne u spoljnoj zajednici, one bi trebale biti ponuđene i ženama lišenim slobode.” *CPT, GR 10, §32*

“1. U ženskim institucijama postojaće specijalni smještaj za svu potrebnu pre natalnu i post natalnu njegu i liječenje. Kad god je izvodljivo, urediće se da se djeca rađaju u bolnici van institucije. Ukoliko je dijete rođeno u zatvoru, ta činjenica neće biti spomenuta u njegovom izvodu iz knjihe rođenih.

2. Kada je dozvoljeno da odojčad ostanu u instituciji sa svojim majkama, obezbijediće se da u jaslicama, gdje će se držati odojčad u vrijeme kada se majke ne brinu o njima, bude zaposleno kvalifikovano osoblje.” *SMR, Pravilo 23 (pogledati i EPR, Pravilo 36)*

“Očigledno je da bebe ne bi trebale da se rađaju u zatvoru, i uobičajena praksa u zemljama članicama Savjeta Evrope je da se, u određenom trenutku trudna zatvorenica prebaci spoljnu bolnicu. Uprkos tome, s vremena na vrijeme, CPT nailazi na primjere kada su trudne žene lisicama ili nekako drugačije vezane za krevete ili druge djelove namještaja u toku ginekološkog pregleda ili porođaja. Takav pristup je u potpunosti neprihvatljiv, i mogao bi sigurno biti kvalifikovan kao nečovječno i ponižavajuće postupanje. Drugi način za ispunjavanje sigurnosnih potreba može i trebao bi biti nađen.” *CPT, GR 10, §27.*

Pogledati i *ACPR, B-2b), c), d) i e) and IDRCPLD, član 20.*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebali bi biti svjesni da su zatvori često loše prilagođeni posebnim potrebama žene i da ova situacija utiče i na njihovo fizičko i na mentalno zdravlje. Pored toga, žene mogu biti zlostavljane, uključujući i seksualno, prije zatvaranja. U mnogim zemljama one ostaju da budu ugrožene čak i nakon zatvaranja.

Treba da se pruži ginekološka njega. Potrebe u trudnoći i materinstvu trebaju da budu posebno riješene.

Referentne tačke

- Postoji li ginekolog u medicinskom timu i kakvo mu je radno vrijeme?
 - Kakvi su uslovi za pristup ginekologu?
 - Da li su riješene posebne potrebe trudnih žena?
 - Da li su riješene specijalne potrebe majki sa bebama?
 - Gdje se žene porađaju?
 - Kada mala djeca žive sa ženama koje su zadržane, da li postoji pristup pedijatru?
 - Da li žene imaju isti standard zdravstvene njege kao i muškarci?
-

POSEBNA ZDRAVSTVENA NJEGA ZA MENTALNO OBOLJELE ZATVORENIKE

Standardi

“1. Lica za koja se utvrdi da su duševno bolesna neće se držati u zatvorima i organizovaće se njihov premještaj u mentalne institucije što je prije moguće.

2. Zatvorenici koji boluju od drugih mentalnih oboljenja ili abnormalnosti biće praćeni i liječeni u specijalizovanim institucijama pod ljekarskim nadzorom;

3. U toku njihovog boravka u zatvoru, takvi zatvorenici biće pod specijalnim nadzorom medicinskog radnika;

4. Medicinska ili psihijatrijska služba kaznenih institucija obezbijediće psihijatrijsko liječenje i svih drugih zatvorenika kojima je potrebno takvo liječenje” *SMR, Pravilo 82*

“1. Lica koja boluju od mentalne bolesti i na čije stanje mentalnog zdravlja ne pogoduje boravak u zatvoru treba da budu zadržana u ustanovi koja je specijalno namijenjena toj svrsi.” *EPR, Pravilo 12* “1. Specijalizovani zatvori ili odjeljenja pod medicinskim nadzorom biće dostupni za praćenje i liječenje zatvorenika koji pate od mentalnog poremećaja ili abnormalnosti, a koji nužno ne podpadaju pod odredbe Pravila 12. 2. Zatvorska medicinska služba obezbijediće psihijatrijsko liječenje svih zatvorenika kojima je potrebno takvo liječenje i obratiće posebnu pažnju na prevenciju samoubistva.” *EPR, Pravilo 47*

“Zatvorenici koji pate od ozbiljnih mentalnih poremećaja trebaju da budu držani i da se o njima stara u bolničkim prostorijama koje su adekvatno opremljene i imaju adekvatno obučeno osoblje. Odluku da se zatvorenik primi u javnu bolnicu treba da donese psihijatar, a ta odluka predmet je odobrenja od strane nadležnih organa.” *R(98)7, para. 55.*

“Često se ističe, sa etičkog aspekta, da je adekvatno da mentalno oboljeli zatvorenici budu hospitalizovani van zatvorskog sistema, u institucije za koje je odgovorna služba javnog zdravlja. Sa druge strane, može se diskutovati o tome da postojanje psihijatrijskog odjeljenja u okviru zatvorskog sistema omogućava da briga bude sprovedena u optimalnim sigurnosnim uslovima, a da pri tome aktivnosti medicinske i socijalne službe budu intenzivirane u okviru sistema.” *CPT GR3, § 43.*

Pogledati i *ACPR, B-5-b), c) i d) i IDRCPLD, član 17.*

Komentari

Procenat zadržanih lica koja pate od mentalnih poremećaja je obično veći nego kod opšte populacije, tako da mehanizmi za posjete trebaju da budu u mogućnosti da nadgledaju obim u kojem zadržana lica koja pate od mentalnih oboljenja dobijaju odgovarajuće liječenje i njegu. Liječenje i njega bi trebali biti prepisani i nadgledani samo od strane psihijatra specijaliste.

Kada je to potrebno, njega treba da se pruži u okviru odgovarajuće ustanove. Većina međunarodnih standarda je utemeljena na vjerovanju da su psihijatrijske bolnice najbolje mjesto da se takvo specijalističko liječenje pruži, i zato preporučuju transfer zadržanih lica sa ozbiljnim mentalnim oboljenjima u psihijatrijske bolnice.

Sa druge strane, kako je izložio CPT u svom 3. Opštem izvještaju, otvaranje psihijatrijskog odjeljenja u okviru zatvorskog sistema bi isto tako mogla biti prednost. CPT se nada sa bi ovo moglo uvećati nivo profesionalnosti u radu sa mentalno oboljelim ili poremećenim zatvorenicima.

Da bi bili u stanju da procijene da li su psihijatrijske službe u mjestu za zadržavanje dovoljne, tim za posjete će trebati da uključi, možda na povremenoj osnovi, visoko kvalifikovanog psihijatra. Ukoliko takav specijalista nije dostupan, tijelo za posjete ipak može da utvrdi koja politika njege mentalnog zdravlja postoji, i da li je ta politika dobro osmišljena i koordinirana sa odgovarajućom zdravstvenom službom van zatvora.

Povezana, ali sa druge strane različita tema je ona o licima koja su obavezujuim nalogom zadržana u psihijatrijskim bolnicama. Neki mehanizmi za posjete kao što je CPT, ili mehanizmi pod OPCAT-om, mogu da uključe u svoj mandate nadgledanje uslova u kojima su takva lica zadržana. Ova tema nije obrađena u ovom priručniku, ali su date reference za odgovarajuću literaturu.

Referentne tačke:

- Da li je zadržanim licima koja su primljena u ustanovu u zadnjih 12 mjeseci postavljena dijagnoza mentalnog oboljenja ili poremećaja?
 - U slučaju takve dijagnoze, što se dešava sa zadržanim licem (tj. transfer u neku spoljnu psihijatrijsku bolnicu; prebačaj na posebno odjeljenje u okviru ustanove; bez specijalnih aranžmana)?
 - Ko je zadužen za liječenje tih zadržanih lica (psihijatar, opšti ljekar)?
 - Koliko psihijatara radi u ustanovi, i koliko često su prisutni?
 - Kakvo liječenje dobijaju zadržana lica koja su mentalno oboljela (lijekovi, rehabilitacione aktivnosti, itd.)?
-

Dodatna literatura

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Poglavlje IV psihičko i fizičko zdravlje zatvorenika, pp.69 do 98).

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. (Zatvorenici i zdravstvena njega, pp.49 –58)

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Poglavlje V-Kontakt zatvorenika sa spoljašnjim svijetom, pp.101-115; Poglavlje VI – Programi za zatvorenike, pp. 7-149)

UNHCHR, Ljudska prava i zatvori, Ženeva 2003. (Poglavlje 4: Zdravstvena njega zatvorenika, pp.46-63).

Posebni standardi

CPT III Opšti izvještaj o aktivnostima, Službe zdravstvene njege u zatvorima, CPT/Inf(93)12§ 30-77.

CPT X Opšti izvještaj o aktivnostima, Žene lišene svoje slobode, CPT/Inf(2000)13, §26-33)

CPT VIII Opšti izvještaj o aktivnostima, Prisilno stavljanje u psihijatrijske ustanove, CPT/Inf (98)12,§25-58)

Međunarodni savjet zatvorskih medicinskih službi, Zakletvaiz Atine za zatvorske ljekare, 1979. www.icpms.int/terfree.it/atheus

UN Principi za zaštitu lica sa mentalnim oboljenjima, 1991.

OSOBLJE

Osoblje koje je zaduženo za zadržana lica ne smije biti zaboravljeno od strane mehanizma za posjete u procesu nadgledanja uslova zadržavanja, jer oni u velikoj mjeri određuju kako će zadržana lica biti liječena. Ključ za humano mjesto za zadržavanje leži u kvalitetu odnosa između osoblja i zatvorenika.

Sledeći faktori igraju ulogu u određivanju kvalitetnog osoblja:

- Organizacija (veličina radne snage, broj žena u radnoj snazi, udio osoblja koje je u direktnom kontaktu sa zatvorenicima, radno vrijeme i uslovi)
- Zapošljavanje i osnovna obuka
- Stručne sposobnosti i stav
- Uslovi rada i status
- Specijalizacija
- Korišćenje sile
- Stav prema rodnoj ravnopravnosti i multikulturalizam
- Direktor

Osoblje može biti grupisano po sledećim kategorijama (mada neke oblasti mogu biti kombinovane):

- Uprava
- Unutrašnji nadzor
- Spoljni nadzor/obezbjeđenje (ne uvijek nad direktnim autoritetom upravnika zatvora)
- Medicinsko osoblje
- Socijalno osoblje (ono sa zaduženjem za dnevni život posebnog sastava zatvorenika)

- Osoblje za transport
- Osoblje za obrazovanje (edukacija, aktivnosti, rad)
- Osoblje za nabavku

Obim u kojem je tijelo za posjete ovlašćeno da nadgleda stvari koje se tiču osoblja varira. U svakom slučaju, za članove je važno da razgovaraju sa osobljem. Uslovi zadržavanja zadržanih lica su i uslovi za rad osoblja, i njihov pogled na funkcionisanje ustanove, i poboljšanje koje onismatraju neophodnim, su veoma relevantni.

Osoblje

- Opšta pitanja
 - Obuka zatvorskog osoblja.
-

OPSTA PITANJA

Standardi

“1. Zatvorska uprava će obezbijediti pažljiv odabir osoblja na svim nivoima, jer od njihovog integriteta, humanosti, stručne sposobnosti i od toga da li su lično pogodni za taj posao zavisi pravilna uprava institucijom.

1 Zatvorska administracija treba da u kontinuitetu teži da ubijedi i zadrži u tom ubjeđenju i javnost i osoblje da je ovaj posao socijalni servis od velike važnosti, a da bi se to postiglo treba koristiti sva odgovarajuće sredstva za informisanje javnosti.

2 Da bi se obezbijedio gore navedeni cilj, osoblje treba birati na puno radno vrijeme kao profesionalne zatvorske službenike i dati im status državnih službenika čije zaposlenje zavisi samo od dobrog vladanja, efikasnosti i fizičke spremnosti. Plate trebaju da budu odgovarajuće da bi privukle i zadržale odgovarajuće ljudstvo; Beneficije za zapošljavanje i uslovi rada trebaju da budu povoljni zbog zahtjevne prirode posla.” *SMR, Pravilo 46 (pogledati i Pravilo 54.)*

“Zatvorsko osoblje sprovodi jednu važnu javnu djelatnost i njihov odabir, obuka i uslovi rada treba da im omoguće da održavaju visoke standarde u njihovoj brizi o zatvorenicima”. *EPR, Pravilo 8*

“Zatvorska uprava treba da kao prioritet postavi poštovanje pravila koja se tiču osoblja”. *EPR, Pravilo 73*

“(…) Rodno miješano osoblje je važna garancija protiv zlostavljanja u mjestima za zadržavanje. Prisustvo muškog i ženskog osoblja može imati povoljan uticaj u smislu zatvorske etike i njegovanja stepena normalnosti u mjestu za zadržavanje..” *CPT, GR10, § 23*

Kamen temeljac humanog zatvorskog sistema će uvijek biti pravilno odabrano i obučeno zatvorsko osoblje koje zna kako da prihvati odgovarajući stav u odnosu sa zatvorenicima i da prepozna svoj posao

više kao poziv nego kao samo posao. Građenje pozitivnih odnosa sa zatvorenicima trebalo bi biti prepoznato kao ključni elemenat toga poziva.

Nažalost, CPT često nalazi da su odnosi između osoblja i zatvorenika formalne prirode i na disanci, sa osobljem koje usvaja režimski stav prema zatvorenicima i u pogledu verbalne komunikacije sa njima kao marginalnim aspektom svog posla. Sledeća praksa kojoj često svjedoči CPT je simptomatična za takav pristup: prinuđavanje zatvorenika da stoje licem okrenuti prema zidu dok čekaju zatvorsko osoblje da ode ili posjetioci da prođu; prinuđivanje zatvorenika da sagnu glavu i drže ruke sastavljene na leđima dok se kreću po ustanovi; zatvorski čuvari koje nose svoje palice na vidljiv ili čak provokativan način. Takva praksa je nepotrebna sa stanovišta sigurnosti i neće uraditi ništa u promovisanju pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika.

6 Pravi profesionalizam zatvorskog osoblja zahtijeva da oni budu sposobni da se bave zatvorenicima na pristojan i human način dok vode računa o stvarima koje se tiču sigurnosti i reda. U ovom pogledu zatvorska uprava treba da ohrabruje osoblje da ima razuman osjećaj povjerenja i očekivanja da su zatvorenici voljni da se pravilno ponašaju. Razvoj konstruktivnih i pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika neće samo smanjiti rizik od zlostavljanja nego i poboljšati kontrolu i sigurnost. Zauzvrat, ovo će učiniti da osoblje ima veću poslovnu satisfakciju.

Obezbjedivanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika zavisiće u velikoj mjeri od prisustva adekvatnog broja osoblja u bilo koje vrijeme na bilo kom mjestu koje zatvorenici koriste za svoje aktivnosti u okviru ustanove za zadržavanje. CPT delegacije često nalaze da ovo nije slučaj. Sveukupna niska popunjenost osobljem i/ili posebni sistemi za prisustvo osoblja koji umanjuju mogućnost direktnog kontakta sa zatvorenicima, će sigurno spriječiti razvoj pozitivnih odnosa; u širem smislu, ovo će stvoriti nesiguran ambijent i za osoblje i za zatvorenike.

Takođe trebalo bi primijetiti da kada nema dovoljno osoblja, značajna količina prekovremenog rada može se pokazati kao neophodna da

bi se zadržao osnovni nivo sigurnosti i režim izvršavanja posla u ustanovi. Ovakav način poslovanja može lako rezultirati u velikom nivou stresa kod osoblja i njihovo rano stanje iznemoglosti, situacija koja će, vjerovatno, pogoršati napetost svojstvenu svakom zatvorskom okruženju.” *CPT, GR 11, § 26*

Pogledati i *IDRCPLD, član 7 paragraf 1.*

Maloljetnici

“Osoblje bi trebalo da bude kvalifikovano i da uključi dovoljan broj specijalista kao što su edukatori, instruktori za stručno usavršavanje, savjetnici, socijalni radnici, psiholozi i psihijatri. Ovo i drugo specijalizovano osoblje bi normalno trebalo biti zaposleno za stalno. (...)” *RPJDL, Pravilo 81.1*

“Uprava treba da obezbijedi pažljiv odabir i zapošljavanje svakog stepena i vrste osoblja, jer pravilno upravljanje zatvorskim ustanovama zavisi od njihovog integriteta, humanosti, sposobnosti i profesionalnih kapaciteta da rade sa maloljetnicima, kao i osoblje koje je odgovarajuće za posao.” *RPJDL, Pravilo 82.3*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da obrate posebnu pažnju na ponašanje osoblja, jer oni igraju centralnu ulogu u opštoj atmosferi u mjestu za zadržavanje. Ovo je razlog zašto je posebno važno da se osoblje bira u skladu sa jasnim kriterijumima u pogledu njihovih sposobnosti i ličnih osobina. Radna snaga mora biti dovoljna u broju ali i sposobna da odgovori potrebi fizičke sigurnosti, ali takođe i humanom kontaktu između osoblja i zadržanih lica. Balans muškog i ženskog osoblja trebalo bi da idealno reflektuje onaj u sveukupnom društvu.

Uslovi službe i status osoblja direktno utiče na stav prema zadržanim licima. Plata, radno vrijeme, karijera i mogućnost promjene zaduženja i napredovanja su važne oblasti na koje treba obratiti pažnju.

Zbog zaštite zatvorenika, zatvorsko osoblje treba da bude disciplinovano, sa jasnom strukturom izvještavanja. Sa druge strane, ne postoji operativni razlog da zatvorska služba bude vojna struktura, sa vojnim činovima.

Ponašanje osoblja u pogledu zatvorenika zavisi od formalnih i neformalnih uputstava koja im se daju. Na osoblje utiče stav i ponašanje njihove sopstvene hijerarhije, izjeva koje daju političari i stav građana prema zadržanim licima. Uticaj direktora je od posebnog značaja u bilo kojem mjestu za zadržavanje.

Tim za posjete treba pažljivo da posmatra kvalitet odnosa između osoblja i zatvorenika, što se ogleda u biranju riječi, tonu glasa, tjelesnom govoru, kao i njihovoj reakciji u određenim situacijama.

Referentne tačke

Tijelo za posjete treba da ima sledeće informacije:

- Broj osoblja u direktnom kontaktu sa zatvorenicima, i njihov procenat u odnosu na ostalo osoblje;
 - Kriterijum za odabir – nivo obrazovanja i lični profil;
 - Osnovna obuka i obuka koja je u toku;
 - Prosječna plata;
 - Broj ženskog osoblja i nivo ovlašćenja;
 - Kako se osoblje obraća zadržanim licima, a kako zadržana lica osoblju;
 - Kontakt između osoblja i zatvorenika;
 - Stav osoblja prema zatvorenicima, njihovim nadređenima i prema svom poslu;
 - Pristup direktora zatvorenicima;
 - Učestalost kojom direktor posjećuje sve djelove mjesta za zadržavanje.
-

OBUKA OSOBLJA

Standardi

“1. Osoblje treba da posjeduje odgovarajući standard obrazovanja i inteligencije.

Prije stupanja na dužnost, osoblju će biti dat niz obuka o njihovim opštim i posebnim dužnostima i biće obavezni da prođu teorijsko i praktično testiranje.

Nakon stupanja na dužnost i u toku njihove karijere, osoblje će održavati i poboljšavati svoje znanje i profesionalne kapacitete pohađanjem niza obuka u toku službe koji će biti organizovani u regularnim intervalima.” *SMR, Pravilo 47*

“1.Prije stupanja na dužnost, osoblju će biti pruženo niz obuka o njihovim opštim i posebnim dužnostima i od njih će biti zahtijevano da prođu teorijsko i praktično testiranje.

2. Uprava će obezbijediti da, u toku njihove karijere, svo osoblje zadrži i poboljša svoje znanje i profesionalne kapacitete pohađanjem niza obuka u toku službe koji će biti organizovani u odgovarajućim intervalima.” *EPR, Pravilo 81 (pogledati i Pravilo 81.3 i 81.4)*

“Izvršno osoblje, medicinsko osoblje, policijski službenici I svi drugi koji su uključeni u čuvanje ili rad sa bilo kojim pojedincem koji je pod bilo kojim vidom zadržavanja, pritvora ili zatvora mora da dobije odgovarajuće smjernice i obuku”. *GC 20, paragraf 10*

“Na kraju, CPT želi da naglasi veliku važnost koju pridaje obuci osoblja za izvršavanje zakona (koje treba da uključi obrazovanje o ljudskim pravima – vidi takođe član 10 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka). Vjerovatno ne postoji bolja garancija protiv zlostavljanja lica lišenog svoje slobode nego pravilno obučen policijski ili zatvorski službenik. Kvalifikovani službenici će moći uspješno da sprovedu svoje dužnosti bez upotrebe zlostavljanja i da se izbore sa postojanjem osnovnih garancija za pritvorenike i zatvorenike.” *CPT, GR 2, § 59*

“U vezi sa tim, CPT vjeruje da bi sposobnost za komunikaciju sa drugima bila jak faktor u procesu zapošljavanja osoblja za izvršavanje zakona i da bi, u toku obuke, trebalo obratiti veliku pažnju na razvijanje vještine komunikacije sa drugim licima, koja se bazira na poštovanju ljudskog dostojanstva. Posjedovanje tih vještina će često omogućiti policijskom ili zatvorskom službeniku da smiri situaciju koja bi se drugačije mogla pretvoriti u nasilje, i, uopšte, da dovede do snižavanja tenzija i podizanja kvaliteta života, u policijskim ili zatvorskim ustanovama, u korist svih učesnika.” *CPT, GR 2, § 60*

Pogledati i *IDRCPLD, član 7 paragraf 2.*

Maloljetnici

“Osoblje bi trebalo da dobije takvu obuku koja će ih osposobiti da svoje obaveze sprovede efikasno, posebno obuku o dječijoj psihologiji, dječijem dobrostanju i međunarodnim standardima i normama ljudskih prava i prava djeteta, uključujući i ova Pravila. Osoblje mora da održava i uvećava svoje znanje i profesionalne kapacitete pohađanjem niza obuka u toku službe, koje se trebaju organizovati u odgovarajućim intervalima u toku njihove karijere.” *RPJDL, Pravilo 85*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da budu svjesni da kvalifikovano osoblje sa dobrim nivoom obuke formira osnovu humanog kaznenog sistema, i trebaju da se informišu o obuci koja je pružena i njenoj prikladnosti. Obuka treba da istakne osnovne etičke vrijednosti koje su potrebne za rad sa drugim ljudskim bićima na human način, a tek onda da se fokusiraju na tehničke sposobnosti (kao što je sigurnost i korišćenje sile). Obuka bi trebala da uključi područja kao što je međuljudska komunikacija, prevencija nereda, nenasilno rješavanje konflikata i smanjenje stresa.

Mogućnosti za kontinuiranim obukama trebala bi biti obezbijeđena svom osoblju, bez obzira na pol, godine i čin, bez bilo kakve diskriminacije.

Osoblje treba da ima pristup psihološkom nadzoru, podršci i savjetovanju, posebno nakon nasilnih insidenata.

Referentne tačke

- Koji su trenutni kriterijumi za zapošljavanje?
 - Koje osnovne obuke sada dobijaju novozaposleni (vrsta, dužina, tema, stepen)?
 - Koje su mogućnosti za kontinuirani trening? Da li se koriste?
 - Da li je osoblju koje radi sa specifičnim kategorijama, na primjer maloljetnicima, pružena specijalna obuka?
 - Da li obuka osoblja pokriva pritužbe, inspekciju i nadgledanje (uključujući i spoljašnje nadgledanje od strane mehanizama za posjete)?
-

Dodatna literatura

PRI, Kako staviti standarde u primjenu, London 2001. (Poglavlje VII – Zatvorsko osoblje pp.151 – 166)

Andrew Coyle, Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. (Zatvorsko osoblje i upravljanje zatvorima, pp.13 –30)

UNHCHR, Ljudska prava i zatvori, Ženeva 2003. (Poglavlje 12: Upravljanje zatvorom izatvorsko osoblje, pp.162-171)

POLICIJSKI PRITVOR

Neki mehanizmi za posjete imaju mandate da pokriju sva mjesta za zadržavanje, ili samo policijski pritvor. Čak i oni čiji mandat pokriva samo druge vrste mjesta za zadržavanje mogu primiti pritužbe o navodnom mučenju i zlostavljanju koje se desilo u periodu policijskog pritvora. Ovo može biti prvi put da zadržana lica upućuju svoje pritužbe, jer se često boje da se žale dok ne napuste policijski pritvor. Takve optužbe bi naravno trebalo predočiti u aktivnostima i izvještajima svih mehanizama za posjete, bez obzira na njihov određeni mandat. Kada postoji posebno tijelo koje je odgovorno za nadgledanje policijskog pritvora ili policijskih aktivnosti uopšteno, mehanizmi za posjete bi trebali da razmisle o povezivanju sa tim tijelom.

Posjete koje se sprovode u policijskim stanicama su drugačije od onih koje se sprovode u zatvorima. Kontakt sa spoljašnjim svijetom je obično posebno ograničen; Pritvorenici se stoga mogu osjećati ranjivijima u vezi razgovora sa delegacijom. Druge razlike uključuju materijalne uslove zadržavanja, koji nisu namijenjeni za duži boravak i stoga su jednostavniji. Garancije, za pritvorenike, uključujući i proceduralne garancije, uzimaju posebnu važnost, i mehanizmi za posjete moraju da obezbijede da su dobro obaviješteni o procedurama koje moraju da se slijede.

Tijelo za posjete treba da bude dobro informisano o lokalnim zakonima koji regulišu dužinu policijskog pritvora i ulozi sudije u odobravanju produženog pritvora. Lišavanje slobode od strane policije trebalo bi da bude kratkog trajanja. Nakon određenog kratkog perioda (obično između 24 i 72 sata), lice koje je pritvoreno od strane policije mora obično da bude ili pušteno ili dovedeno pred sudiju (lično) zbog donošenja odluke o daljem pritvoru ili puštanju.

U nekim slučajevima, sa druge strane, ova ograničenja se ne poštuju, i/ili sudije mogu da daju svoje odluke, a da lično ne vide zadržano lice. Načešće je u ovim satima odmah nakon hapšenja rizik od zlo-

stavljanja najveći. U skladu sa tim, dio: POSTUPANJE/ Mučenje i zlostavljanje se posebno odnosi na ovu vrstu zadržavanja.

OSNOVNE GARANCIJE

Standardi

“Zaštita pritvorenika zahtijeva da hitan i redovan pristup bude dat ljekarima i advokatima i, pod odgovarajućim nadzorom i kada istraga tako nalaže, članovima porodice”. *GC 20, paragraf 11 in fine*

“CPT daje posebnu važnost trima pravima za lica u policijskom pritvoru: pravo lica u pitanju da se činjenica njegovog pritvaranja saopšti trećem licu po njegovom izboru (članu porodice, prijatelju, konzulatu), pravo pristupa advokatu, i pravo da zatraži ljekarski pregled ljekara po njegovom izboru (pored svakog ljekarskog pregleda koji obavlja ljekar po pozivu policijskih organa). Ona su, po mišljenju CPT-a, tri osnovne garancije protiv zlostavljanja pritvorenih lica koje se trebaju primjenjivati od samog početka lišenja slobode, bez obzira kako to može biti nazvano u važećem pravnom sistemu (hvatanje, hapšenje itd.)” *CPT, GR2, § 36*

“CPT je više puta istakao da je, po njegovom iskustvu, period koji slijedi odmah nakon lišenja slobode, period kada je rizik od zatraživanja i fizičkog zlostavljanja najveći. Stoga je mogućnost za lica koja su stavljena pod policijski nadzor da imaju pristup advokatu u toku tog perioda, osnovna garancija protiv zlostavljanja. Postojanje takve mogućnosti imaće odvrćajući efekat na one koji imaju namjeru da zlostavljaju pritvorena lica; dalje, advokat je dobro pozicioniran da preduzme odgovarajuću radnju ukoliko se zlostavljanje stvarno dogodi. CPT prepoznaje da u cilju zaštite legitimnih interesa policijske istrage, može izuzetno biti potrebno da se na određeni vremenski period odloži pristup pritvorenog lica advokatu po njegovom izboru. Sa druge strane, ovo ne bi trebalo da se završi time da pravo pristupa advokatu bude potpuno uskraćeno u toku perioda u pitanju. U takvim slučajevima trebao bi biti uređen pristup drugom nezavisnom advokatu.

Pravo pristupa advokatu mora da sadrži i pravo da pritvorenik sa njim nasamo razgovara. Lice u pitanju dreba da, u principu, ima pravo da advokat bude prisutan u toku saslušavanja koje sprovodi policija. Naravno, ovo ne bi trebalo da spriječi policiju da ispita pritvoreno lice o hitnim stvarima, čak i u odsustvu advokata (koji ne mora biti odmah na raspolaganju), niti da odluči o zamjeni advokata koji sprječava sprovođenje saslušavanja.

CPT je istakao i da pravo na pristup advokatu ne treba da bude dato samo osumnjičenim kriminalcima nego i svima drugima koji imaju zakonsku obavezu da dođu – i ostanu – u policijskim prostorijama, npr. kao “svjedok”.

Dalje, da bi pravo na pristup advokatu bilo potpuno efikasno u praksi, trebale bi se donijeti odgovarajuće odredbe za lica koja nisu u mogućnosti da plate advokata.” *CPT GR 12, § 41*

“Lica koja su u policijskom pritvoru trebaju da imaju formalno prepoznato pravo pristupa ljekaru. Drugim riječima, ljekar bi uvijek trebao da bude pozvan bez odlaganja ukoliko lice traži ljekarski pregled; policijski službenici ne bi trebali da nastoje da filtriraju takve zahtjeve. Dalje, pravo na pristup ljekaru treba da uključi pravo lica u pritvoru da bude pregledano, ako tako želi, od strane ljekara po svom izboru (pored svakog ljekarskog pregleda koji je sproveo ljekar koga je odabrala policija).

Svi ljekarski pregledi lica u policijskom pritvoru moraju biti sprovedeni na način da ga policijski službenici ne mogu čuti i, osim ukoliko ljekar u pitanju ne zahtijeva drugačije u određenim slučajevima, van vidokruga tih službenika.

Važno je i da lica koja su puštena iz policijskog pritvora, a da nisu odvedena pred sudiju imaju pravo da direktno zatraže ljekarski pregled/uvjerenje od priznatog ljekara za forenzičku medicinu.” *CPT GR 12, §42*

“Pravo pritvorenog lica da činjenicu svog pritvaranja saopšti trećem licu trebalo bi u principu da bude garantovano od samog poč-

etka policijskog nadzora. Naravno, CPT prepoznaje da vršenje ovog prava može da podlegne određenim izuzecima, u cilju zaštite legitimnog interesa policijske istrage. U svakom slučaju, takvi izuzeci moraju biti jasno defonisani i striktno ograničeni u vremenu, i njihova primjena morabit biti praćena određenim garancijama (npr. svako odlaganje obavještanja o pritvoru da bude napismeno evidentirano uz objašnjenje razloga, i da se zatraži odobrenje starijeg policijskog službenika koji nije vezan za taj slučaj ili tužioca).” *CPT GR12, § 43*

“Lica koja su lišena svoje slobode od strane policije imaće pravo da o svom lišenju slobode obavijeste treće lice po svom izboru, da imaju pristup pravnoj pomoći i da imaju ljekarski pregled ljekara po svom izboru kad god je to moguće” *Evropski kodeks policijske etike, 2001, član 57*

Pogledati i *ACPR, A-17-b) i B-1 h) i g)*, i *IDRCPDL., član 36 paragraf 1.*

Maloljetnici

Pogledati *IDRCPDL, član 36 paragraf 4.*

Komentari

U časovima odmah nakon hapšenja pritvorenici su najranjiviji i u najvećem riziku od prekoračenja ovlašćenja od strane onih koji su zaduženi da se brinu o njima i drže ih u pritvoru. Zato je važno da ovlašćenje policije da privremeno zadržavaju lica bude praćeno odgovarajućim garancijama. CPT je identifikovao sledeće garancije kao garancije od posebne važnosti, od samog početka lišenja slobode:

- Obavještanje trećeg lica;
- Pristup advokatu;
- Pristup ljekaru.

Mehanizmi za posjete trebaju da postave sledeća pitanja:

Referentne tačke

- Da li je pritvorenik bio u mogućnosti da obavijesti svoju porodicu ili neko treće lice?
 - Da li je kontaktirao sa advokatom?
 - Da li ga je posjetio lekar?
 - Da li je maksimalna zakonska dužina pritvora ispoštovana?
 - Da li je pritvorenik doveden pred sudiju (lično)?
 - Da li je pritvorenik iznio neku formalnu optužbu za mučenje i koji je bio odgovor?
 - Da li postoji odvajanje muškaraca i žena? Maloljetnika i odraslih?
 - Da li postoji zaštita protiv drugih lica lišenih slobode koji mogu predstavljati prijetnju za zatvorenika?
 - Da li su određeni službenici odgovorni za rad sa maloljetnicima i ženama?
-

REGISTRI

Standardi

“CPT smatra da bi osnovne garancije koje su date licima pod policijskim nadzorom bile ojačane (i rad policijskih službenika vjerovatno olakšan) ukoliko bi postojao jedinstven i sveobuhvatan registar za nadzor za svako zadržano lice posebno, u kojem bi se bilježili svi detalji vezani za pritvaranje i akcije koje su u vezi njih preduzete (kada je lice lišeno slobode i razlozi za takvu mjeru; kada su mu saopštena prava; znaci povreda, mentalnih oboljenja, itd; kada je kontaktirana porodica/konzulat i advokat i kad su ga posjetili; kada mu je ponuđena hrana; kada je saslušan; kada je prebačen ili pušten, itd.). Iz raznih razloga (na primjer, predmeta u ličnom posjedu, činjenice o saopštavanju prava i pozivanju na njih) trebalo bi pribaviti potpis zadržanog lica i, ukoliko je potrebno, dato obavještenje ako potpisa nema. Dalje, pritvorenikov advokat treba da ima pristup tom registru o pritvoru.”
CPT, GR 2, § 40

Komentari

Upisivanje u registar predstavlja važnu garanciju jer ostavlja pisani trag svih važnih informacija u pogledu postupanja sa licem i slijeđenim procedurama. Postoje različite vrste informacija koje se registruju, a ove se informacije obično nalaze u različitim registrima. Mehanizmi za posjećivanje trebaju da budu upoznati sa registrima, i da budu u stanju da identifikuju da li su dokumenta pravilno popunjena. Ključne informacije uključuju ime pritvorenika, razlog za hapšenje; vrijeme hapšenja; saslušavanje; transfer; i davanje informacija trećim licima. Važno je ispitati da li je lice imalo mogućnost da uloži žalbu zbog pritvora dok je bilo pod nadzorom, i da li su/na koji način ove informacije registrovane.

Referentne tačke

- Da li su sledeće informacije registrovane: vrijeme hapšenja, vrijeme saslušavanja, vrijeme transfera ili puštanja; kada je obaviješteno treće lice; kada i kako je lice informisano o svojim pravima; kada ga je posjetio ljekar, advokat, neko drugo lice; davanje hrane; koja hrana je obezbijeđena i kada?
 - Da li su informacije zabilježene na sistematičan i rigorozan način?
 - Da li evidencija pokazuje da je maksimalno trajanje pritvora poštovano?
 - Da li su ubilježene bilo kakve fizičke povrede, ili navodi mučenja ili zlostavljanja?
-

SASLUŠAVANJE

Standardi

“1. Trajanje saslušanja bilo kojeg pritvorenog ili zatvorenog lica i interval između saslušanja kao i identitet službenika koji su sproveli ispitivanja i drugih lica koja su bila prisutna biće ubilježeni i potvrđeni u formi propisanoj zakonom.

2. Pritvoreno ili zatvoreno lice, ili njegov zastupnik kada je tako propisano zakonom, imaće pristup informacijama opisanim u paragrafu 1 ovog principa.” *BPP, Princip 23*

“Vraćajući se na postupak saslušavanja, CPT smatra da bi trebala da postoje jasna pravila ili smjernice o načinu na koji policijska saslušanja trebaju da budu sprovedena. Ona trebaju da regulišu, između ostalog, i sledeće stvari: informisanje pritvorenika o identitetu (ime i/ili broj) onih koji su prisutni na saslušanju; dopuštena dužina trajanja saslušanja; periodi odmora između saslušanja i pauze u toku saslušanja; mjesta na kojima se može sprovesti saslušanje; da li od pritvorenika može biti traženo da stoji u toku saslušanja; saslušanje lica koja su pod uticajem droga, alkohola, itd. Trebalo bi zahtijevati i da se sistematično vodi evidencija o vremenu kada je saslušanje počelo i završilo se, bilo koji zahtjevi pritvorenika u toku saslušanja i o licima koja su prisutna u toku svakog saslušanja.

CPT bi dodao da je elektronsko snimanje policijskih saslušanja još jedna korisna garancija protiv zlostavljanja pritvorenika (kao i da ima velike prednosti za policiju).” *CPT, GR2, §39*

“Elektronsko (tj. audio i/ili video) snimanje policijskih saslušanja predstavlja važnu dodatnu garanciju protiv zlostavljanja pritvorenika. CPT ima zadovoljstvo da primijeti da je uvođenje ovakvih sistema uzeto u razmatranje u sve većem broju zemalja. Takav uređaj može

da obezbijedi kompletnu i autentičnu evidenciju postupka saslušanja, time uveliko olakšavajući istragu bilo kojih optužbi o zlostavljanju. Ovo je u interesu i lica koja su bila zlostavljana od strane policije i u interesu policijskih službenika koji su suočeni sa neistinitim optužbama da su učestvovali u fizičkom zlostavljanju ili psihološkom pritisku. Elektronsko snimanje policijskih saslušanja smanjuje i mogućnost za optužene da kasnije lažno poriču da su davali određena priznanja.” *CPT, GR12, § 36*

“Saslušanje osumnjičenih za krivično djelo je specijalizovani zadatak koji zahtijeva posebnu obuku ukoliko se želi da se ono sprovede na zadovoljavajući način. Prvo i najbitnije, precizan cilj takvog saslušanja mora biti kristalno jasan: cilj bi trebao da bude da se dobiju tačne i pouzdane informacije kako bi se otkrila istina o stvarima koje su pod istragom, a ne da se dobije priznanje od nekog ko se već smatra krivim u očima službenika koji sprovode saslušanje. Pored obezbjeđivanja odgovarajuće obuke, osiguravanje poštovanja gore pomenutog cilja od strane službenika za sprovođenje zakona bilo bi umnogome olakšano donošenjem kodeksa ponašanja za saslušanje osumnjičenih za krivična djela.” *CPT, GR12, §34*

“Trebalo bi upamtiti da je držanje pod sistematskom provjerom pravila saslušanja, instrukcija, metoda i prakse kao i aranžmana za nadzor i postupanje prema licima koja su u bilo kojoj formi lišena slobode, pritvora ili zatvora efikasno sredstvo sprječavanja slučajeva mučenja ili zlostavljanja.” *GC 20, paragraf 11*

“Da bi se garantovala efikasna zaštita pritvorenih lica (...) vrijeme i mjesto svih saslušanja trebali bi biti zabilježeni, zajedno sa imenima svih onih koji su bili prisutni i ove informacije bi trebale da budu dostupne zbog sudskih ili upravnih postupaka.” *GC 20 paragraf 11.*

“Trebale bi biti utvrđene smjernice za pravilno vođenje i integritet policijskih saslušanja (...). One bi prije svega trebale da obezbijede fer saslušanje u toku kojega su oni koji se saslušavaju svjesni razloga za saslušanje kao i drugih relevantnih informacija. Treba da se vodi sistematična evidencija o policijskim saslušanjima” *Evropski kodeks policijske etike*, § 50

Komentari

Saslušanje predstavlja posebno kritičan momenat u kome je pritvorenik posebno osjetljiv na zlostavljanje ili mučenje. U sistemima krivične istrage gdje je akcentat radije stavljen na priznanje nego na pažljivo prikupljanje dokaza, rizik da će policijski službenici pribjeći zlostavljanju ili mučenju je vrlo veliki. Ovaj rizik se uvećava kada je unapređivanje policijskih službenika zasnovano na broju osuđenih pritvorenika.

Kada se susreće sa pritvorenicima koji su prošli saslušanje ili se još uvijek saslušavaju, tim zaposjete treba da bude svjestan da se nalazi u veoma nenormalnoj situaciji. Članovi trebaju da budu osjetljivi prema emocionalnom stanju pritvorenika i njegovoj sigurnosti. Veoma je važno da se postigne balans između želje tima da prikupi informacije i zatvorenikovih potreba i strahova.

Kada pritvorenik policije želi da iznese optužbe o fizičkom ili verbalnom zlostavljanju mehanizmu za posjete (pri potpunom saznanju za rizike koje može da snosi) posjetioci ne smiju da zaborave da prikupe i ‘neutralne’ informacije o saslušanju koje mogu biti od koristi u potkrepljivanju (ili opovrgavanju) bilo kakvih optužbi, kao što je vrijeme, dužina i mjesto saslušanja i imena ili pojavljivanje prisutnih.

Referentne tacke

- Da li lice prijavljuje fizičko nasilje?
 - U toku hapšenja? U toku ispitivanja?
 - Da li je lice bilo podloženo ili je podloženo psihičkom naselju: zlostavljanje, prijetnje?
 - Koje su bile okolnosti saslušanja?
 - Da li evidencija spominje ime lica koje je vodilo saslušanje, dužinu saslušanja, pauze? (pogledati i: Poglavlje IV, Postupanje/Mučenje i zlostavljanje)
-

INFORMISANJE

Standardi

“Svako ko je uhapšen biće u vrijeme svog hapšenja obaviješten o razlozima za hapšenje i biće hitno informisano o optužbama protiv njega.” *BPP, Princip 10*

“Svako lice će, u momentu svog hapšenja i na početku pritvora ili zatvora, ili hitno nakon toga, biti od strane organa koji ga je uhapsio, pritvorio ili zatvorio informisano i data mu obavještenja o njegovim pravima i kako da iskoristi ta prava.” *BPP, Princip 13*

“Prava lica lišenih slobode biće od male vrijednosti ukoliko lica kojih se tiču nisu svjesna njihovog postojanja. Stoga, imperativno je da lica koja se nalaze pod policijskim nadzorom budu jasno i bez odlaganja informisana o svojim pravima i na jeziku koji razumiju. Da bi se osiguralo da je ovo urađeno, trebao bi se licima koja su pritvorena od strane policije, na samom početku nadzora nad njima, na sistematičan način dijeliti obrazac koji na jednostavan način opisuje ta prava. Dalje, lica u pitanju treba pitati da potpišu izjavu koja potvrđuje da su bili informisani o svojim pravima.” *CPT, GR12, § 44*

“Policija će u najvećoj mogućoj mjeri u skladu sa domaćim pravom, hitno informisati lica lišena svoje slobode o razlozima za lišenje slobode i optužbi protiv njih, i takođe će bez odlaganja informisati lica lišena svoje slobode o postupku koji se primjenjuje na njihov slučaj.” *Evropski kodeks policijske etike, § 55*

Komentari

Mehanizmi za posjete trebaju da znaju koje informacije svako uhapšeno lice ima pravo da dobije i da prate da li ih dobijaju. Pritvorenici moraju biti obaviješteni o razlozima za svoje hapšenje. Oni takođe imaju pravo da budu obaviješteni o svojim pravima (na primjer da kontaktiraju treće lice, advokata itd). Ove informacije moraju biti saopštene na razumljivom jeziku. Ovo može biti urađeno u pismenoj formi koristeći obrasce, ili ako je lice nepismeno, usmenim putem.

Referentne tačke

- Da li je lice hitno informisano o razlozima za njegovo hapšenje?
 - Da li je lice informisano o svojim pravima? Usmeno? Pismeno?
 - Na jeziku koji razumije? Uz prevođenje?
 - Kako se postupa sa ranjivim zatvorenicima?
-

MATERIJALNI USLOVI

Standardi

“Svaka policijska ćelija treba da bude očišćena i razumne veličine za broj lica koja obično borave u njoj, i da imaju odgovarajuće osvetljenje (tj. dovoljno za čitanje, osim perioda spavanja); po mogućnosti u ćelijama treba da bude prirodno svjetlo. Dalje, ćelije trebaju da budu opremljene sa stvarima za odmor (npr. fiksiranim stolicama ili klupom), a licima koja moraju da ostanu preko noći trebaju da se obezbijede čisti madrac i čista ćebad. Lica pod policijskim nadzorom trebaju da imaju pristup odgovarajućem sanitarnom čvoru u pristojnom stanju, i da im budu ponuđena odgovarajuća sredstva za pranje. Trebaju da imaju pristup pitkoj vodi i da im se da hrana u odgovarajuće vrijeme, uključujući najmanje jedan puni obrok (tj. nešto više od sendviča) svaki dan. Lica koja se drže pod policijskim nadzorom 24 sata ili više se treba, u najvećoj mogućoj mjeri, ponuditi vježbanje na otvorenom svaki dan.” *CPT, GR12, § 47*

“Pitanje šta je razumna veličina za policijsku ćeliju (ili bilo koja druga vrsta smještaja za pritvorenike/zatvorenike) je teško pitanje. Mnogi faktori trebaju da budu uzeti u obzir kada se pravi takva procjena. Sa druge strane, CPT delegacije su osjetile potrebu da daju okvirne smjernice u ovoj oblasti. Sledeći kriterijumi (viđeni kao poželjan nivo prije nego minimalni standard) se trenutno koriste kada se procjenjuju policijske ćelije namijenjene pojedinačnom korišćenju za smještaj na više od par sati: površina 7m², dužina od zida do zida 2 ili više metara, visina od poda do plafona 2,5m.” *CPT, GR 2, §43*

“Policija se stara o sigurnosti, zdravlju, higijeni i odgovarajućoj ishrani lica u toku nadzora nad njima. Policijske ćelije treba da budu razumne veličine, da imaju odgovarajuće osvetljenje i ventilaciju i da budu opremljene sa odgovarajućim stvarima za odmor”. *Evropski kodeks policijske etike, član 56*

Komentari

Pritvor pod policijskim nadzorom treba da bude kratkog trajanja, stoga su i materijalni uslovi jednostavniji. U svakom slučaju, policijske ćelije moraju da imaju prirodno svjetlo i ventilaciju, i temperaturu koja odgovara klimi i sezoni. Ako neko treba da provede noć u ćeliji, moraju mu se obezbijediti madrac i ćebad. Pristup toaletu ne smije biti odlagan. U svakom slučaju, mehanizam za posjete treba da bude sjestan da se ove prostorije ponekad koriste i na duge periode, za koje su često neadekvatne.

Što je manja ćelija, to se manje vremena može provesti u njoj. CPT koristi sledeće kriterijume da procijeni policijske ćelije za pojedinačni smještaj lica na više od par sati: oko 7m² površine (sa 2 ili više metara između zidova i 2,5 m od poda do plafona).

Referentne tačke

- Koja je površina ćelije, službeni kapacitet i stvarni broj lica u ćeliji? Da li je prenatrpana?
 - Da li ćelije imaju prirodno svjetlo?
 - Da li temperatura odgovara sezoni?
 - Da li ćelije imaju stolice/klupe i madrace?
 - Da li je licu data neka hrana? Toplo jelo?
 - Da li lice ima pristup pijaćoj vodi?
 - Koji su uslovi za pristup toaletima?
-

Dodatna literatura

AI, Borba protiv mučenja, London 2003. (Poglavlje 4
Garancije u u pritvoru, pp. 89-109)

Posebni standardi

CPT II Opšti izvještaj o aktivnostima, Policijski nadzor,
CPT/Inf 92) 3, § 36- 41

ANEKSI

- 1** KONTROLNA LISTA
- 2** PRIMJERI ZAPISNIKA SA
MEĐUNARODNIH POSJETA
- 3** OPCIONI PROTOKOL
UN KONVENCIJE PROTIV MUČENJA
- 4** SPISAK RELEVANTNIH STANDARDA
- 5** DODATNA LITERATURA
- 6** KORISNE ADRESE

ANEKS 1: KONTROLNA LISTA

POSTUPANJE

- Optužbe za mučenje i zlostavljanje
- Korišćenje sile ili drugih sredstava za sputavanje
- Korišćenje samice

ZAŠTITNE MJERE

Informisanje zadržanih lica

- Informisanje po dolasku
- Mogućnost informisanja trećeg lica
- Dostupnost unutrašnjih pravila i procedura

Disciplinske procedure i sankcije

- Kratak opis procedure
- Sastav disciplinskog organa
- Mogućnost žalbe, uključujući predstavljanje
- Vrste sankcija i učestalost (proporcionalnost)
- Pregled ljekara po hapšenju
- Statistika sankcionisanja po vrsti i razlozima
- Disciplinske ćelije

Pritužbene i inspeksijske procedure

- Postojanje pritužbenih i inspeksijskih procedura
- Nezavisne procedure
- Pristupačnost procedura (lak i efikasan pristup?)

Razdvajanje kategorija zadržanih lica

Registeri

MATERIJALNI USLOVI

Kapacitet i popunjenost objekta (u vrijeme posjete)

- Broj zadržanih lica po kategorijama
- Procenat stranaca
- Podjela po polu i starosti

Ćelije (po geografskim sekcijama)

- Veličina i nivoi popunjenosti/efektivni prosječni broj po ćeliji
- Materijalni uslovi: osvetljenje, ventilacija, namještaj, sanitarni čvor
- Higijenski uslovi

Hrana

- Obroci (kvalitet, količina, raznovrsnost, učestalost)
- Specijalni režimi ishrane (iz medicinskih, kulturnih ili vjerskih razloga)

Lična higijena

- tuševi (broj, čistoća, ispravnost, učestalost korišćenja za zadržana lica koja rade, za druge)
- sanitarni čvorovi (unutar ćelija, vani, pristupačnost, čistoća)
- posteljina (kvalitet, čistoća, učestalost mijenjanja)
- mogućnost pranja veša

REŽIM I AKTIVNOSTI

Upravljanje vremenom

- Vrijeme provedeno u ćeliji dnevno
- Vrijeme provedeno u vježbanju dnevno
- Vrijeme provedeno u radu dnevno
- Vrijeme provedeno van ćelije dnevno
- Vrijeme provedeno u sportu nedjeljno
- Vrijeme provedeno u drugim aktivnostima

Ponuđene aktivnosti

- Rad: pristup radu; vrsta rada; % zadržanih lica koja rade; radna obaveza; nadoknada; socijalno osiguranje; opis radnih prostorija
- Obrazovanje: pristup studijama, vrste studija koje su ponuđene (opismenjavanje, matematičko opismenjavanje, srednja škola, stručno usavršavanje, univerzitetske studije), učestalost predavanja, organizator predavanja, nastavno osoblje, % zadržanih lica koja uče, opis školskih prostorija
- Slobodno vrijeme: vrste slobodnih aktivnosti, pristup, opis prostorija za slobodno vrijeme i sportske aktivnosti, biblioteka

- Vjerske aktivnosti: vjerski predstavnici (zastupljene vjeroispovjesti, uslovi pristupa; učestalost i trajanje posjeta); vjerska služba (pristup, prostorije); Mogućnost da se prati vjerska praksa kao što je pranje i ishrana.

Kontakt sa spoljnim svijetom

- Posjete: pristup, učestalost, uslovi za primanje posjeta, trajanje i redovnost posjeta, posjete rođaka/djece/supružnika, opis soba za posjete
- Korespondencija i pošiljke: učestalost, cenzura
- Telefonska komunikacija: učestalost, uslovi, stranci

MEDICINSKA SLUŽBA

Pristup medicinskoj njezi

- Ljekarski pregled po ulasku
- Postupak za pristup medicinskoj njezi
- Ambulanta: broj kreveta, oprema, lijekovi
- Broj zadržanih lica koja se liječe

Medicinsko osoblje

- Broj i dostupnost ljekara, ljekarskog osoblja, psihijatarata i psihologa, drugo osoblje

ZATVORSKO OSOBLJE

- Broj osoblja (po kategorijama)
- Odnos stražara i zadržanih lica; odnos uprave i zadržanih lica
- Obuka osoblja (osnovna i napredna)

ANEKS 2: PRIMJER ZAPISNIKA SA UNUTRAŠNJE POSJETE

OPŠTE INFORMACIJE O USTANOVI

- Naziv ustanove:
- Vrsta ustanove:
- Adresa:

ORGANI OD KOJIH USTANOVA ZAVISI

- Ime lica koje je zaduženo za mjesto:
- Ime pomoćnika ili pomoćnika:

OPŠTE INFORMACIJE O POSJETI

- Datum posjete:
- Vrsta i/ili cilj posjete:
- Datum prethodne posjete:
- Imena članova tima za posjete:

INFORMACIJE O USTANOVI

Kapacitet ustanove

- Upravni kapacitet:
- Prosječni kapacitet:
- Broj lica lišenih svoje slobode prvog dana posjete (po kategoriji / polu / nacionalnosti):
- Procenat stranih zatvorenika:
- Porijeklo stranih zatvorenika:
- Podjela po polu:
- Maloljetna zadržana lica:
- Starija zadržana lica:

Struktura ustanove

- Opis zgrade (broj zgrada, starost, stanje, održavanje, sigurnosni uslovi):
- Opis ćelija i zajedničkih prostorija:

INFORMACIJE O POSJETI

Razgovor na početku posjete – Pitanja o kojima se razgovaralo Aspekti zadržavanja i preporuke

- Prema licima lišenim svoje slobode:
- Prema direktoru i osoblju:
- Prema činjenicama koje je saznao tim za posjete:

Razgovor na kraju posjete

- Pitanja o kojima se razgovaralo:
- Dobijeni odgovori:

Aktivnosti koje treba preduzeti

- Kratkoročno:
- Srednjeročno:

Kontakti koje treba ostvariti:**Učestalost posjeta:****Tačke koje treba provjeriti pri sledećoj posjeti:**

ANEKS 3: OPCIONI PROTOKOL UZ KONVENCIJU PROTIV TORTURE I DRUGIH SUROVIH, NELJUDSKIH ILI PONIŽAVAJUĆIH KAZNI I POSTUPAKA

Preambula

Države članice ovog protokola,

Potvrđujući da je tortura neljudsko i drugo surovo, neljudsko ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje zabranjeno i da predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava,

Ubijeđene da su potrebne dalje mjere radi postizanja ciljeva Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka,

Podsjećajući da članovi 2. i 16. Konvencije obavezuju svaku državu članicu da preduzme djelotvorne mjere radi sprječavanja torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka na čitavoj teritoriji pod njenom nadležnošću,

Svjesne da države imaju primarnu odgovornost za implementaciju ovih članova, da je jačanje zaštite lica lišenih slobode i puno poštovanje njihovih ljudskih prava zajednička obaveza svih, i da međunarodna implementirajuća tijela dopunjuju i jačaju nacionalne mjere,

Podsjećajući da djelotvorno sprečavanje torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka zahtjeva edukaciju i kombinaciju različitih zakonskih, upravnih, sudskih i drugih mera,

Podsjećajući takođe da se Svetska konferencija o ljudskim pravima čvrsto odredila da naponi za iskorenjivanje torture treba prije svega da budu usmjereni na prevenciju i pozvala da se usvoji opcioni protokol uz Konvenciju čija je namjera da se uspostavi preventivni sistem redovnih posjeta pritvorskim jedinicama,

Ubijedene da se zaštita lica lišenih slobode od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka može ojačati vansudskim mjerama preventivnog karaktera zasnovanim na redovnim posjetama pritvorskim ustanovama,

Sporazumjele su se o sledećem:

PRVI DIO - OPŠTI PRINCIPI

Član 1.

Cilj ovog protokola je da uspostavi sistem redovnih posjeta mjestima gde se nalaze lica lišena slobode od strane nezavisnih međunarodnih i domaćih tijela, radi prevencije torture i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

Član 2.

1. Uspostavlja se Potkomitet za prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka (u daljem tekstu: Potkomitet za prevenciju) i vršiće funkcije utvrđene ovim protokolom.
2. Potkomitet za prevenciju obavljaće svoje poslove u okvirima utvrđenim Poveljom Ujedinjenih nacija i rukovodiće se principima i ciljevima iz Povelje, kao i normama Ujedinjenih nacija koje se odnose na postupanje sa licima lišenim slobode.
3. Isto tako, Potkomitet za prevenciju rukovodiće se principima poverljivosti, nepristrasnosti, neselektivnosti, univerzalnosti i objektivnosti.
4. Potkomitet za prevenciju i države članice sarađivaće u implementaciji ovog protokola.

Član 2a

Određuje se Zaštitnik građana da obavlja poslove Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture.

U obavljanju poslova Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture Zaštitnik građana surađuje sa ombudsmanima autonomnih pokrajina i udruženjima čijim je statutom predviđeni cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava i sloboda, u skladu sa zakonom.

Vidi: *čl. 1. Zakona - RS MU, 7/2011-1.*

Član 3.

Svaka država članica uspostaviće, odrediti ili imati jedno ili više tijela na nacionalnom nivou koja vrše posjete radi prevencije torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka (u daljem tekstu: nacionalni mehanizam za prevenciju).

Član 4.

1. U skladu sa ovim protokolom, svaka država članica dozvoliće posjete, od strane mehanizama navedenih u čl. 2. i 3. svakom mjestu pod njenom nadležnošću i upravom gde se nalaze ili se mogu nalaziti lica lišena slobode bilo po osnovu naredbe izdate od strane državnog organa ili na njegov podsticaj, ili uz njenu saglasnost ili pristanak (u daljem tekstu: pritvorske ustanove). Ove posjete preduzimaće se u namjeri da se ojača, ukoliko je potrebno, zaštita ovih lica od torture i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.
2. U smislu ovog protokola lišavanje slobode znači bilo koji oblik pritvora ili zatvaranja ili stavljanje lica u javno ili privatno mesto čuvanja, koje to lice prema odluci sudskog, upravnog ili drugog tijela ne može da napusti svojevóljno.

DRUGI DEO - POTKOMITET ZA PREVENCIJU

Član 5.

1. Potkomitet za prevenciju sastoji se od 10 članova. Nakon pedesete ratifikacije ili pristupanja ovom protokolu, broj članova Potkomiteta za prevenciju povećaće se na 25.
2. Za članove Potkomiteta biraju se lica visokih moralnih kvaliteta, sa dokazanom stručnošću u oblasti pravosuđa, posebno krivičnog prava, zatvorske ili policijske uprave, ili u drugim oblastima koje imaju veze sa postupanjem sa licima lišenim slobode.
3. Prilikom sastavljanja Potkomiteta odgovarajuća pažnja biće data ravnomernoj geografskoj raspodeli i zastupljenosti različitih civilizacija i pravnih sistema država članica.
4. Prilikom njegovog sastavljanja pažnja će takođe biti posvećena izbalansiranoj zastupljenosti polova na osnovu principa jednakosti i nediskriminacije.
5. Država članica ne može imati više od jednog člana Potkomiteta.
6. Članovi Potkomiteta obavljaju svoju dužnost kao pojedinci, nezavisno i nepristrasno i biće na raspolaganju da efikasno obavljaju svoje dužnosti u Potkomitetu.

Član 6.

1. Svaka država članica može predložiti, u skladu sa stavom 2, do dva kandidata koji ispunjavaju uslove navedene u članu 5, i uz prijedlog će dostaviti detaljne podatke o kvalifikacijama kandidata.
2. (a) Kandidati moraju biti državljani neke od država članica ovog protokola.
 (b) Najmanje jedan od dva kandidata mora biti državljanin države koja ga kandiduje.
 (c) Ne može se kandidovati više od dva državljanina jedne iste

države članice.

(d) Prije nego što država članica kandiduje državljanu druge države članice mora da zatraži i dobije saglasnost te države članice.

3. Najkasnije pet mjeseci prije datuma sastanka država članica na kome će se izvršiti izbor, generalni sekretar Ujedinjenih nacija uputiće dopis državama članicama pozivajući ih da dostave imena svojih kandidata u roku od tri meseca. Generalni sekretar će dostaviti spisak sačinjen po abecednom redu svih lica koja su na taj način predložena, navodeći koje su ih države članice kandidovale.

Član 7.

1. Članovi Potkomiteta za prevenciju biraju se na sledeći način:
 - (a) prvenstveno će se uzimati u obzir ispunjenje uslova i kriterijuma iz člana 5. ovog protokola;
 - (b) prvi izbor izvršiće se najkasnije šest mjeseci nakon stupanja na snagu ovog protokola;
 - (c) države članice biraju članove Potkomiteta tajnim glasanjem;
 - (d) izbori za članove Potkomiteta održaće se na sjednici država članica koja se održava svake dvije godine, a koju saziva generalni sekretar Ujedinjenih nacija. Na tim sjednicama, gdje kvorum čine dvije trećine država članica, u Potkomitet će se izabrati lica koja dobiju najveći broj glasova i apsolutnu većinu glasova prisutnih predstavnika zemalja članica koji glasaju.
2. Ukoliko, tokom izbornog postupka, dva državljanina jedne države članice ispunjavaju uslove za imenovanje u Potkomitet za prevenciju, imenovaće se kandidat koji je dobio veći broj glasova. Kada državljanici dobiju isti broj glasova, primeniće se sledeći postupak:
 - (a) kada je samo jedan kandidovan od strane države članice čiji je državljanin, taj kandidat postaje član Potkomiteta za prevenciju;

(b) kada su oba kandidata državljani države članice koja ih kandiduje, održaće se posebno tajno glasanje radi utvrđivanja koji će od kandidata biti imenovan za člana;

(c) kada nijednog od kandidata nije kandidovala država članica čiji su oni državljani, održaće se posebno tajno glasanje radi utvrđivanja koji će od njih biti imenovan za člana.

Član 8.

U slučaju smrti ili ostavke člana Potkomiteta ili ukoliko iz nekog drugog razloga nije u mogućnosti da obavlja svoje dužnosti, država članica koja je kandidovala tog člana imenuje drugo podobno lice, koje posjeduje kvalifikacije i ispunjava uslove navedene u članu 5, imajući u vidu potrebu za ravnomjernom zastupljenošću različitih oblasti stručnosti, koje će obavljati tu funkciju do sledeće sjednice država članica, a uz saglasnost većine država članica. Smatra se da je saglasnost data ukoliko se polovina ili više od polovine država članica ne izjasne negativno u roku od šest nedelja po dobijanju obaveštenja od generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o predloženom imenovanju.

Član 9.

Članovi Potkomiteta za prevenciju biraju se na period od četiri godine. Mogu biti ponovo izabrani još jedanput ukoliko budu ponovo kandidovani. Mandat polovine izabranih članova prestaje po isteku dvije godine; odmah nakon prvog izbora, imena ovih članova biće određena žrijebom od strane predsjedavajućeg sjednice navedene u članu 7. stav 1(d).

Član 10.

1. Potkomitet za prevenciju bira svoje funkcionere na period od dvije godine. Oni mogu biti ponovo izabrani.
2. Potkomitet za prevenciju donosi svoj poslovnik. Ovim poslovni-

kom se između ostalog propisuje da:

- (a) polovina plus jedan član konstituiše kvorum;
 - (b) Potkomitet za prevenciju donosi odluke većinom glasova prisutnih članova;
 - (c) sjednice Potkomiteta za prevenciju održavaju se bez prisustva javnosti.
3. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija saziva prvu sjednicu Potkomiteta za prevenciju. Vrijeme održavanja sledećih sjednica se utvrđuje Poslovníkom. Potkomitet za prevenciju i Komitet protiv torture održavaće svoje sjednice istovremeno najmanje jedanput godišnje.

TREĆI DIO - MANDAT POTKOMITETA ZA PREVENCIJU

Član 11.

Potkomitet za prevenciju:

- (a) obilazi mjesta navedena u članu 4. i daje preporuke državama članicama u vezi sa zaštitom lica lišenih slobode od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka;
- (b) u odnosu na nacionalne mehanizme za prevenciju:
 - (i) daje savjete i pomaže države članice, kada je to potrebno, u njihovom uspostavljanju;
 - (ii) održava direktan i, ukoliko je potrebno, povjerljiv kontakt sa nacionalnim mehanizmima za prevenciju i pruža im obuku i tehničku pomoć u cilju jačanja njihovih kapaciteta;
 - (iii) pruža im savjete i pomoć u procjeni potreba i sredstava potrebnih za jačanje zaštite lica lišenih slobode od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka;
 - (iv) daje preporuke i zapažanja državama članicama u cilju jačanja kapaciteta i mandata nacionalnih mehanizama za prevenciju torture

- i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka;
- (c) saraduje u cilju prevencije mučenja uopšte sa odgovarajućim tijelima Ujedinjenih nacija kao i sa međunarodnim, regionalnim i domaćim institucijama i organizacijama koje rade na jačanju zaštite lica od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

Član 12.

Da bi se Potkomitetu za prevenciju omogućilo da izvrši svoj mandat na način naveden u članu 11, države članice preuzimaju obavezu:

- (a) da prime Potkomitet za prevenciju na svoju teritoriju i da mu omoguće pristup svim pritvorskim ustanovama kako je definisano članom 4. ovog protokola;
- (b) da dostave sve relevantne informacije koje Potkomitet za prevenciju može tražiti radi procjene potreba i mjera koje treba usvojiti radi jačanja zaštite lica lišenih slobode od torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka;
- (c) da podstiču i olakšavaju kontakte između Potkomiteta za prevenciju i nacionalnih mehanizama za prevenciju;
- (d) da razmatraju preporuke Potkomiteta za prevenciju i da stupe u dijalog sa istim o mogućim implementacionim mjerama.

Član 13.

1. Potkomitet za prevenciju uspostaviće, u početku žrijebom, program redovnih posjeta državama članicama radi ispunjenja svog mandata kako je utvrđeno članom 11.
2. Potkomitet za prevenciju će, nakon konsultacija, o ovom programu obavijestiti države članice da bi ove mogle, bez odlaganja, da izvrše praktične pripreme u cilju realizacije ovih poseta.
3. Posjete vrše najmanje dva člana Potkomiteta za prevenciju. Ove članove mogu pratiti, ukoliko je potrebno, i eksperti sa doka-

zanim stručnim iskustvom i znanjem u oblastima koje pokriva ovaj protokol, koji će biti odabrani sa spiska stručnjaka koji je pripremljen na osnovu predloga država članica, Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Centra Ujedinjenih nacija za prevenciju međunarodnog kriminala. U pripremi spiska, države članice mogu da predlože najviše pet domaćih stručnjaka. Država članica u kojoj se posjeta vrši može odbiti uključivanje određenog eksperta, nakon čega će Potkomitet za prevenciju predložiti drugog stručnjaka.

4. Ukoliko Potkomitet za prevenciju smatra to odgovarajućim, može da predloži kraću naknadnu posjetu nakon redovne posjete.

Član 14.

1. Da bi se Potkomitetu za prevenciju omogućilo da ispuni svoj mandat, države članice ovog protokola su saglasne da mu pruže:
 - (a) neograničen pristup svim informacijama u vezi s brojem lica lišenih slobode u pritvorskim ustanovama definisanim članom 4, kao i brojem takvih mjesta i njihovom lokacijom;
 - (b) neograničen pristup svim informacijama koje se odnose na postupanje s tim licima kao i o uslovima pritvora;
 - (c) uskladu sastavom 2, dolje u tekstu, neograničen pristup svim pritvorskim ustanovama i njihovim instalacijama i objektima;
 - (d) mogućnost da nasamo razgovaraju sa licima lišenim slobode bez svjedoka, bilo lično ili uz pomoć prevodioca ukoliko se smatra potrebnim, kao i sa bilo kojim drugim licem za koje Potkomitet za prevenciju veruje da može da pruži relevantne informacije;
 - (e) slobodu izbora mjesta koja želi da posjeti i lica sa kojima želi da obavi razgovor.
2. Protivljenje posjeti određenoj pritvorskoj ustanovi se može istaći isključivo na osnovu hitnih i izuzetnih potreba državne odbrane, javne bezbjednosti, prirodnih katastrofa, ili ozbiljnog narušavanja reda u ustanovi koja se želi posjetiti a koje privremeno sprečavaju realizaciju takve posjete. Država članica se neće pozivati na

proglašenje vanrednog stanja kao razloga za protivljenje posjeti.

Član 15.

Nijedan organ ili službeno lice ne može naložiti, primijeniti ili dopustiti bilo koju sankciju protiv bilo kog lica ili organizacije zato što su Potkomitetu za prevenciju ili njegovim predstavnicima prenijeli neku informaciju, bilo istinitu ili neistinitu i takvo lice ili organizacija neće snositi nikakve druge sankcije ni na koji način.

Član 16.

1. Potkomitet za prevenciju poverljivo saopštava svoje preporuke i zapažanja državi članici, i po potrebi, nacionalnom mehanizmu.
2. Potkomitet za prevenciju objavljuje svoj izvještaj, zajedno sa komentarima države članice, kad god država članica to zatraži. Ukoliko država članica objavi neki dio izvještaja, Potkomitet za prevenciju može da objavi izvještaj u celini ili delimično. Međutim, lični podaci ne mogu se objavljivati bez izričitog pristanka lica o kom se radi.
3. Potkomitet za prevenciju podnosi javni godišnji izvještaj o svojim aktivnostima Komitetu protiv torture.
4. Ukoliko država članica odbije da sarađuje sa Potkomitetom za prevenciju u smislu članova 12. i 14. ili da preduzme korake da popravi situaciju u skladu sa preporukama Potkomiteta, Komitet protiv torture može, na zahtjev Potkomiteta za prevenciju, glasovima većine svojih članova da odluči, nakon što država članica dobije priliku da saopšti svoje stavove, da izda saopštenje za javnost u vezi s tim pitanjem ili da objavi izveštaj Potkomiteta.

ČETVRTI DIO - NACIONALNI MEHANIZMI PREVENCIJE

Član 17.

Svaka država članica je dužna da ima, odredi ili uvede, najkasnije godinu dana nakon stupanja na snagu ovog protokola ili nakon njegove ratifikacije ili pristupanja ovom protokolu, jedan ili više nezavisnih nacionalnih mehanizama za prevenciju torture na nacionalnom nivou. Mehanizmi koje uspostavljaju decentralizovane jedinice mogu biti određeni kao nacionalni mehanizmi za prevenciju u smislu ovog protokola, ukoliko su u skladu sa njegovim odredbama.

Član 18.

1. Države članice dužne su da garantuju funkcionalnu nezavisnost nacionalnim mehanizmima prevencije kao i nezavisnost njihovog osoblja.
2. Države članice dužne su da preduzimaju neophodne mere da bi stručno osoblje nacionalnih mehanizama imalo potrebne sposobnosti i stručna znanja. Dužne su da nastoje da osiguraju ravnotežu između polova, kao i adekvatnu zastupljenost etničkih i manjinskih grupa u zemlji.
3. Države članice se obavezuju da stave na raspolaganje neophodna sredstva za funkcionisanje nacionalnih mehanizama prevencije.
4. Prilikom uspostavljanja nacionalnih preventivnih mehanizama, države članice su dužne da uzmu u obzir principe koji se odnose na status i funkcionisanje nacionalnih institucija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava.

Član 19.

Nacionalni mehanizmi prevencije moraju imati najmanje sledeća ovlašćenja:

- (a) da redovno poveravaju tretman lica lišenih slobode u pritvorskim ustanovama kako su definisane u članu 4, s ciljem da se, ukoliko je potrebno, pojača njihova zaštita od torture, surovog, neljudskog ili ponižavajućeg kažnjavanja i postupanja;
- (b) da daju preporuke nadležnim organima u cilju poboljšanja tretmana i položaja lica lišenih slobode i da se spriječe tortura, surovi, neljudski ili ponižavajući postupci i kažnjavanje, uzimajući u obzir relevantne norme Ujedinjenih nacija;
- (c) da podnose prijedloge i daju mišljenja u vezi s važećim ili predloženim zakonima.

Član 20.

Da bi nacionalni mehanizmi za prevenciju mogli da izvršavaju svoja ovlašćenja, države članice ovog protokola obavezuju se da im obezbijede:

- (a) pristup svim podacima o broju lica lišenih slobode u pritvorskim ustanovama definisanim u članu 4, kao i broju ustanova i njihovoj lokaciji;
- (b) pristup svim podacima o tretmanu ovih lica i uslovima njihovog pritvora;
- (c) pristup svim pritvorskim ustanovama, njihovim instalacijama i objektima;
- (d) mogućnost da vode privatne razgovore sa licima lišenim slobode bez prisustva svjedoka, bilo lično ili sa prevodiocem ukoliko je potrebno, kao i bilo kojom drugom osobom za koju nacionalni mehanizam za prevenciju smatra da može da pruži značajne informacije;

(e) slobodu da biraju mesta koja žele da posete i lica sa kojima žele da razgovaraju;

(f) pravo da imaju kontakte sa Potkomitetom za prevenciju, da mu dostavljaju podatke i sastaju se s njim.

Član 21.

1. Nijedan organ ili službeno lice ne mogu da nalože, primijene, dopuste ili tolerišu bilo koju sankciju protiv bilo kog lica ili organizacije zato što su nacionalnom mehanizmu za prevenciju saopštili neku informaciju, bilo istinitu ili neistinitu, i nijedno takvo lice ili organizacija ne smiju snositi neke druge konsekvence ni na koji način.
2. Povjerljive informacije koje pribavlja nacionalni mehanizam za prevenciju biće zaštićene. Lični podaci ne smeju biti objavljeni bez izričite saglasnosti lica o kom se radi.

Član 22.

Nadležne vlasti države članice dužne su da razmotre preporuke nacionalnog mehanizma za prevenciju i stupe u dijalog s njim u vezi s mogućim mjerama implementacije.

Član 23.

Države članice ovog protokola obavezuju se da će objaviti i distribuirati godišnje izveštaje nacionalnih mehanizama za prevenciju.

PETI DEO - IZJAVA

Član 24.

1. Prilikom ratifikacije, države članice mogu da daju izjavu kojom

odlažu izvršenje svojih obaveza iz poglavlja III ili IV ovog protokola.

2. Odlaganje će važiti najviše tri godine. Nakon što država članica da odgovarajuću izjavu i nakon konsultacija s Potkomitetom za prevenciju, Komitet protiv torture može da produži ovaj period za još dvije godine.

ŠESTI DEO - FINANSIJSKE ODREDBE

Član 25.

1. Troškove koje načini Potkomitet za prevenciju pri implementaciji ovog protokola snose Ujedinjene nacije.
2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija dužan je da obezbijedi neophodno osoblje i sredstva za efikasno vršenje dužnosti Potkomiteta u skladu sa ovim protokolom.

Član 26.

1. Osniva se posebni fond u skladu sa relevantnim procedurama Generalne skupštine, kojim se upravlja u skladu s finansijskim propisima i pravilima Ujedinjenih nacija, da bi se pomoglo finansiranje implementacije preporuka koje Potkomitet za prevenciju daje državi članici nakon posjete, kao i obrazovnih programa za osoblje nacionalnih mehanizama za prevenciju.
2. Posebni fond može da se finansira putem dobrovoljnih doprinosa od strane vlada država, međuvladinih i nevladinih organizacija i drugih javnih ili privatnih subjekata.

SEDMI DEO - ZAVRŠNE ODREDBE

Član 27.

1. Ovaj protokol je otvoren za potpisivanje svim državama koje su potpisale Konvenciju.
2. Ovaj protokol podleže ratifikaciji svake države koja je ratifikovala Konvenciju ili pristupila istoj. Instrumenti ratifikacije se deponuju kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
3. Ovaj protokol je otvoren za pristupanje svakoj državi koja je ratifikovala ili pristupila Konvenciji.
4. Pristupanje se vrši deponovanjem instrumenta o pristupanju kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
5. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija obavještava sve zemlje koje su potpisale ovaj protokol ili mu pristupile o deponovanju svakog instrumenta ratifikacije ili pristupanja.

Član 28.

1. Ovaj protokol stupa na snagu tridesetog dana od dana deponovanja dvadesetog instrumenta ratifikacije ili pristupanja kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
2. Za svaku državu koja ratifikuje ovaj protokol ili mu pristupi nakon deponovanja kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija dvadesetog instrumenta ratifikacije ili pristupanja, ovaj protokol stupa na snagu tridesetog dana od dana deponovanja njenog instrumenta ratifikacije ili pristupanja.

Član 29.

Odredbe ovog protokola primenjuju se na sve delove federalnih država bez bilo kakvih ograničenja ili izuzetaka.

Član 30.

Na ovaj protokol ne mogu da se stave nikakve rezerve.

Član 31.

Odredbe ovog protokola ne utiču na obaveze država članica koje proizlaze iz bilo koje regionalne konvencije kojom se uspostavlja sistem posjeta pritvorskim ustanovama. Potkomitet za prevenciju i organi uspostavljeni u skladu s takvim regionalnim konvencijama podstiču se da sarađuju i međusobno konsultuju u cilju izbjegavanja dupliranja i efikasnog ostvarenja ciljeva ovog protokola.

Član 32.

Odredbe ovog protokola ne utiču na obaveze država članica četiri Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. i njihovih Dopunskih protokola od 8. juna 1977, ili mogućnosti bilo koje države članice da odobri Međunarodnom komitetu Crvenog krsta da posjeti pritvorske ustanove u situacijama koje nisu obuhvaćene međunarodnim humanitarnim pravom.

Član 33.

1. Bilo koja država članica može da otkáže ovaj protokol u bilo kom trenutku pismenim obavještenjem upućenim generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, koji će o tome obavijestiti ostale države članice ovog protokola i Konvencije. Otkazivanje stupa na snagu godinu dana od datuma prijema obavještenja od strane generalnog sekretara UN.
2. Otkazivanje neće imati dejstvo oslobađanja države članice od njenih obaveza prema ovom protokolu u odnosu na bilo koji čin ili situaciju koja nastupi prije dana stupanja na snagu otkazivanja, ili u odnosu na mjere koje Potkomitet za prevenciju usvoji ili odluči da usvoji u odnosu na dotičnu državu članicu, niti će otkazivanje na bilo koji način ograničiti dalje razmatranje bilo

- kog pitanja koje je Potkomitet za prevenciju počeo da razmatra prije datuma stupanja na snagu otkaza.
3. Nakon datuma kada otkazivanje od strane države članice stupa na snagu, Potkomitet za prevenciju neće započinjati razmatranje bilo kog novog pitanja vezanog za tu zemlju.

Član 34.

1. Svaka država članica ovog protokola može da predloži amandman i podnese ga generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar zatim obavještava države članice ovog protokola o predloženom amandmanu sa zahtevom da ga obaveste da li prihvataju održavanje konferencije država članica u cilju razmatranja i glasanja o predlogu. U slučaju da u roku od četiri meseca od takvog saopštenja, najmanje jedna trećina država članica prihvata takvu konferenciju, generalni sekretar će sazvati konferenciju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Bilo koji amandman kojeg prihvati dvotrećinska većina država članica koje prisustvuju i glasaju na konferenciji generalni sekretar UN podnosi svim državama članicama na prihvatanje.
2. Amandman koji se prihvati u skladu sa stavom 1. ovog člana stupa na snagu kada ga prihvati dvotrećinska većina država članica ovog protokola u skladu sa svojim ustavnim postupkom.
3. Kada amandmani stupe na snagu, postaju obavezujući za one države članice koje su ih prihvatile, dok za ostale države članice i dalje važe odredbe ovog protokola i prethodnih amandmana koje su prihvatile.

Član 35.

Članovi Potkomiteta za prevenciju i nacionalnih mehanizama za prevenciju imaće privilegije i imunitete koji su neophodni za nezavisno izvršavanje njihovih funkcija. Članovi Potkomiteta za prevenciju imaće privilegije i imunitete utvrđene u odjeljku 22. Konvencije o

privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija od 13. februara 1946. u zavisnosti od odredbi odjeljka 23. te konvencije.

Član 36.

Prilikom posjete državi članici, članovi Potkomiteta za prevenciju, će bez štete po odredbe i ciljeve ovog protokola i privilegije i imunitete koje imaju:

- (a) poštovati zakone i propise zemlje domaćina, i
- (b) uzdržavati se od bilo kojih radnji ili aktivnosti koje nisu u skladu s nepristrasnim i međunarodnim karakterom njihovih dužnosti.

Član 37.

1. Ovaj protokol, čiji su arapski, kineski, engleski, francuski, ruski i španski tekstovi jednako vjerodostojni, deponuje se kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.
2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija dostaviće ovjerene prepise ovog protokola svakoj državi.

ANEKS 4: SPISAK RELEVANTNIH STANDARDA

1. UJEDINJENE NACIJE

1.1. UN Konvencije i ugovorna tijela

Može se naći pod: www.unhchr.ch - Treaties and Treaty monitoring bodies

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966
Ugovorno tijelo: Odbor za ljudska prava
- Konvencija protiv mučenja i drugih oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, 1984 Ugovorno tijelo: Odbor protiv torture
- Opcioni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih oblika okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, 2002
Dodatne informacije se mogu naći pod: www.apt.ch - UN & Legal - Information on the Optional Protocol
- Konvencija o pravima djeteta, 1989 Ugovorno tijelo: Odbor za prava djeteta
- Bečka konvencija o konzularnim odnosima, 1967 Može se naći pod: www1.umn.edu/humanrts

1.2. UN ne-obvezujuća dokumenta

Može se naći pod: www.unhchr.ch - Treaties

- Tijelo za principe zaštite svih lica pod bilo kakvom vrstom pritvora ili zatvora, usvojeno rezolucijom Opšte skupštine UN-a 43/173 od 9. decembra 1988.
- Osnovni principi za postupanje sa zatvorenicima, usvojeno rezolucijom Opšte skupštine UN-a 45/111 od 14. decembra 1990.
- Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnika lišenih slobode, usvojeno rezolucijom Opšte skupštine UN-a 45/113 od 14. decembra 1990
- UN Standardna minimalna pravila za administraciju maloljetničkog pravosuđa (“Pekinška pravila”), usvojeno rezolucijom Opšte skupštine UN-a 40/33 od 29. novembra 1985.
- Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima, odobrena od strane ECOSOC u rezolucijama 633 C (XXIV) od 31. jula 1957. i 2076 (LXII) od 13. maja 1977.
- Principi medicinske etike relevantni za ulogu zdravstvenog osoblja, posebno ljekara, u zaštiti zatvorenika i pritvorenika protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, usvojeno rezolucijom Opšte skupštine UN-a 37/194 od 18. decembra 1982.
- Osnovna načela o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika za sprovođenje zakona, usvojeno na Osmom kongresu Ujedinjenih nacija o prevenciji krivičnih djela i postupanju s počincima, Havana, Kuba, 27. avgust do 7. septembar 1990.

- Kodeks ponašanja za službenika za sprovođenje zakona, usvojen rezolucijom Opšte skupštine UN-a 34/169, 17. decembra 1979.
- UN Načela za zaštitu lica s mentalnim oboljenjem i unapređenje mentalnog zdravlja, usvojena rezolucijom Opšte skupštine UN-a 46/119, 17. decembra 1991.
- UNHCR Revidirane smjernice o kriterijima i standardima koji se odnose na pritvaranje azilanata, 1999
Može se naći pod: www.unhcr.ch
- Izjava o tjelesnom pretraživanju zatvorenika, usvojeno od strane 45. Svjetske medicinske skupštine, Budimpešta, Mađarska, oktobar 1993.
Može se naći pod: www.wma.net/e/policy/b5.htm
- Standardna minimalna pravila za nenadzorne mjere (Tokijska pravila), usvojene rezolucijom Opšte skupštine 45/110 od 14. decembra 1990.

2. AFRIČKA UNIJA

- Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, usvojen od strane Organizacije afričkog jedinstva, 27. juna 1981.
Može se naći pod: www.africa-union.org - Official Documents - Treaties, Conventions & Protocols
- Nacrt Afričke povelje o pravima zatvorenika, Nacrt usvojila Peta konferencija šefova popravnih službi srednje, istočne i južne Afrike, Windhoek Namibija, 4-7 septembar 2001, i raspravljano na Pan-afričkoj konferenciji o Kaznenoj i zatvorskoj reformi u Africi, Ouagadougou od 18. do 20. septembra 2002.
Dodatne informacije dostupne na www.penalreform.org.
- Smjernice i mjere zabrane i sprečavanja mučenja, okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja u Africi (Robben Island Smjernice), 2002.
Može se naći pod: www.apr.ch - Africa
- Deklaracija Kampala o uslovima u zatvoru u Africi, izradila Afrička konferencija o zatvorskim uslovima, 1996.
Može se naći pod: www.penalreform.org/english/pana_declarationkampala.htm

3. ORGANIZACIJA AMERICKIH DRŽAVA

Može se naći pod: www.cidh.oas.org - Basic Documents

- Američka konvencija o ljudskim pravima (San Jose sporazum), usvojen na Inter-američkoj specijalizovanoj konferenciji o ljudskim pravima Organizacije američkih država, San Jose, Costa Rica, 22. Novembar 1969.

- Američka deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka, usvojila Deveta Međunarodna konferencija američkih država, 2. Maj 1948.
- Inter-američka konvencija za sprečavanje i kažnjavanje mučenja, usvojena na 15. redovnom zasjedanju Generalne skupštine Organizacije američkih država, Cartagena de Indias, Kolumbija, 9. decembar 1985.
- Nacrt Inter-američke deklaracije kojim se regulišu prava i briga za osobe lišene slobode, pod pokroviteljstvom Kostarikanske Vlade i u pripremi Penal Reform International 2001. zbog podnošenja Glavnoj skupštini Organizacije američkih država, dostupno na www.penalreform.org

4. SAVJET EVROPE

4.1. Konvencije Savjeta Evrope

- Evropska konvencija o ljudskim pravima, ETS No. 005, 1950
dostupno na: www.coe.int - Human Rights
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i drugog nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, ETS No. 126, 1987 dostupno na: www.cpt.coe.int - Documents - Reference Documents
Svi CPT standardi mogu se naći na www.cpt.coe.com

4.2. Ne-obvezujuća dokumenta Savjeta Evrope

Mogu se naći na www.coe.int - Committee of Ministers - Advanced Search (unesite datum i referencu)

- Preporuka R(87)3 Evropska zatvorska pravila, usvojena od strane Odbora ministara CoE 12. februara 1987, referenca: Rec(87)3
- Preporuka R(89)12 Obrazovanje u zatvoru, usvojena od strane Odbora ministara CoE 13. oktobra 1989. referentca: Rec(89)12
- Preporuka R(98)7 u vezi s etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene zaštite u zatvoru, usvojena od strane Odbora ministara CoE 8. Aprila 1998, referenca: Rec(98)7
- Preporuka R(80)11 u vezi pritvora, usvojena od strane Odbora ministara 27. juna 1980, referenca: Rec(80)11
- Preporuka R(82)16 o zatvorskom dopustu, usvojena od strane Odbora ministara 24. septembra 1982, referenca: Rec(82)16
- Preporuka R(82)17 o nadzoru i liječenju opasnih zatvorenika, usvojena od strane Odbora ministara 24. septembra 1982, referenca: Rec(82)17
- Preporuka R(84)12 u vezi stranih zatvorenika, usvojena od strane Odbora ministara 21. juna 1984, referenca: Rec(84)12
- Preporuka R(89)14 o etičkim pitanjima HIV-a u zdravstvenoj njezi i socijalnim sistemima, usvojena od strane Odbora ministara 24. oktobra 1989, referenca: Rec(89)14

- Preporuka R(92)16 o evropskim pravilima o sankcijama i mjerama u zajednici, usvojena od strane Odbora ministara 19. oktobra 1992, referenca: Rec(92)16
- Preporuka R(93)6 u vezi zatvora i kriminogenih aspekata kontrole prenosivih bolesti, uključujući kontrolu AIDS-a i srodnih zdravstvenih problema u zatvoru, usvojena od strane Odbora ministara 18. oktobra 1993, referenca: Rec(93)6
- Preporuka R(98)7 u vezi s etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene zaštite u zatvorima, usvojena od strane Odbora ministara 8. aprila 1998, referenca: Rec(98)7
- Preporuka R(98)8 u vezi s etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene zaštite u zatvorima, usvojena od strane Odbora ministara 8. aprila 1998 referencatne: Rec(98)8
- Preporuka R(99)22 u vezi prenatrpanosti zatvora i porasta zatvorske populacije, usvojena od strane Odbora ministara 30. septembra 1999, referenca: Rec(99)22
- Preporuke Rec(2001)10 o Evropskom kodeksu policijske etike, usvojene od strane Odbora ministara 19. septembra 2001, referenca: Rec(2001)10

ANEKS 5: DODATNA LITERATURA

1. O NADGLEDANJU MJESTA ZA ZADRŽAVANJE

APT/OSCE-ODHIR, *Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič za NVO*, Ženeva, decembar 2002, dostupno na www.apr.ch na engledkom i ruskom.

Penal Reform International, *Nadgledanje uslova u zatvoru u Evropi: Izvještaj evropljanina*, Seminar održan u Marly-le-Roi, Francuska, Pariz, 1997.

2. O OPCAT-U

APT, *Opcioni protokol uz UN-ovu Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja: Priručnik za prevenciju*, Ženeva, 2004, dostupno na engleskom, (francuski, španski, portugalski su u pripremi).

APT, *Implementacija Opcionog protokola uz UN-ovu Konvenciju protiv mučenja. Uspostavljanje i imenovanje Nacionalnog preventivnog mehanizama*, Ženeva, April 2003, dostupno na www.apr.ch na engleskom, francuskom, španskom i ruskom.

3. O MUČENJU

Camille Giffard, *Priručnik za prijavljivanje mučenja – Kako dokumentovati i odgovoriti na optužbu za mučenje u okviru međunarodnog sistema za zaštitu ljudskih prava*, Centar za ljudska prava, Univerzitet Eseksa, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2000. Dostupno na arapskom, engleskom, francuskom, španskom i ruskom.

Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija, *Istambulski protokol, Priručnik o efikasnom istraživanju i dokumentovanju mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Stručna obuka Serija br. 8, Njujork, Ženeva, 2001.

Amnesty International, *Borba protiv mučenja: Priručnik za akciju*, London, 2003, dostupno na www.amnesty.org na engleskom.

OSCE/ODIHR, *Sprečavanje mučenja - Priručnik za osoblje OEBS-a*, Varšava 1999, dostupno na www.osce.org na in English and Russian.

4. O IMPLEMENTACIJI STANDARDA U ZATVORIMA

Andrew Coyle, *Ljudsko-pravni pristup upravljanju zatvorom, 2003. Priručnik za zatvorsko osoblje*. Međunarodni centar za studije zatvora, 2003, dostupno na www.prisonstudies.org na arapskom, brazilskom portugalskom, koneskom, engleskom, ruskom, španskom i turskom.

Penal Reform International, *Kako staviti standarde u primjenu, međunarodni priručnik o dobroj zatvorskoj praksi*. London, 2001, dostupno na engleskom, francuskom, ruskom, i španskom, a u elektronskoj formi na www.penalreform.org na engleskom i francuskom.

UN OHCHR, *Ljudska prava i zatvori – Priručnik za obuku o ljudskim pravima za zatvorsko osoblje*, Profesionalna obuka Serija br. 9, Ženeva, 2003.

Nigel S. Rodley, *Postupanje sa zatvorenicima po međunarodnom pravu*, Drugo izdanje, Oksford, 1999.

Vivien Stern, *Grijeh protiv budućnosti - Zatvaranje u svijetu*. Penguin Books, 1998

Peter Sutton, (ed.) *Osnovno obrazovanje u zatvorima: Finalni izvještaj*, Ujedinjene nacije / UNESCO Institut za obrazovanje (UIE) zajednička publikacija, engleska verzija dostupna besplatno na UIE, francuska i španska verzija dostupne na UIE vebsajtu: <http://www.unesco.org/education/uie/online/prifr/prifr.pdf>

5. O NADGLEDANJU LJUDSKIH PRAVA UOPŠTE

Helsinška fondacija za ljudska prava, *Nadgledanje ljudskih prava*, Varšava, 2001.

Ujedinjene nacije, Kancelarija visokog komensara za ljudska prava, Serija br. 7 *Stručne obuke, Priručnika za obuku o nadgledanju ljudskih prava*, Njujork, Ženeva, 2001.

6. O TIJELIMA ZA POSJETE MJESTA ZA ZADRŽAVANJE

APT, *Posjećivanje mjesta za zadržavanje: Praksa i iskustvo odabranih domaćih institucija, Izvještaj sa seminara*, Ženeva, 2004.

APT, *Uticaj spoljnih posjeta policijskih stanica na prevenciju mučenja i zlostavljanja, Studija*, Ženeva, 1999.

APT, *Standarde radne procedure međunarodnih mehanizama koji sprovode posjete mjestima za zadržavanje, izvještaj sa seminara*, Ženeva, 1997.

Međunarodni komitet Crvenog krsta, *Lišeni slobode*, Ženeva 2002.

Malcolm D. Evans, Rod Morgan, *Sprječavanje mučenja, Studija o Evropskoj konvenciji protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

Rod Morgan i Malcolm D. Evans, *Zaštita Zatvorenika, Standardi evropskog komiteta za sprječavanje mučenja*, Oxford, 1999.

Rod Morgan i Malcolm D. Evans, *Borba protiv mučenja*, Izdanje Savjeta Evrope, 2001.

APT Serija o *Sprječavanju mučenja u Evropi* (na francuskom i engleskom)

Brošura n°3 – Barbara Bernath, *CPT istorija, mandate, sastav*, Ženeva, decembar 1999.

Brošura n°4 – Ursula Kriebaum, *CPT Modus Operandi*, Ženeva, maj 2002.

APT/Savjet Evrope, *Posjeta CPT - O čemu se radi? 15 pitanja i odgovora za policiju*, maj 1999.

ANEKS 6: KORISNE ADRESE

1. MEDUNARODNE ORGANIZACIJE

Commonwealth Secretariat (Sekretarijat Komonvelta)

Human Rights Unit Marlborough House, Pall Mall, London SW1Y 5HX, United Kingdom Tel: +44 207 747 6500 – Fax: +44 207 930 0827, Website www.thecommonwealth.org

International Committee of the Red Cross (Međunarodni komitet Crvenog krsta)

19 Avenue de la Paix, 1202 Geneva, Switzerland Tel: +41 (0)22 734 60 01 - Fax: +41 (0)22 733 20 57 E-mail: webmaster.gva@icrc.org Website: www.icrc.org

Inter-Parliamentary Union (Među-parlamentarna unija)

5 chemin du Pommier, Case postale 330 CH – 1218 Grand-Saconnex, Geneva, Switzerland Tel: +41 (0)22 919 4150 – Fax: +41 (0)22 919 4160 E-mail: postbox@mail.ipu.org Website: www.ipu.org

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Kancelarija visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija)

Palais Wilson, 52 Rue de Pâquis, 1201 Geneva, Switzerland Tel: +41 (0)22 917 9000 - Fax: +41 (0)22 917 9012 E-mail: infodesk@ohchr.org Website: www.ohchr.org

United Nations High Commissioner for Refugees (Visoki komesar za izbjeglice Ujedinjenih nacija)

P.O Box 2500, CH-1211 Geneva 2 Dépôt, Switzerland Tel: +41 (0)22 739 8111 - Fax: +41 (0)22 731 9546 Website: www.unhcr.org

United Nations Office on Drugs and Crime (Kancelarija za drogue i kriminal Ujedinjenih nacija)

Vienna International Centre Wagramer Strasse 5 -P.O. Box 500, A-1400 Vienna, Austria Tel: +43 1 260 600 – Fax: +43 1 260 60 58 66 E-mail: unodc@unodc.org Website: www.unodc.org

2. REGIONALNE ORGANIZACIJE

EVROPA

Council of Europe (Savjet Evrope)

Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg, Cedex, France Tel: +33 3 88 41 20 00 / 33 -Fax:+33 3 88 41 27 30 / 45 Website: www.coe.int

European Committee for the Prevention of Torture (CPT)

Human Rights Building - Council of Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France Tel: +33 3 88 41 39 39 - Fax: +33 3 88 41 27 72 E-mail: cptdoc@coe.int Website: www.cpt.coe.int

European Court of Human Rights (Evropski sud za ljudska prava)

Council of Europe 67075 Strasbourg Cedex, France Tel: +33 (0)3 88 41 20 18 - Fax: +33 (0)3 88 41 27 30 Website: www.echr.coe.int

European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI) (Evropski institute za prevenciju i kontrolu kriminala, povezan sa Ujedinjenim nacijama)

P.O. Box 444, Pitkäänsillanranta 3 A 00531 Helsinki, Finland Tel: +358 (0)10 366 5280 - Fax: +358 (0)10 366 5290 E-mail : heuni@om.fi Website: www.heuni.fi

European Parliament (Evropski parlament)

Allée du Printemps - Boîte Postale 1024/F F-67070 Strasbourg Cedex, France Tel: +33 3 88 17 40 01 -Fax: +33 3 88 1 / +33 3 88 25 65 01 E-mail: civis@europarl.eu.int Website: www.europarl.eu.int (You can also consult the addresses in Brussels and Luxembourg)

Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava)

Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) Aleje Ujazdowskie 19, 00557 Warsaw, Poland Tel: +48 22 520 06 00 - Fax: +48 22 520 06 05 E-mail: office@odhir.pl Website: www.osce.org/odhir

AFRIKA

African Commission on Human and Peoples' Rights (Afrička komisija za ljudska i narodna prava)

90 Kairaba Avenue, P.O. Box 673, Banjul, The Gambia Tel: +220 392 962
- Fax: +220 390 764 E-mail: achpr@achpr.org Website: www.achpr.org

African Union (formerly known as the Organization of African Unity) (Afrička unija, poznata kao Organizacija afričkog jedinstva)

P.O. Box 3243, Addis Ababa, Ethiopia Tel: +251 11 551 77 00 - Fax:
+251 11 551 78 44 E-mail: webmaster@africa-union.org Website: www.africa-union.org

United Nations African Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Afrički institut za prevenciju kriminala i postupanje sa prestupnicima Ujedinjenih nacija)

P.O. Box 10590, Kampala, Uganda Tel: +256 41 22 11 19 - Fax: +256 41
22 26 23 E-mail: unafri@unafri.or.ug Website: www.unafri.or.ug

AMERIKE

Inter-American Commission on Human Rights (Među-američka komisija za ljudska prava)

Organization of American States (OAS) 1889 F Street, N.W., Washington
D.C. 2006, USA Tel: +1 202 458-6002 - Fax: +1 202 458-3992 Website
www.cidh.org

United Nations Latin American Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (ILANUD) (Institut Latinske Amerike za prevenciju kriminala i postupanje sa prestupnicima Ujedinjenih nacija)

P.O. Box 10071-1000, San José, Costa Rica Tel: +506 257 5826 - Fax:
+506 233 7175 e-mail: ilanud@ilanud.or.cr home page: http://www.
ilanud.or.cr

AZIJA

United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (UNAFEI) (Institut Azije i dalekog istoka za prevenciju kriminala i postupanje sa prestupnicima Ujedinjenih nacija)

1-26 Harumi-cho, Fuchu-shi, Tokyo 183-0057, Japan Tel: +81 42 333 7021 - Fax: +81 42 333 7024 E-mail : unafei@moj.go.jp Website: www.unafei.or.jp

3. NEVLADINE ORGANIZACIJE

MEĐUNARODNE NVO

Amnesty International (International Secretariat)

1 Easton Street, London WC1X 0DW, United Kingdom Tel: +44 207 413 55 00 - Fax: +44 207 956 11 57 E-mail: amnestyis@amnesty.org Website: www.amnesty.org

Association for the Prevention of Torture (APT)

10 Route de Ferney, P.O. Box 137, 1211 Geneva 19, Switzerland Tel: +41 22 919 21 70 - Fax: +41 22 919 21 80 E-mail: apt@apt.ch Website: www.apt.ch

Human Rights Watch (HRW)

350 Fifth Avenue, 34th floor New York, NY 10118-3299 USA Tel: +1 212 290 4700 - Fax: +1 212 736 1300 E-mail: hrwny@hrw.org Website: www.hrw.org

International Centre for Prison Studies (ICPS)

King's College London, School of Law, 3rd Floor 26-29 Drury Lane, London WC2B 5RL, United Kingdom Tel: +44 (0) 207 848 1922 - Fax: +44 (0) 207 848 1901 E-mail: icps@kcl.ac.uk Website: www.prison-studies.org

International Commission of Jurists (ICJ)

P.O. Box 91, 33, rue des Bains 1211 Geneva 8, Switzerland Tel: +41 22 979 3800 - Fax: +41 22 979 3801 E-mail: info@icj.org Website: www.icj.org

International Federation of Action by Christians for the Abolition of Torture (FIACAT)

27 Rue de Maubeuge, 75009 Paris, France Tel: +33 1 42 80 01 60 - Fax: +33 1 42 80 20 89 E-mail: fiacat@fiacat.org Website: www.fiacat.org
(Please refer to the addresses of other ACATs in the world)

International Federation of the League of Human Rights (FIDH)

17 Passage de la Main d'Or, 75011 Paris, France Tel: +33 1 43 55 25 18 - Fax: +33 1 43 55 18 80 E-mail: fidh@fidh.org Website: www.fidh.org

International Rehabilitation Council for Torture Victims

Borgergade 13 – P.O Box 9049 - DK-1022 Copenhagen K - Denmark
Tel: +45 33 76 06 00 - Fax: +45 33 76 05 00 E-mail: irct@irct.org Website: www.irct.org

International Service for Human Rights

1 rue de Varembé, P.O. Box 16, 1211 Geneva 20, Switzerland Tel: +41 (0)22 733 51 23 - Fax: +41 (0)22 733 08 26 Website: www.ishr.ch

World Organisation against Torture (OMCT—SOS Torture)

8, rue du Vieux-Billard, P.O. Box 21, 1211 Geneva 8, Switzerland Tel: +41 (0)22 809 49 39 - Fax: +41 (0)22 809 49 29 E-mail : omct@omct.org Website: www.omct.org

Penal Reform International (London office)

Unit 450, The Bon Marche Centre 241 - 251 Ferndale Road, London, SW9 8BJ, United Kingdom Tel: +44 (0)20 7924 9575 - Fax: +44 (0) 20 7924 9697 E-mail: headofsecretariat@penalreform.org Website: www.penalreform.org

The Redress Trust

3rd Floor, 87 Vauxhall Walk - London SE11 5HJ – United Kingdom Tel:
+44 (0)20 7793 1777 -Fax: +44 (0)20 7793 1719 E-mail: redresstrust@
gn.apc.org Site Internet: www.redress.org

REGIONALNE NVO**African Centre for Democracy and Human Rights Studies**

P. O. Box 2728, Serekunda, Zoe Tembo Building, Kerr Sereign, The
Gambia Tel: +220 4462340/1/2 -Fax: (220)4462338/9 E-mail: acdhrs@
acdhrs.org / edir@acdhrs.org Website: www.acdhrs.org

Asia-Pacific Human Rights Network

B – 6/6 Safdarjung Enclave Extension, 110029 New Delhi, India Tel:
+91 11 26 192 717 / 26 192 706 -Fax: +91 11 26 191 120 E-mail: secre-
tariat@aphrn.org Site Internet: www.aphrn.org

Inter-American Center for Justice and International Law (CEJIL)

CEJIL Washington 1630 Connecticut Ave., NW - Suite 401 - Washing-
ton D.C. 20009 – 1053, USA Tel: +202 319 3000 -Fax: +202 319-3019
E-mail: washington@cejil.org Website: www.cejil.org

Inter-American Institute on Human Rights (IIDH)

P.O. Box 10081-1000 San José, Costa Rica Tel: +506 234 0404 - Fax:
+506 234 0955 E-mail: instituto@iidh.ed.cr Website: www.iidh.ed.cr

International Helsinki Federation for Human Rights

Wickenburggasse 14/7, 1080 Vienna, Austria Tel: +43 1 408 88 22 - Fax:
+43 1 408 88 22/50 E-mail: office@ihf-hr.org Website: www.ihf-hr.org

Nadgledanje mjesta za zadržavanje: praktični vodič

Nadgledanje mjesta za zadržavanje kroz redovne i nenajavljene posjete jedan je od najefikasnijih načina sprječavanja mučenja i zlostavljanja lica lišenih svoje slobode. U nadgledanju mjesta za zadržavanje koristi se nekoliko vrsta mehanizama, kao što su nacionalne institucije za ljudska prava, specijalizovana ekspertska tijela, laici, predstavnici pravosuđa, parlamentarci i organizacije civilnog sektora.

Nadgledanju u cilju sprječavanja mučenja i zlostavljanja dat je veliki podsticaj usvajanjem Opcionog Protokola uz UN Konvenciju protiv mučenja (UNCAT). Ovaj međunarodni ugovor predlaže globalni sistem preventivnih posjeta i na međunarodnom i na nacionalnom nivou. Države strane ugovornice ovog instrumenta saradnjaće sa međunarodnim Podkomitetom i preuzeće obavezu da naprave, imenuju i održavaju svoje nezavisne nacionalne preventivne mehanizme.

Udruženje za sprječavanje mučenja (APT), koje je najmanje 27 godina bilo pokretačka sila iza preventivnog nadgledanja mjesta za zadržavanje, primilo je povećan broj zahtjeva za praktičnim alatom, koji bi pomogao tijelima za posjete da postave i sprovedu programe za nadgledanje i za obuku njihovih članova.

Ovaj praktični vodič APT-a obradjuje pitanja kao što su:

- ko nadgleda mjesta za zadržavanje;
- principi nadgledanja;
- kako pripremiti posjetu;
- tok posjete;
- kako pratiti rezultate uradjene posjete;
- koje aspekte zadržavanja ispitivati;
- relevantni standardi.

Udruženje za sprječavanje mučenja
10 Route de Ferney, P.O. Box 137
1211 Geneva 19, Switzerland
Tel: +41 22 919 21 70 - Fax: +41 22 919 21 800
www.apr.ch - apr@apr.ch